

БЕЗБЕДНОСТ

ЧАСОПИС
МИНИСТАРСТВА
УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА
РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

БЕОГРАД, година LXVII 2/2025

„БЕЗБЕДНОСТ“
Часопис Министарства унутрашњих послова Републике Србије
УРЕДНИШТВО

Проф. др Божидар Ойашевић, Криминалистичко-полицијски универзитет
Проф. др Миливој Дойсај, Факултет спорта и физичког васпитања Универзитета у Београду
Проф. др Ивана Богрожић, Криминалистичко-полицијски универзитет
Проф. др Тијана Шурлан, судија Уставног суда Републике Србије
Проф. др Бојан Милисављевић, Правни факултет Универзитета у Београду
Проф. др Миле Шикман, Правни факултет Универзитета у Бања Луци,
начелник Управе за полицијску обуку, Министарство унутрашњих послова Републике Српске
Проф. др Младен Милошевић, Факултет безбедности Универзитета у Београду
Др Жељко Бркић, Министарство унутрашњих послова Републике Србије
Доц. др Данило Сјевандић, Министарство унутрашњих послова Републике Србије
Др Кайарина Живановић, Министарство унутрашњих послова Републике Србије
Др Најаша Рагосављевић-Сјевановић, Министарство унутрашњих послова Републике Србије
Доц. др Владимир Шебек, Министарство унутрашњих послова Републике Србије
Др Илија Раџић, Министарство унутрашњих послова Републике Србије
Марина Васић Мрдак, Министарство унутрашњих послова Републике Србије
Ивана Мишић, Министарство унутрашњих послова Републике Србије

ГЛАВНИ И ОДГОВОРНИ УРЕДНИК

Проф. др Божидар Ойашевић

УРЕДНИК II

Јасмина Владисављевић

ЛЕКТУРА И КОРЕКТУРА

Јасмина Милејић

ЛЕКТОР ЗА ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК

Весна Анђелић-Николенџић

АДРЕСА УРЕДНИШТВА: Булевар Зорана Ђинђића 104, Београд
011/3148-734, 3148-739, имејл: urobr@mup.gov.rs

ЧАСОПИС ИЗЛАЗИ ТРИ ПУТА ГОДИШЊЕ (тираж: 800 примерака)
ПДФ верзија часописа доступна је на адреси: <http://www.mup.gov.rs> у поднаслову Публикације

Штампа: www.grafikcentar.com

САДРЖАЈ

ОРИГИНАЛНИ НАУЧНИ РАДОВИ

- Доц. др Данило СТЕВАНДИЋ 5 ПРАВНИ РЕЖИМ СПОНТАНИХ
ОКУПЉАЊА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ
- Проф. др Радивоје ЈАНКОВИЋ
Светозар СТАЈКОВАЦ 27 УТИЦАЈ ГОДИНА СТАРОСТИ
НА СПЕЦИФИЧНЕ МОТОРИЧКЕ
СПОСОБНОСТИ ВАТРОГАСАЦА
- Проф. др Драган МЛАЂАН
Проф. др Ненад КОРОПАНОВСКИ 43 ОСНИВАЊЕ И РАД ДОБРОВОЉАЧКЕ
ПОЖАРНЕ ДРУЖИНЕ У ЛЕСКОВЦУ
(1930–1941)
- Марија М. ЈУГОВИЋ

ПРЕГЛЕДНИ НАУЧНИ РАДОВИ

- Проф. др Бојан БОЈАНИЋ 73 ЗАСЕДАЊА И СЕДНИЦЕ ПАРЛАМЕНТА
- Проф. др Радован В. РАДОВАНОВИЋ
Лазар Д. МИЛАДИНОВИЋ 91 ДИНАМИКА, РЕЗУЛТАТИ И ИЗАЗОВИ
У ПРОЦЕСУ ЛИЦЕНЦИРАЊА
СЛУЖБЕНИКА ОБЕЗБЕЂЕЊА У СРБИЈИ
- Ali YAGCI
Branko LEŠTANIN
Ali DAVUT ALKAN 147 ОБУКА ПРИВАТНОГ ОБЕЗБЕЂЕЊА:
ПОРЕЂЕЊЕ ТУРСКЕ И СРБИЈЕ
- Марта ТОМИЋ
Филип ФИЛИПОВИЋ 149 НАСИЉЕ НАД ЖЕНАМА НА
ДРУШТВЕНИМ МРЕЖАМА У СРБИЈИ
- Ненад НОВКОВИЋ, МА 179 УСКЛАЂЕНОСТ НОРМАТИВНИХ
И ИНСТИТУЦИОНАЛНИХ
КАПАЦИТЕТА СРБИЈЕ СА АКТУЕЛНИМ
МЕЂУНАРОДНИМ СТАНДАРДИМА
ЗА СПРЕЧАВАЊЕ ПРАЊА НОВЦА
- Јасмина АНДРИЋ 205 НАУЧНЕ БАЗЕ И ОСИНТ ПОДАЦИ КАО
ИЗВОРИ ПОДАКА БЕЗБЕДНОСНЕ
АНАЛИТИКЕ У СУПРОТСТАВЉАЊУ
ТЕРОРИЗМУ
- 223 УПУТСТВО АУТОРИМА

CONTENTS

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPERS

Danilo STEVANDIĆ, PhD	25	LEGAL REGIME OF SPONTANEOUS GATHERINGS IN THE REPUBLIC OF SERBIA
Prof Radivoje JANKOVIĆ, PhD Svetozar STAJKOVAC Prof Dragan MLAĐAN, PhD Prof Nenad KOROPANOVSKI, PhD	42	THE IMPACT OF AGE ON FIREFIGHTERS' SPECIFIC MOTOR ABILITIES
Marija M. JUGOVIĆ	71	ESTABLISHMENT AND WORK OF THE VOLUNTEER FIREFIGHTING BRIGADE IN LESKOVAC (1930 – 1941)

REVIEW PAPERS

Prof Bojan BOJANIĆ, PhD	89	PARLIAMENTARY SESSIONS AND SITTINGS
Prof Radovan V. RADOVANOVIĆ, PhD Lazar D. MILADINOVIĆ	111	DYNAMICS, RESULTS AND CHALLENGES IN THE PROCESS OF LICENSING SECURITY OFFICERS IN SERBIA
Ali YAGCI Branko LEŠTANIN Ali DAVUT ALKAN	113	PRIVATE SECURITY TRAINING: COMPARISON OF TÜRKIYE AND SERBIA
Marta TOMIĆ Filip FILIPOVIĆ	178	VIOLENCE AGAINST WOMEN ON SOCIAL NETWORKS IN SERBIA
Nenad NOVKOVIĆ, MA	204	COMPLIANCE OF SERBIA'S NORMATIVE AND INSTITUTIONAL CAPACITIES WITH CURRENT INTERNATIONAL STANDARDS FOR THE PREVENTION OF MONEY LAUNDERING
Jasmina ANDRIĆ	221	SCIENTIFIC DATABASES AND OSINT DATA AS SOURCES FOR SECURITY ANALYTICS IN THE FIGHT AGAINST TERRORISM
	223	INSTRUCTIONS FOR AUTHORS

Доц. др Данило СТЕВАНДИЋ¹

Министарство унутрашњих послова Републике Србије

ДОИ: 10.5937/bezbednost2502005S

УДК: 351.752.2(497.11)

Оригинални научни рад

Примљен: 25. 11. 2024. године

Датум прихватања: 4. 7. 2025. године

Правни режим спонтаних окупљања у Републици Србији

***Апстракт:** У овом раду обрађен је правни режим спонтаних окупљања у Републици Србије. Након уводних напомена и појмовних разграничења, извршена је анализа услова спонтаних окупљања у релевантном уредном праву, пракси Европског суда за људска права и правном поретку Републике Србије. Аутор закључује да се спонтаност окупљања разликују од других врста јавних окупљања по квалитету разлога за њихово одржавање и изостанку организатора, а у погледу правног режима по одсуству обавезе одношења пријаве надлежном органу и неопстојању временског ограничења за њихово одржавање. Упоредно неопстојање правног оквира у анализираним законодавствима, спонтаност окупљања уживају правну заштити све док не представљају претњу за јавни поредак. У Републици Србији спонтаност окупљања су уређена законом и правно заштићена све док су мирног карактера, или док не наступију неки други законом утврђени разлози за њихов прекид.*

***Кључне речи:** спонтаност окупљање, организатор окупљања, квалитетна окупљања, flash mobs, smart mobs.*

¹ danilo.stevandic@mup.gov.rs, ORCID 0009-0007-4468-5477

Увод

Право грађана да мирним окупљањем активно учествују у јавном и политичком животу заједнице представља конститутивни елемент функционисања савремених демократских држава. Као најнепосреднији израз људске личности, слобода мишљења и изражавања омогућава духовну расправу, размену идеја, узајамну контролу и критику. Слобода јавног окупљања представља израз заједничког развоја људи који је оријентисан на комуникацију и уједно чини везивно ткиво других политичких слобода и права, посебно слободе изражавања и слободе удруживања. Колективним обзнањивањем мишљења артикулише се став грађана о битним питањима и потребама заједнице, образује се политичка воља и олакшава дијалог унутар цивилног друштва и између цивилног друштва и власти.

Слобода јавног окупљања представља израз народног суверенитета и непосредне демократије. У друштвима са развијеном демократском традицијом политичка воља се образује од народа према државним органима, а не обрнуто. Легитимност одлука парламентарне већине непосредно је условљена и ефективном заштитом мањине и мером њеног утицаја на креирање јавног мњења и политичке воље. Ако представнички органи нису довољно сензибилни за интересе и потребе мањине и уколико не препознају грешке у управљању јавним пословима, протести и демонстрације, посебно у условима високих социјалних тензија и ограниченог приступа медијима, постају неопходан чинилац политичког живота и покрећу систем раног упозорења за корекцију курса званичне политике.

Право на слободу мирног окупљања обично се – према редовном току ствари – остварује организованим деловањем политичких партија, организација или самоорганизованих појединаца. Упоредо с тим, спонтана окупљања су све присутнија у уставној пракси савремених демократских држава и због својих специфичности представљају изазов за полицију као органа надлежног и одговорног за заштиту јавне безбедности. Спонтана окупљања су у Републици Србији први пут законом уређена 2016. године.

Циљ овог истраживања јесте да испита правни режим спонтаних окупљања у правном поретку Републике Србије, с погледом на упоредно право и праксу Европског суда за људска права (ЕСЉП).

Разграничење кључних појмова

Спонтано окупљање, као што се из самог назива може наслутити,² представља посебну врсту јавног окупљања које се развија тренутним поводом, тј. као непосредна реакција људи на одређени догађај, најчешће политички. Појам „спонтано окупљање” се према родној припадности сврстава у ред „јавних окупљања”. Специфична обележја (*differentiam specificam*) према којима се спонтано окупљање разликује од других појава исте врсте (рода), тј. других врста јавних окупљања, јесу: (1) постојање догађаја који представља конкретан повод за неодложно одржавање јавног окупљања, (2) непостојање организатора окупљања и (3) непостојање пријаве јавног окупљања. Одржавање таквог окупљања није унапред срачунато и планирано, већ до окупљања долази рефлексно, као спонтана реакција људи на одређени догађај. Сви учесници су међу собом начелно једнаки, нико се властитим деловањем не издваја као организатор или вођа окупљања. Као последица тога, код спонтаних окупљања не постоји пријава јавног окупљања полицији, тј. таква пријава услед непостојања организатора није могућа (Human Rights Committee, 2020: 7). Схваћено на овакав начин (у ужем смислу), спонтано окупљање се разликује од сродних појмова као што су тзв. хитна окупљања и тзв. брза окупљања (*flash mobs*) или паметна окупљања (*smart mobs*) која се често сматрају спонтаним окупљањем у ширем смислу (Peters, Ley, 2014: 140), тј. врстама спонтаног окупљања (Dietel, Gintzel, Kniesel, 2008: 247).

„Хитно” окупљање је, за разлику од спонтаног окупљања у ужем смислу, планирано и има организатора, али из објективних разлога не може бити пријављено у законом прописаном року, а да се при том не

² Реч „спонтано” у српском језику означава природно, неусиљено, добровољно и самоиницијативно (понашање). (Вујанић, Гортан-Премк, Дешић, Драгићевић, Николић, Ного, Павковић, Радовић-Тешић, Рамић, Стијовић, Фекете, 2007: 1257).

доведе у питање остварење циља окупљања (BVerfGE, 85, 69). Хитна окупљања није немогуће пријавити, већ је немогуће одржати рок за пријаву. Ако би се инсистирало на одржању рока, таква окупљања или не би остварила циљ или би била противправна. Због тога се хитна окупљања морају пријавити чим се за то укаже прилика (телефоном, мејлом и др.), а то је, по правилу, тренутак када се донесе одлука да се организује окупљање, а најкасније тренутак обзнањивања такве одлуке. Према ставу немачког Савезног уставног суда (BVerfGE, 85, 69) „§ 14 Закона о окупљању се у погледу на чл. 8 Устава мора протумачити на уставно комфоран начин, тако што ће се хитна окупљања пријавити, чим се за то укаже могућност” (Šarčević, 2010: 362). Укратко, пријава хитних окупљања не сме изостати, већ је због специфичности таквих окупљања неопходно скраћење рока за њу.

Савремени развој телекомуникационих и информационих технологија умногоме је олакшао комуникацију међу људима и обликовао нове форме окупљања за које се у језичкој пракси, истина не увек доследно, употребљавају називи *flash mobs* и *smart mobs*. Изразом *flash mobs* (брза гомила, брза руља) (Oxford, 2012: 321, 533) означавају се брза и краткотрајна окупљања људи који се повезују путем телекомуникационих и информационих технологија (мобилних телефона, СМС порука, мејлова, друштвених медија, друштвених група) ради забаве, дружења, сатире, рекламе, уметничког перформанса, а понекад и ради остваривања политичких циљева. Изразом *smart mobs* (паметна гомила, паметна руља) (Oxford, 2012: 767, 533) означава се велика група људи који се повезују путем друштвених медија ради изражавања социјалног или политичког протеста на јавном месту (Rheingold, 2002).

Таква јавна окупљања карактерише ефект изненађења, непредвидив број учесника и способност привлачења бројних посматрача. Међутим, не могу се сматрати спонтаним окупљањем у ужем смислу због организованог карактера јер њихови иницијатори и учесници таква окупљања унапред планирају (Salat, 2012: 173–174), тј. због тога што постоји, макар и врло мала, временска дистанца између тренутка доношења одлуке и тренутка одржавања окупљања. Ипак, основни циљ ових окупљања јесте ефекат изненађења који би био обесмишљен прописивањем обавезе подношења пријаве.

Да резимирамо досадашње резултате: за разлику од спонтаних окупљања у ужем смислу (тренутних окупљања), код којих се моменат доношења одлуке о одржавању јавног окупљања поклапа са моментом одржавања јавног окупљања, код хитних окупљања и *flash mobs* и *smart mobs* постоји временска дистанца између та два момента која омогућава макар и неблаговремено подношење пријаве полицији. Такође, за разлику од спонтаних окупљања у ужем смислу, која немају организатора, код хитних окупљања и *flash mobs* и *smart mobs* увек постоји организатор, иако га код ових потоњих није увек једноставно идентификовати. Такве разлике повлаче различит правни режим наведених врста јавних окупљања, тј. само код спонтаних окупљања не постоји обавеза подношења пријаве (обавештења).

Упоредноправна анализа и стандарди Европског суда за људска права

Посматрано из угла општег правног режима јавних окупљања, у законодавствима Немачке, Француске и Велике Британије присутан је тзв. систем претходног обавештења (пријаве)³ који подразумева обавезу организатора да пре одржавања окупљања на отвореном простору обавести полицију о својој намери. У Француској окупљања која се одржавају на јавним путевима (маршеви, протести, демонстрације и др.) морају бити пријављени полицији у року између 15 и три дана пре окупљања, осим окупљања на које се примењују локални обичаји.⁴ У Великој Британији рок за пријаву окупљања у покрету (јавне поворке) јесте шест дана, али се тај рок не односи на окупљања у месту.⁵ Члан 8 став 1 Основног закона Немачке јемчи слободу мирног окупљања без претходног обавештења или дозволе, али ст. 2 дозвољава да се право на окупљање на отвореном простору

³ О системима регулисања права и слобода видети у: (Colliard, Letteron, 2005: 76).

⁴ Art. L211-1 et L211-2 *Code de la securite interieure*, (https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000025503132/LEGISCTA000025505125/2012-06-18/#LEGISCTA000025508388, доступан 14. 11. 2024)

⁵ Art. 11(6) *The Public Order Act 1986*, (<https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1986/64>, доступан 14. 11. 2024).

ограничи законом или на основу закона.⁶ Према одредбама савезног Закона о окупљањима,⁷ окупљања на отвореном простору морају бити пријављена најмање 48 часова пре њиховог одржавања.

Слобода окупљања подразумева право на мирно окупљање без претходног обавештења, дозволе или било ког другог услова (Preuß, 2012: 952). Међутим, према пракси ЕСЉП, постојање система претходног обавештења (пријаве) или превентивног система (дозволе) јавног окупљања није у супротности са чл. 11 ст. 1 Европске конвенције о људским правима и основним слободама (ЕКЉП), због тога што његово организовање захтева проналажење различитих практичних решења у погледу одређивања времена, простора, режима саобраћаја и других околности и изискује бар минималну сарадњу организатора скупа са полицијом. Таква сарадња је неопходна како би се заштитили интереси трећих лица и интереси заједнице (јавни интерес) и како би се успоставила равнотежа између уживања слободе окупљања, с једне стране, и интереса трећих лица и јавног интереса, с друге стране (ECtHR, *Rassemblement Jurassien Unité Jurassienne v. Switzerland*). Прописи који уређују системе пријаве или одобрења (дозволе) окупљања нису у супротности са принципима садржаним у чл. 11 ЕКЉП, све док су садржајно неутрални, док не ометају комуникативну димензију окупљања и док не представљају скривену препреку уживању слободе мирног окупљања (ECtHR, *Balçık and Others v. Turkey*). При томе, државни органи немају широка дискрециона овлашћења у погледу одобрења/дозволе за одржавање јавних окупљања, већ је њихово деловање ограничено националним законодавством и праксом ЕСЉП (Поповић, 2012: 358).

У Француској правни режим спонтаних мирних окупљања није уређен,⁸ али су таква окупљања у пракси веома честа (Peters,

⁶ § 8 *Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland*, (<https://www.gesetze-im-internet.de/gg/BJNR000010949.html>, доступан 14. 11. 2024).

⁷ § 14 (1) *Versammlungsgesetz*, (https://www.gesetze-im-internet.de/versammlg/___14.html, доступан 14. 11. 2024).

⁸ Чланом 1 Закона о јавним окупљањима из 1907. (*Loi relative aux reunion publiques*), истина, прописује да се јавна окупљања, без обзира на сврху, могу одржати без пријаве, али режим спонтаног окупљања није изричито уређен

Leu, 2014: 31) и уживају правну заштиту све док не проузрокују поремећаје јавног поретка.⁹ С друге стране, у француској правној традицији изразом „спонтано окупљање”, тј. „окупљање у гомили” (*l'attroupement*) означава се скуп људи на јавном месту неорганизованог и случајног карактера који има незаконит циљ и који је подесан да доведе до немира и поремећаја (Colliard, 1959: 401–402).¹⁰ Основни елемент је заједничко деловање групе, које се квалификује као побуна оног тренутка када окупљена маса одбије да се разиђе.¹¹ Немачки Закон о окупљањима такође не уређује правни режим спонтаних окупљања, али у чл. 15 ст. 3 овлашћује надлежни орган да прекине окупљање или поворку ако они нису пријављени. Међутим, Савезни уставни суд је заузео став да се обавеза подношења пријаве не односи на спонтана окупљања која су се образовала конкретним поводом (BVerfGE 69, 315 Brokdorf).¹² Ипак, спонтано окупљање може бити прекинуто ако су у току његовог одржавања непосредно угрожени јавна сигурност или ред.¹³ Коначно, ни Закон о јавном реду Велике Британије (*The Public Order Act 1986*) не уређује изричито правни режим спонтаних окупљања. Међутим, у чл. 11 тач. 6 Закона о јавном реду прописано је да пријава мора бити достављена најмање шест дана пре дана када се окупљање намерава одржати или „ако то није разумно изводљиво, чим буде изводљиво.” Како наводи Барнет (Barnett, 2009: 568), тамо где није изводљиво унапред поднети пријаву, од овог захтева се може одустати, а такав изузетак омогућава спонтана окупљања. Будући да судска пракса и правна наука још увек нису јасно дефинисали правни стандард „разумно изводљиво” Салатова (Salat, 2012: 134, 175) сматра да овај изузетак има за циљ

(<https://www.legifrance.gouv.fr/download/securePrint?token=mQUkgROyJjug0Os2L4Ps.>, доступан 15. 11. 2024).

⁹ Видети: Art. L211-3 *Code de la securite interieure*; Articles 431-3–431-8-1, 431-9–431-12 *Code Penal*. (www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070719/?isSuggest=true, доступан 14. 11. 2024).

¹⁰ Наведено према: (Dajović, 1999: 31).

¹¹ Art. 431-3–431-8-1, 431-9–431-12 *Code Penal*.

¹² Упореди: (Rohr, 2001: 175).

¹³ § 15 (3) *Versammlungsgesetz*.

да „покрије” спонтана и хитна окупљања и да у упоредном праву представља најиздашније законско решење у погледу обавезе пријаве јавног окупљања и изузетка од тог правила. Дуцинас, Хомвуд и Ворингтон (Douzinas, Homewood, Warrington, 1988: 14) упозоравају да наведена одредба ипак даје веома широка овлашћења полицији која о томе шта је „разумно изводљиво” одлучује „по сопственом нахођењу”. Спонтана окупљања су честа појава у Великој Британији и према пракси судова уживају правну заштиту.¹⁴

ЕКЉП не уређује изричито спонтана окупљања, али ЕСЉП и таквим окупљањима пружа правну заштиту. Наиме, ако је јавно окупљање мирно, изостанак пријаве таквог окупљања не оправдава његово прекидање (ЕCтHR, *Éva Molnár v. Hungary*, para. 36), а јавне власти према учесницима скупа који су таквој (противправној) ситуацији треба да покажу изванредан степен толеранције све док је скуп мирног карактера (ЕCтHR, *Oya Atman v. Turkey*, paras. 33–42; ЕCтHR, *Asici v. Turkey*, paras. 49–50). Илустративан пример из судске праксе представља случај *Букиџа* (ЕCтHR, *Bukta and others v. Hungary*, paras. 7–10, 35, 37–38), где је суд у пресуди нагласио да се прекид непријављеног окупљања мирног карактера не може сматрати неопходним у демократском друштву. Елементи случаја били су следећи. Румунски премијер је у једном хотелу у Будимпешти организовао пријем на ком је требало да учествује и мађарски премијер. Будући да је мађарски премијер потврдио своје учешће на пријему дан уочи његовог одржавања, учесници су се спонтано и мирно окупили испред хотела, а полиција је прекинула окупљање због изостанка пријаве. У релевантном делу пресуде, Суд је констатовао да „у посебним околностима када се може оправдати моментална реакција на одређени политички догађај, који би имао облик мирног окупљања, његово растурање са јединим образложењем да обавеза претходног пријављивања није

¹⁴ Ако се поворка креће спонтано, без организатора и по рути кретања која није планирана, нема кршења Закона о јавном реду. (*Kay*) v. *Commissioner for the Metropolitan Police Force* [2008] UKHL 69, (<chrome-extension://efaidnbnmnnci/bpcajpcglcfindmkaj/https://publications.parliament.uk/pa/ld200708/ldjudgmt/jd081126/metro.pdf>, доступан 15. 11. 2024).

била поштована, уз понашање учесника које није супротно закону, јесте несразмерно ограничење слободе мирног окупљања” (пара. 36). Међутим, овај принцип не значи да одсуство претходног обавештења никада не може бити легитимна основа за прекид јавног окупљања (ECtHR, *Éva Molnár v. Hungary*, para. 37). Претходно обавештење служи не само циљу уравнотежења, с једне стране, права на окупљање и, с друге стране, права и законитих интереса (укључујући право на кретање) других, већ и спречавању нереда или злочина. Како би се уравнотежили ови сукобљени интереси, успостављање претходних управних поступака уобичајена је пракса у државама чланицама када се организује јавна демонстрација, и то није у супротности са чл. 11 ЕКЉП све док не представља скривену препреку слободи мирног окупљања заштићеној Конвенцијом. Право на одржавање спонтаних демонстрација може надјачати обавезу давања претходног обавештења јавним окупљањима само у посебним околностима – ако је непосредан одговор на тренутни догађај оправдан у облику демонстрација (ECtHR, *Éva Molnár v. Hungary*, para. 38). Посебно, такво одступање од општег правила може бити оправдано ако би одлагање учинило тај одговор закаснелим.

Спонтана окупљања подлежу ограничењима, која су за пријављена јавна окупљања прописана у националним законодавствима и међународним правним документима. Примери таквих ограничења су: захтев за мирним карактером окупљања, разлози заштите националне и јавне безбедности, јавног реда, јавног здравља, јавног морала и заштите права других, место и начин одржавања, персонална ограничења и др. (Стевандић, 2019: 196–210). На спонтана окупљања се не односе једино ограничења у погледу времена одржавања јер би то било у супротности са њиховом природом и циљем.

Правни режим спонтаних окупљања у Републици Србији

Чланом 54 *Устава Републике Србије* (Службени гласник Републике Србије, бр. 98/2006) зајемчена је слобода мирног окупљања. *Законом о јавном окупљању* (ЗЈО, Службени гласник Републике Србије, 6/2016) ближе је уређен правни режим јавних окупљања.

(1) *Пријава (обавештење)*. У домаћем правном поретку примењен је систем претходног обавештења. Постоји обавеза пријављивања само зборова, демонстрација и других окупљања на отвореном простору (чл. 54, ст. 2 и 3 Устава) најкасније пет дана пре времена одређеног за почетак одржавања окупљања (чл. 12, ст. 3 ЗЈО). Према чл. 13 ст. 1 ЗЈО, осим окупљања у затвореном простору, обавези пријављивања не подлежу ни верска окупљања, друга традиционална народна окупљања, вашари, сабори, свадбе, погребни, државне свечаности и *сионџана мирна окупиљања* (курзив аутора), што је у сагласности са смерницама Венецијанске комисије (Venice Commission, 2019: 10).

За одржавање окупљања без пријаве надлежном органу прописана је новчана казна за организатора окупљања (чл. 22, ст. 1 ЗЈО). Према чл. 14 ст. 2–4 ЗЈО прописано (1) да се окупљање сматра пријављеним подношењем потпуне и благовремене пријаве, односно (2) да ће се сматрати да окупљање није пријављено ако подносилац не уреди пријаву у одређеном року, у казним одредбама (чл. 20–23 ЗЈО) нису прописане прекршајне санкције за непоштовање ових одредаби, па би се могло закључивати да у том смислу нема одговорности организатора јавног окупљања. У таквим случајевима одржавање јавног окупљања било би супротно одредбама чл. 12 ст. 2 и 3 и чл. 14 ЗЈО, па би слобода окупљања могла бити ограничена спречавањем, односно прекидом јавног окупљања сагласно са чл. 18 и чл. 8 тач. 4 ЗЈО (процедурални разлози).¹⁵

Такође, ЗЈО не прописује изузетак у погледу законског рока за пријаву јавног окупљања, тј. не прописује правни режим тзв. хитних окупљања која су присутна у упоредној уставној пракси (BVerfGE 85, 69) и пракси ЕСЉП (ECtHR, Bukta and others v. Hungary, para. 36; ECtHR, Rai and Evans v. the United Kingdom). Правна празнина *stricto sensu* има за последицу противправност мирног окупљања *организованог* као реакција на одређени догађај које није могућно уредно и благовремено пријавити,¹⁶ али таква окупљања мирног

¹⁵ Упореди: (Стевановић, 2016: 193).

¹⁶ У пресуди Прекршајног суда у Београду 74 Пр. бр. 117211/17 од 1. марта 2018, суд је утврдио прекршајну одговорност организатора који није пријавио ми-

карактера уживају правну заштиту. Уредна и благовремена пријава у таквим случајевима би сасвим извесно довела у питање остварење циља окупљања. Скраћивањем законског рока за пријаву полиција би, за разлику од спонтаних окупљања, добила информације о планираном одржавању јавног окупљања и могла би успоставити сарадњу са организатором ради предузимања мера обезбеђења за неометано уживање слободе окупљања и заштите интереса трећих лица и јавног интереса (јавне безбедности). У том смислу, солидан путоказ за законодавца могло би бити упоредноправно искуство (Немачка), а посебно правни стандард „разумно изводљиво”.

Слично као и већина његових савременика, ЗЈО и поред богате уставне праксе не прописује правни режим *flash mobs* и *smart mobs*. За полицију таква окупљања не представљају само безбедносни, већ и процесни изазов, имајући у виду актуелну судску праксу према којој није несумњиво доказано да је организатор окупљања окривљени који је на личном Фејсбук (*Facebook*) профили објавио информације о одржавању јавног окупљања, а касније се током одржавања окупљања обраћао учесницима користећи мегафон и усмеравао њихово кретање (Пресуда Прекршајног суда у Београду 94 Пр. бр. 141870/17 од 13. марта 2019).

(2) *Окупљање без организатора*. Према одредбама чл. 13 ст. 1 тач. 4 ЗЈО, спонтана мирна окупљања су „окупљања без организатора, као непосредна реакција на одређени догађај, након тог догађаја, који се одржавају на отвореном или затвореном простору, ради изражавања мишљења и ставова поводом насталог догађаја.” Да би уживало правну заштиту, окупљање¹⁷ треба да буде неорганизовано, као непосредна реакција на одређени догађај, и да буде мирног карактера, без обзира да ли се одржава на отворе-

рно окупљање које је организовано као непосредна реакција на информацију о наводном учешћу градоначелника у незаконитим активностима. Суд није сматрао релевантним наводе организатора да је у свим претходним случајевима уредно пријављивао окупљања, да због тренутка добијања информације није било могуће благовремено поднети пријаву, као ни наводе да је телефоном обавестио инспектора полиције да ће окупљање бити одржано.

¹⁷ Према чл. 3 ст. 1 ЗЈО окупљањем се сматра више од двадесет лица.

ном или затвореном простору.¹⁸ Поједине елементе појма, као што су место окупљања и окупљање као непосредна реакција на догађај, није тешко утврдити. Потешкоће могу наступити у ситуацијама када се посумња у постојање елемента организованости, тј. онда када се према околностима догађаја, понашање и активности једног или више лица препознају као радње организатора окупљања.¹⁹ Законодавац је у чл. 10 ст. 1 ЗЈО радње физичког или правног лица као организатора одредио кумулативно: „...позива на окупљање, припрема и организује окупљање.”²⁰ Терет доказивања је на полицији која, као овлашћени подносилац захтева за покретање прекршајног поступка,²¹ мора прекршајном суду да пружи доказе да је одређено лице/лица предузело радње које га квалификују као организатора,²² а не као вођу окупљања.²³

Интересантна је одредба чл. 13 ст. 3 ЗЈО према којој се не сматра спонтаним окупљањем оно „окупљање на које позива физичко и правно лице које је, у складу са одредбама закона, организа-

¹⁸ На први поглед одржавање спонтаног окупљања у затвореном простору изгледа нелогично, али се чини да је законодавац имао у виду нпр. затворене просторе на железничкој и аутобуској станици.

¹⁹ Исправно је суд закључио да радња најављивања новог непријављеног јавног окупљања (за које је неизвесно да ли је уопште и одржано) није радња прекршаја. Решење Прекршајног суда у Београду 82 Пр. бр. 128212/17 од 11. 2. 2019.

²⁰ Према ставу суда, чак и ако су се лица током окупљања истакла на тај начин што су се на челу окупљања обраћали учесницима скупа, позивали их, координирали кретање и давали смернице, односно ако су свој бунт изражавали енергичније од осталих учесника, не значи да су организовали окупљање. Пресуда Прекршајног суда у Београду 53 Пр. бр. 92210/17 од 9. 1. 2019; Пресуда Прекршајног суда у Београду 50 Пр. бр. 87712/17 од 12. 11. 2018.

²¹ Члан 89 став 2 и члан 128 Закона о прекршајима, Службени гласник Републике Србије, бр. 65/13, 13/16, 98/16 – одлука УС, 91/2019 и 91/2019 – др. закон).

²² У пресуди Прекршајног суда у Београду 52 Пр. бр. 90870/17 од 19. септембра 2018. и пресуди Прекршајног суда у Београду 72 Пр. бр. 114865/17 од 7. марта 2019, суд је окривљеног ослободио одговорности „јер није на несумњив начин утврђено да је организатор предметног окупљања”, односно јер је суд „нашао да није доказано да су окривљени учинили прекршаје.”

²³ Пресуда Прекршајног суда у Београду 63 Пр. бр. 105711/17 од 1. 11. 2018.

тор окупљања.” Премда је суштина ове одредбе у томе да постојање организатора дисквалификује окупљање као спонтано, упада у очи истицање искључиво радње „позивања” на окупљање.²⁴ Како год, ова одредба чини се сувишном, с обзиром на то (1) да легални (законски) појам спонтаног окупљања подразумева изостанак организатора²⁵ и (2) да употреба термина „организатор”, сагласно законом утврђеном значењу, подразумева радње *позивања на окупиљање, припрему и организацију окупиљања* (курзив аутора).²⁶

Поставља се питање да ли је уопште могуће да се једно јавно окупљање одржи потпуно спонтано. Хамилтон (2020: 536–537) наводи да постоје различити ставови о томе да ли окупљања уопште могу бити мобилисане, сасвим нехијерархијске „хоризонталне мреже”, без организатора или вођа, или уместо тога зависе од дифузнијих облика („вође”) организације са више лидера који обављају различите, али ипак, кључне улоге. Гербаудо (2012: 19, 25 и 43), на пример, с подозрењем гледа на „чисту спонтаност” и „идеологију беструктуре” и сматра да то може постати „проницљив начин заобилажења питања лидерства и дозвољава да вође *de facto* остану неодговорне јер су невидљиве”. Спонтано окупљање би у свом идеалном облику подразумевало да сваки учесник мотивисан конкретним поводом (политичким догађајем) самоиницијативно присуствује и/или учествује у јавном окупљању, дакле без спољних подстицаја (позива, предлога). Могло би се тврдити да постоји барем теоријска могућност да се спонтано окупљање одржи у оваквом (идеалном) облику. Међутим, искуство нас учи да је код већине спонтаних окупљања могуће уочити поједине елементе организовања, као што је позивање путем друштвених медија, СМС порука и др. На пример, поставља се питање како ће грађанин код кога је одређени политички догађај изазвао незадовољство, али који још увек није донео одлуку да своје незадовољство јавно изрази, сазнати да и други грађани желе да јавно изразе своје незадовољство и на ком месту ће се са таквим циљем окупити.

²⁴ Упореди: чл. 10, ст. 1 ЗЈО.

²⁵ Упореди: чл. 13, ст. 1, тач. 4 ЗЈО.

²⁶ Упореди: чл. 10, ст. 1 ЗЈО.

Спонтано окупљање људи, као и свако друго јавно окупљање, има за циљ да колективним изражавањем мишљења и ставова пошље одређену поруку учесницима у јавном и политичком животу, првенствено властима. Спонтаним окупљањем учесници непосредно и импулсивно изражавају, најчешће у виду протеста, мишљење поводом неког догађаја, с тим да је код таквих окупљања због одсуства организатора наглашенија могућност преласка са заједничког изражавања мишљења на заједничко деловање (акцију). Таква могућност може бити генерисана не само непомирљивим социјалним разликама, природом и интензитетом конкретне друштвене или политичке проблеме, већ и одсуством одговарајуће сарадње учесника окупљања са полицијом.

Поред неспорно великог значаја у здравом демократском друштву, спонтана окупљања су у друштвима са крхким демократским институцијама погодна и подложна злоупотреби, могу се искористити као изговор за организоване политичке протесте и демонстрације. С једне стране, спонтана окупљања могу представљати прикривено средство политичке борбе за стварање привида општег (народног) незадовољства владином политиком. С друге стране, ризик да буду позвани на одговорност за кажњива дела и причињену материјалну штету све више обесхрабрује појединце у намери да преузму одговорност за организацију јавних окупљања. Због тога спонтана окупљања представљају изазов за полицију не само у погледу заштите слободе окупљања, већ и у погледу одржавања реда током окупљања и идентификације могућег организатора, посебно када је реч о новим (модерним) начинима организовања јавних окупљања (*flash mobs, smart mobs*).

3) *Време одржавања*. На спонтана окупљања се не примењују ограничења у погледу времена њиховог одржавања (чл. 13, ст. 2 ЗЈО), тј. могу се одржавати у свако доба,²⁷ за разлику од других врста јавних окупљања, која се могу одржавати у времену између 6 и 24 часа (чл. 7 ЗЈО).

²⁷ Изузев за време ванредног или ратног стања. Видети: чл. 202 Устава.

4) *Мирно окупљање*. Спонтана окупљања уживају правну заштиту све док су мирног карактера, или док не наступи неки други законски разлог за прекид њиховог одржавања (Стевандић, 2019: 211–217). Мирно окупљање подразумева одсуство било каквог облика насиља (Милосављевић, Поповић, 2009: 162). Уколико у току трајања спонтаног окупљања постоји угрожавање безбедности људи и имовине, јавног здравља, морала, права других или безбедности Републике Србије, ако су циљеви окупљања усмерени на позивање и подстицање на оружани сукоб или употребу насиља, на кршење људских и мањинских слобода и права других, односно на изазивање или подстицање расне, националне, верске или друге неравноправности, мржње и нетрпељивости, или када наступи опасност од насиља, уништавања имовине или других облика нарушавања јавног реда у већем обиму, такво окупљање полиција може прекинути (чл. 18 ЗЈО).²⁸

Закључак

Спонтана окупљања су јавна окупљања која се образују конкретним поводом, неорганизовано, као непосредна реакција људи на одређени догађај ради изражавања мишљења и ставова поводом тог догађаја, па се по постојању хитне потребе за окупљањем и непостојању организатора разликују од других врста јавних окупљања.

У односу на општи правни режим јавних окупљања, спонтана окупљања у Немачкој, Француској и Великој Британији не подлежу обавези пријављивања. Услед непостојања правног оквира, судови под утицајем праксе Европског суда за људска права таквим окупљањима, када имају карактер мирног окупљања, приступају *in favorem* и пружају им правну заштиту због уставних јемстава слободе мирног окупљања.

²⁸ Као, на пример, за време јулских протеста 2020. године. Видети: *Završen protest u Beogradu, policija rasterala demonstrante koji su ih napali*, 10. juli/srpanj, 2020. (<https://www.slobodnaevropa.org/a/30719754.html>, доступан 25. 11. 2024).

За разлику од анализираних упоредних законодавстава, спонтана мирна окупљања у Републици Србији правно су уређена одредбама Закона о јавним окупиљањима (2016). Разликују се од других врста јавних окупљања по хитности разлога за њихово одржавање и изостанку организатора, а у погледу правног режима по одсуству обавезе подношења пријаве полицији и непостојању временског ограничења за њихово одржавање. Уживају правну заштиту све док су мирног карактера, или док не наступи неки други законом утврђени разлог за прекид јавног окупљања.

Правна празнина у погледу изузетка од законског рока за пријаву јавног окупљања чини тзв. хитна окупљања противправним и представља препреку за ефикасан рад полиције, која остаје ускраћена за информације и сарадњу са организатором које би знатно олакшале планирање и предузимање мера за одржавање реда на таквим окупљањима. Законско уређење хитних окупљања, *flash mobs* и *smart mobs* учврстило би правну сигурност њихових организатора и учесника, а полицији омогућило правовремено предузимање разумних и одговарајућих мера како би таква јавна окупљања била одржана и заштићена.

Литература

1. Barnett H. (2009). *Constitutional and Administrative Law*. Routledge – Cavendish, London – New York.
2. *Code de la securite interieure*. (https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000025503132/LEGISCTA000025505125/2012-06-18/#LEGISCTA000025508388. доступан 14. 11. 2024. године)
3. *Code Penal*. (www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070719/?isSuggest=true. доступан 14. 11. 2024. године).
4. Colliard, C-A., Letteron, R. (2005). *Libertes publiques*. Editions Dalloz, Paris.
5. Dajović, G. (1999). Sloboda javnog okupljanja u Francuskoj i Švajcarskoj. *Strani pravni život*, 43(1-2): 29-38.

6. Dietel, A., Gintzel, K., Kniesel, M. (2008). *Versammlungsgesetz: Kommentar zum Gesetz über Versammlungen und Aufzüge*. Carl Heymanns Verlag, Köln.
7. Douzinas, C., Homewood, S., & Warrington, R. (1988). The shrinking scope for public protest. *Index on Censorship*, 17(8): 12–15. (chrome-extension://efaidnbnmnnibpcajpcglclefindmkaj/https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1080/03064228808534499. доступан 17. 11. 2024. године).
8. ECtHR, *Rassemblement Jurassien Unité Jurassienne v. Switzerland*, no. 8191/78, Judgment of 10 October 1979.
9. ECtHR, *Asici v. Turkey*, no. 26656/04, Judgment of 31 January 2012, paras. 49-50. (<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-108824%22>). доступан 21. 11. 2024. године).
10. ECtHR, *Balçık and Others v. Turkey*, no. 25/02, Judgment of 29 November 2007, § 49. (<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22fulltext%22:%22Bal%C3%A7%20and%20Others%20v.%20Turkey%22,%22documentcollectionid%22:%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22,%22itemid%22:%22001-83580%22>). доступан 15. 11. 2024. године).
11. ECtHR, *Bukta and others v. Hungary*, no. 25691/04, Judgment of 17 July 2007, paras. 7-10, 35, 37-38. (<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-81728%22>). доступан 21. 11. 2024. године).
12. ECtHR, *Éva Molnár v. Hungary*, no. 10346/05, Judgment of 7 October 2008, para. 36. (<https://hudoc.echr.coe.int/rus#%22itemid%22:%22001-88775%22>). доступан 14. 11. 2024. године).
13. ECtHR, *Oya Atman v. Turkey*, no. 74552/01, Judgment of 5 December 2006, paras. 33-42. (<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-78330%22>). доступан 21. 11. 2024. године).
14. ECtHR, *Rai and Evans v. the United Kingdom*, no. 26258/07, 26255/07, Judgment of 17 November 2009. (<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-96022%22>). доступан 14. 11. 2024. године).
15. Gerbaudo, P. (2012). *Tweets and the Streets: Social Media and Contemporary Activism*. Pluto, London.

16. *Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland*. (<https://www.gesetze-im-internet.de/gg/BJNR000010949.html>. доступан 14. 11. 2024. године).
17. Hamilton, M. (2020). The meaning and scope of 'Assembly' in International Human Rights Law. *International and Comparative Law Quarterly*, 69 (3): 521-556.
18. Human Rights Committee. (2020). *General Comment No. 37 on Article 21 (Right of peaceful assembly)*.
19. (Kay) v. Commissioner for the Metropolitan Police Force [2008] UKHL 69. (<chrome-extension://efaidnbnmnnibpcajpcglcleftndmkaj/https://publications.parliament.uk/pa/ld200708/ldjudgmt/jd081126/metro.pdf>. доступан 15. 11. 2024. године).
20. *Loi relative aux reunion publiques*. (<https://www.legifrance.gouv.fr/download/securePrint?token=mQUkgROyJjug0Os2L4Ps>. доступан 15. 11. 2024. године).
21. Милосављевић, Б., Поповић, Д. М. (2009). *Уставишно право*. Правни факултет Универзитета Унион у Београду – Службени гласник, Београд.
22. Одлука Савезног уставног суда Немачке BVerfGE 69, 315 (Brokdorf).
23. Одлука Савезног уставног суда Немачке BVerfGE, 85, 69.
24. *Oxford English – Serbian Student`s Dictionary*. (2012). Oxford University Press, Oxford.
25. Peters, A., Ley, I. (2014). *Comparative Study: Freedom of Peaceful Assembly in Europe*, Max Planck Institute for Comparative Public and International Law. (https://www.venice.coe.int/files/Assemblies_Report_12March2014.pdf. доступан 14. 11. 2024. године).
26. Поповић, Д. (2012). *Евројско право људских права*. Службени гласник, Београд.
27. Пресуда Прекршајног суда у Београду 50 Пр. бр. 87712/17 од 12. новембра 2018. године.
28. Пресуда Прекршајног суда у Београду 52-Пр. бр. 90870/17 од 19. септембра 2018. године.

29. Пресуда Прекршајног суда у Београду 53 Пр. бр. 92210/17 од 9. јануара 2019. године.
30. Пресуда Прекршајног суда у Београду 63 Пр. бр. 105711/17 од 1. новембра 2018. године.
31. Пресуда Прекршајног суда у Београду 72 Пр. бр. 114865/17 од 7. марта 2019. године.
32. Пресуда Прекршајног суда у Београду 74 Пр.бр. 117211/17 од 1. марта 2018. године.
33. Пресуда Прекршајног суда у Београду 94 Пр. бр. 141870/17 од 13. марта 2019. године.
34. Preuß, U. K. (2012). *Associative Rights (The Rights to The Freedoms of Petition, Assembly, and Association)*, in *Comparative Constitutional Law*, Oxford, p. 952.
35. Решење Прекршајног суда у Београду 82 Пр. Бр. 128212/17 од 11. фебруара 2019. године.
36. Rheingold, H. (2002). *Smart Mobs: The Next Social Revolution*. Basic Book, Cambridge.
37. Rohr, W. (2001). *Staatsrecht mir Grundzügen des Europarechts - Ein Basisbuch*. Heymann Köln – Berlin – Bonn – München.
38. Salat, O. (2012), *From the Muss Mind to Content Neutrality: Freedom of Ssembly in a Comparative Perspective*. (dissertation). Central European University, Budapest.
39. Стевандић, Д. (2019). Границе слободе окупљања – стандарди Европског суда за људска права. *Анали Правној факултету у Београду*, 67(1): 211-217.
40. Стевановић, О. (2016). *Слобода и безбедности јавних окупљања у Републици Србији*, У Зборник радова „Европске интеграције: правда, слобода и безбедност“, Криминалистичко-полиција академија – Фондација Ханс Зајдел, Београд, стр. 193.
41. Šarčević, E. (2010). *Izabrane odluke njemačkog Saveznog ustavnog suda*. Fondacija Konrad Adenauer, Beograd.
42. The European Commission for Democracy through Law (Venice Commission). (2019). *Guidelines on Freedom of Peaceful Assembly*.

43. *The Public Order Act 1986.*(<https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1986/64>. доступан 15. 11. 2024).
44. *Устава Републике Србије.* Службени гласник Републике Србије, бр. 98/2006.
45. Вујанић, М., Гортан-Премк, Д., Дешић, М., Драгићевић, Р., Николић, М., Ного, Љ., Павковић, В., Радовић-Тешић, М., Рамић, Н., Стијовић, Р., Фекете, Е. (2007). *Речник српској језика.* Матица српска, Нови Сад.
46. *Закон о јавном окупљању,* Службени гласник Републике Србије, бр. 6/2016.
47. *Закон о њрекришајима,* Службени гласник Републике Србије, бр. 65/2013, 13/2016, 98/2016-одлука УС, 91/2019 и 91/2019- др. закон.
48. *Završen protest u Beogradu, policija rasterala demonstrante koji su ih napali,* 10. juli/srpanj, 2020. (<https://www.slobodnaevropa.org/a/30719754.html>. доступан 25. 11. 2024. године).
49. *Versammlungsgesetz.* (https://www.gesetze-im-internet.de/versammlg/___14.html. доступан 14. 11. 2024. године).

Legal Regime of Spontaneous Gatherings in the Republic of Serbia

Abstract: *Spontaneous mass gatherings are public gatherings characterized by an unorganized manner (without an organizer of mass gatherings), and as such they represent an immediate reaction to an event/mass gathering for the purpose of expressing public opinions and attitudes. The urgent need for their existence and lack of organizational elements differentiates such mass gatherings from other types of public mass gatherings. In terms of legality, such gatherings are not subject to procedural limitations with respect to time when they should take place. They enjoy legal protection as long as they are characterized by either peaceful assembly. Public gatherings are broken up if there are legally justified reasons for their dispersion. The legal regime in the Republic of Serbia with regards to spontaneous mass gatherings is governed by law and as such it implies the existence of an urgent need for their organization and absence of an organizer of mass gatherings, as well as the obligation to report thereof to a competent authority and state the time of its organization. Such mass gatherings enjoy legal protection as long as they are of a peaceful character or until some legally justified reasons require their dispersion.*

Keywords: *spontaneous gatherings, an organizer of mass gathering, urgent gatherings, Flash mobs, Smart mobs.*

Проф. др Радивоје ЈАНКОВИЋ
Криминалистичко-полицијски универзитет, Београд
Светозар СТАЈКОВАЦ
Министарство унутрашњих послова Републике Србије
Проф. др Драган МЛАЂАН
Криминалистичко-полицијски универзитет, Београд
Проф. др Ненад КОРОПАНОВСКИ
Криминалистичко-полицијски универзитет, Београд

ДОИ: 10.5937/bezbednost2502027J
УДК: 614.842.86:159.922.6 (497.11 Краљево)
Оригинални научни рад
Примљен: 4. 11. 2024. године
Ревизија: 13. 3. 2025. године
Датум прихватања: 4. 7. 2025. године

Утицај година старости на специфичне моторичке способности ватрогасаца

Апстракт: Циљ овог рада је истраживање утицаја година старости на специфичне моторичке способности ватрогасаца, како би се боље разумели фактори који могу да утичу на ефикасност извршавања професионалних задатака. Истражано је укупно 85 припадника сектора за ванредне ситуације (Полицијска управа Краљево), који су подељени у две старосне групе: млађи (< 43 године) и старији (≥ 43 године). За утврђивање моторичких способности коришћена су два теста. Први је био специфични моторички тест трчања на сто метара (СМ100м), а други тест трчања уз стенице са изолационим апаратом на леђима (СТЕП). Статистичка анализа укључивала је дескриптивне параметре, t -тест за независне узорке и величину ефекта. Утврђено је да је група млађих ватрогасаца тест СМ100м завршила 7,5 секунди брже од старије групе ($t = -7,828$; $p < 0,001$), док је у тесту СТЕП била бржа за 4,9 секунди ($t = 4,382$; $p < 0,001$). Величина ефекта за СМ100м била је -1,71, док је за СТЕП

износила -0,91. Разлике у перформансама могу се делом приписати физиолошким променама које настају у процесу старења, као и различитој могућности адаптације на тренижно оптерећење код старијих испитаника. Осим разлика у просечним вредностима, анализа најбољих и најлошијих резултата специфичних тестова најлашава значај индивидуалне процене способности у тестирању моторичких способности које предвиђају професионалну ефикасност. Закључује се да одржавање физичке spremности кроз циљане тренинги програме, посебно код старијих припадника, може бити кључно за дугорочну професионалну ефикасност, што омогућава суешно испуњавање различитих захтева радних места унутар Министарства унутрашњих послова.

Кључне речи: физичка spremност, професионална ефикасност, ватрогасци, тестирање физичких способности.

Увод

Посао ватрогасаца спада међу најодговорнија и најризичнија занимања. У изазовним, променљивим и опасним условима рада, под притиском времена и стреса због угрожености цивила, њихова примарна мисија јесте заштита живота, имовине и животне средине (Bos *et al.*, 2004; Perroni *et al.*, 2014; Samardžić *et al.*, 2024). Током интервенција, активности ватрогасаца подразумевају што бржи долазак на место пожара, ношење и постављање опреме, пењање, насилан улазак у затворене просторе (по потреби), манипулацију ватрогасним цревима и извлачење и спасавање жртава (Skinner *et al.*, 2020). Део ових задатака изводи се на високим температурама уз потенцијално присуство токсичних испарења, што захтева ношење тешке заштитне опреме која додатно отежава ионако захтеван посао (Walker *et al.*, 2016). Због тога је од суштинске важности да ватрогасци имају развијене опште и специфичне моторичке способности које су неопходне за ефикасно обављање ових задатака, при чему ће водити рачуна о личној безбедности, као и безбедности колега, али и опште популације (Michaelides *et al.*, 2011; Chizewski *et al.*, 2021).

Недовољна физичка спремност ватрогасаца може да представља битан професионални проблем због повезаности са смањеном радном способношћу и повећаним ризиком од повреда. Студије су показале значајну повезаност између нивоа различитих физичких способности и брзине интервенције приликом гашења пожара (Rhea *et al.*, 2004; Michaelides *et al.*, 2008), као и између високог нивоа развијености физичких способности и смањеног ризика од повреда (Кнарџ *et al.*, 2001). Због тога је препоручено организовање специјализованих тренинг програма који би требало да буду индивидуализовани у погледу интензитета, специфичности вежби, обима и трајања, како би били ефикасни и побољшали радне способности сваког појединца (Perroni *et al.*, 2015).

Ватрогасци током интервенција изводе изузетно захтевне професионалне задатке који укључују специфичну агилност, снагу и издржљивост. Такође, неопходне су и вештине која омогућавају ефикасно коришћење ватрогасне опреме у веома тешким условима (Bos *et al.*, 2004; Plat *et al.*, 2010; Perroni *et al.*, 2014; Skinner *et al.*, 2020). С обзиром на ове захтеве, тренажни програми морају бити структурирани тако да истовремено оптимизују више аспеката различитих физичких способности. Ватрогасцима је потребно да развијају и одржавају специфичну агилност за извођење различитих маневара, затим одговарајуће типове снаге за ношење опреме, насилне уласке у простор или извлачење угрожених, као и анаеробну издржљивост за рад при субмаксималним и максималним интензитетима. Такође, у тренажни процес треба укључити и вежбе које унапређују вештине манипулације опремом, како би били адекватно припремљени за специфичне задатке у реалним условима интервенције (Michaelides *et al.*, 2011; Dobson *et al.*, 2013; Chizewski *et al.*, 2021; Lockie *et al.*, 2022a).

С циљем да се обезбеде одговарајуће радне компетенције, процена физичких способности врши се у процесу селекције, током школовања и током професионалне каријере (Lockie *et al.*, 2022^a). Сврха ових процена је утврђивање нивоа специфичних способности које су идентификоване као кључне за успешно обављање професионалних задатака (Janković *et al.*, 2020). У складу с тим, сви

појединци који обављају сличне задатке на истим позицијама треба да испуњавају исте стандарде физичке спремности. Ти стандарди не би требало да се заснивају на факторима као што су пол или године старости, већ искључиво на захтевима конкретне радног места. На тај начин, стандарди и норме треба да буду дефинисани у складу са захтевима и специфичностима посла, како би могли да се препознају појединци који испуњавају релевантне критеријуме (Yanovich et al., 2008; Jackson & Wilson, 2013; Koropanovski et al., 2022; Janković & Koropanovski, 2024).

Године могу значајно утицати на ефикасност, посебно у професијама у којима је радна ефикасност условљена физичким способностима. Утврђено је да старија популација (посебно особе старије од четрдесет година) остварује слабије резултате на фитнес тестовима у поређењу са млађим колегама, што може негативно да утиче на извршавање одређених физички захтевних задатака приликом гашења пожара (Perroni et al., 2015). Иако постоји могућност да буду распоређени на физички мање захтевна радна места, многи старији службеници и даље су способни да се суоче с захтевним задацима. Због тога је препоручљиво да остану физички активни и адекватно припремљени за обављање професионалних обавеза (Lockie et al., 2022). Циљ овог истраживања јесте да се утврде разлике у резултатима постигнутим на тестовима за процену специфичних моторичких способности између млађих и старијих ватрогасаца, како би се стекао увид у утицај година старости на физичке способности које могу бити репрезентативне за професионалну ефикасност.

Методи

Узорак испитаника

У истраживању које је спроведено за потребе израде овог рада учествовало је 85 припадника Сектора за ванредне ситуације Министарства унутрашњих послова Републике Србије – Полиције управе у Краљеву, просечне старости $40,2 \pm 8,6$ година (распон између 24 и 52 године старости; ТВ = $184,9 \pm 5,6$ цм; ТМ = $98,6 \pm 13,4$ кг). Укупан узорак је подељен у две групе у односу на године

старости на педесетом перцентилу. У групи млађих од 43 године ($ГР_{мл}$) налазио се 41 испитаник просечне старости $32,4 \pm 5,2$ година (распон између 24 и 42 године старости; $TB = 186,5 \pm 6,3$ цм; $TM = 96,2 \pm 14,5$ кг; $BMI = 27,6 \pm 3,8$ кг/м²). Групу старијих ($ГР_{ст}$) чинило је 44 испитаника просечне старости $47,5 \pm 2,3$ година (распон између 43 и 52 године старости; $TB = 183,5 \pm 5,2$ цм; $TM = 100,8 \pm 11,9$ кг; $BMI = 30,0 \pm 4,1$ кг/м²). Сви испитаници су били упознати с циљем утврђивања њихових моторичких способности и начином на који ће то бити учињено, а истраживање је спроведено у складу са етичким стандардима Хелсиншке декларације (Williams, 2008).

Тестови за процену специфичних моторичких способности

Тестови за процену специфичних моторичких способности припадника Сектора за ванредне ситуације Министарства унутрашњих послова Републике Србије дизајнирани су да утврде физичко-радне способности неопходне за успешно извршавање задатака у ванредним ситуацијама санирања пожара.

Специфични моторички тест трчања на сто метара

Специфични моторички тест трчања на сто метара (СМ100м) изводи се на полигону дужине најмање сто метара, уз употребу пуне интервентне опреме. Испитаник стартује са два ватрогасна црева у рукама (по једно у свакој руци). На опрему коју носи прикачена је млазница, која служи за контролу облика млаза воде или пене. Након преласка стартне линије, на 30 метара се налази греда висине 60 сантиметара, коју испитаник савладава. На 70 метара од старта стиже до разделнице, где спаја црева коју носи. Испитаник затим наставља трчање до сто метара, где на крају теста прикључује млазницу на слободан крај црева. Време потребно за извођење овог теста мери се од старта до завршетка прикључивања млазнице (Стајковац, 2024).

Тест трчања уз степенице са изолационим апаратом на леђима

Тест трчања уз степенице са изолационим апаратом на леђима (СТЕП) изводи се у затвореном простору, у објекту који има

најмање четири спрата. На почетку теста, испитаник се налази на приземљу, на стартној линији, у стојећем положају са једном ногом на првом степенику. Испитаник носи пуну интервенцијску опрему и изолациони апарат за дисање са компресованим кисеоником, што представља додатно оптерећење (око 40 кг). На стартни знак, испитаник почиње да трчи уз степенице и треба да стигне до одређене просторије на четвртном спрату. Током теста му је дозвољено да прескаче степенице или да се помаже рукама уз ограду степеништа како би убрзао или олакшао кретање. Тест се завршава када испитаник стигне до циљне просторије на четвртном спрату и да звучни сигнал за завршетак теста (Стајковац, 2024).

Ојрема

Тестови за процену специфичних моторичких способности у овом истраживању изведени су у пуној интервенцијској заштитној опреми која је стандардна за припаднике Сектора за ванредне ситуације. Та опрема обухвата следеће елементе: кацигу, маску, поткапу, светиљку, боцу за ваздух, радио-везу, млазницу, водене цеви (типова С и В), заштитну јакну, опасач, панталоне, чизме и заштитне рукавице (Слика 1). Укупна тежина опреме износи 42,33 кг (Стајковац, 2024).

Слика 1. Ватрогасац у интервенцијској опреми

Статистичке методе обраде података

У првом кораку обраде података примењена је дескриптивна статистичка анализа, којом су израчунати параметри мера централне тенденције, мере дисперзије и мере облика дистрибуције података: аритметичка средина (АС), стандардна девијација (СД), минималне и максималне вредности (Мин, Макс), коефицијент асиметрије (Скв) и коефицијент спљоштености (Курт). Разлике између дефинисаних старосних група установљене су т-тестом за независне узорке (*Independent samples t-test*). Критеријум за статистичку значајност постављен је на нивоу од 95%, односно $p < 0,05$ (Hair *et al.*, 1998). Величина ефекта (ВЕ) израчуната је коришћењем Коеновог коефицијента d , који представља однос разлике између аритметичких средина две групе и заједничке стандардне девијације (Lakens, 2013). Све статистичке анализе изведене су коришћењем верзије 20.0 програма *Statistical Package for the Social Sciences (SPSS) Statistics for Windows*.

Резултати

У табели 1 представљени су основни дескриптивни показатељи свих испитаника, а затим и резултати група млађих и старијих од 42 године. У табели 2 приказани су резултати т-теста за независне узорке, као и резултати величине ефекта, који су спроведени с циљем утврђивања разлика између $ГР_{мл}$ и $ГР_{ст}$. Резултати указују на постојање статистички значајних разлике у оба теста између млађих и старијих испитаника. Негативан предзнак показује боље перформансе $ГР_{мл}$, јер мање време потребно за реализацију означава бољи резултат.

Табела 1. Основни дескриптивни показатељи свих испитаника

Група	Варијабла	Мин	Макс	АС	СД	Скв	Курт
Сви испитаници	СМ100м (s)	21	42	33,9	5,8	0,323	0,931
	СТЕП (s)	14	39	22,7	5,9	1,168	0,752
ГР _{мл}	СМ100м (s)	21	39	30	4,6	0,007	0,411
	СТЕП (s)	14	30	20,1	3,2	0,675	1,358
ГР _{ст}	СМ100м (s)	26	42	37,5	4,2	1,095	0,401
	СТЕП (s)	17	39	25,1	6,8	0,611	0,779

Табела 2. Резултати *t*-тестова за независне узорке и приказ величине ефекта

Варијабла	ГР _{мл} – ГР _{ст}	<i>t</i>	<i>p</i>	ВЕ
СМ100м (s)	-7,5	-7,828	< 0,001	-1,71
СТЕП (s)	-4,9	-4,382	< 0,001	-0,91

Дискусија

Анализом специфичних тестова утврђено је да је старосна група ГР_{мл} у односу на групу ГР_{ст} у просеку 7,5 секунди брже савладала тест СМ100м ($t = -7,828$; $p < 0,001$), односно да су показали за 20% боље резултате на овом тесту за процену специфичних моторичких способности. Такође, када је у питању тест СТЕП, утврђено је да је група млађих ватрогасаца извела овај задатак статистички значајно боље за 4,9 секунди ($t = 4,382$; $p < 0,001$), односно за 19,95% брже у односу на старије колеге. Другим речима, оба теста за процену специфичних моторичких способности (и СМ100м и СТЕП) показала су да је група млађих испитаника била ефикаснија за приближно 20% у односу на старију групу. Осим тога, величина ефекта за тест СМ100м износила је -1,71, што указује на велики

ефекат разлике у перформансама између две групе. За тест СТЕП, вредност величине ефекта износила је $-0,91$, што потврђује ефекат који се креће од средњег ка великом.

Очекивани налаз ове студије јесте да је група старијих испитаника остварила слабије просечне резултате на тестовима у поређењу са групом млађих. Такви резултати могу се делимично објаснити физиолошким променама повезаним са процесом старења, које негативно утичу на физичке перформансе. У ранијим истраживањима је утврђено да полицајски службеници старости 20–29 година остварују знатно боље резултате у тестовима попут скокова у вис, згибова и трчања на двадесет метара у поређењу са старијим колегама, посебно са онима старости 40–49 и 50–59 година (Dawes et al., 2017). Такође, студија Локија и сарадника показала је да старији полицајци (старији од четрдесет година) имају снижене нивое посматраних моторичких способности у поређењу са млађим колегама, што је последица физиолошких промена у виду губитка мишићне масе и умањења кардиоваскуларних способности (Lockie et al., 2022). Утврђено је да у периоду од 21 до 52 године код ватрогасаца долази до промена у телесној композицији, а најзначајније промене током радног века јесу повећање висцералне масти и процента телесних масти, уз смањење процента скелетне мишићне масе (Samardžić et al., 2024). Осим тога, установљено је да се током петнаестогодишњег периода, у старосном распону од 30 до 45 година, резултати максималног потиска с клупе смањују за 12%, док перформансе скока из чучња и спринта на двадесет метара опадају за 13% и 5%, респективно (Perroni et al., 2015). Безбедност и ефикасност у извршавању професионалних задатака током каријере зависе од нивоа развијености базичних и специфичних моторичких способности (Lockie et al., 2018; Janković et al., 2020), за које је утврђено да на просечном нивоу опадају током година (Perroni et al., 2015; Dawes et al., 2017; Lockie et al., 2022). Самим тим, потребно је нагласити важност одржавања физичке спремности кроз структуриране тренинг програме, нарочито за старије припаднике, како би се ублажио пад нивоа и базичних и специфичних моторичких способности.

Величина ефекта за тест СМ100м износила је -1,71, док је за тест СТЕП вредност била 0,91. Ова разлика може се објаснити мањом варијабилношћу резултата код обе групе испитаника у тесту СМ100м (СД = 4,6 и 4,2, респективно), што је допринело јаснијем и поузданијем разграничењу између група код овог теста. С друге стране, велика варијабилност резултата у старијој групи (СД = 6,8) за СТЕП утицала је на нижу т-вредност и мању ВЕ у поређењу са тестом СМ100м (Lakens, 2013), иако је релативна разлика код оба теста била скоро идентична (око 20%). Ови резултати указују на значајне индивидуалне разлике у резултатима GR_{CT} за СТЕП, при чему су неки испитаници показали солидне перформансе, док су други постигли веома лоше резултате (распон од 22 секунде). Насупрот томе, резултати млађих испитаника били су више уједначени (распон од 16 секунди), што указује на мање индивидуалне разлике у њиховим специфичним моторичким способностима које се процењују помоћу СТЕП-а. Може се претпоставити да овако добијени резултати могу бити последица различитих захтева анализираних тестова. Пењање уз степенице с оптерећењем од четрдесет килограма представља изузетно физички захтеван задатак који укључује координацију, снагу доњих екстремитета и специфичну анаеробну издржљивост (Plat *et al.*, 2010). Студија Михаелидиса и сарадника наглашава да су тестови који садрже пењање уз степенице значајан предиктор способности за основне ватрогасне задатке, као што су спасавање и интервенције у екстремним условима (Michaelides *et al.*, 2011). Такви професионално-специфични задаци, који укључују разноврсне психофизичке факторе, могу имати различите захтеве који се евалуирају специфичним радним тестовима. У поређењу са другим тестовима, они који процењују радну ефикасност захтевају виши ниво развијености великог броја базичних и специфичних моторичких способности (Chizewski *et al.*, 2021), што може објаснити већу варијабилност резултата у старијој групи на СТЕП-у. То може делимично проистећи из разлика испитаника у телесној маси, нивоу физичких способности и радном искуству, који могу утицати на време савладавања теста. Насупрот томе, мања варијабилност у тесту СМ100м може се приписати структури теста, који укључује специфичне манипулације као што су спајање црева и прикључивање

млазнице. Ти задаци нису толико физички изазовни, али захтевају специфичну спретност и искуство, па се може претпоставити да управо те активности омогућавају ГРСТ да компензују одређене дефиците физичких способности.

Анализом најбољих и најлошијих резултата у обе групе утврђено је да су за тест СМ100м резултати у млађој групи износили од 21 до 39 секунди, а у старијој групи од 26 до 42 секунде. За тест СТЕП, резултати су се у млађој групи кретали од 14 до 30 секунди, а у старијој од 17 до 39 секунди. То показује да су неки старији испитаници постигли натпросечне резултате, а неки млађи резултате који су испод просека. Приликом тестирања специфичних моторичких способности, које су дефинисане као предиктори професионалних способности, потребно је посебно разматрати индивидуална постигнућа. То би требало да омогући поуздану процену радне способности, с крајњим циљем безбедног и ефикасног испуњавања свих захтева одређеног радног места (Lockie *et al.*, 2018; Massuça *et al.*, 2022). Различита радна места у оквиру Министарства унутрашњих послова не захтевају ни исти ниво ни исту врсту специфичних моторичких способности. У складу с наведеним, могло би бити оправдано да се пре распоређивања на одређено радно место, али и током редовних провера, утврдити да ли кандидати поседују одговарајући ниво специфичних физичко-радних способности, које су дефинисане у складу са професионалним компетенцијама (принцип „исто радно место – исти стандард”). Тако постављени тестови, који служе као показатељи способности за извршавање специфичних задатака, треба да имају стандарде усклађене са потребама посла, а нормативи који су у складу с професионалним захтевима могу бити независни од година старости (Strating *et al.*, 2010; Koropanovski *et al.*, 2022; Janković & Koropanovski, 2024).

Закључак

Истраживање је утврдило да млађи испитаници остварују статистички значајно боље резултате у тестовима специфичних моторичких способности (СМ100м и СТЕП) у односу на старије ис-

питанике – за око 20%. Разлике у посматраним перформансама између група потврђене су и кроз величину ефекта. Међутим, анализом најбољих и најлошијих резултата утврђено је да су неки старији испитаници постигли изнадпросечне, док су неки млађи испитаници имали испод просечне резултате. На основу тога, приликом тестирања специфичних моторичких способности, које служе као предиктори професионалне ефикасности, потребно је нагласити важност процене индивидуалних могућности. То може бити значајно у контексту одређивања професионалних компетенција, које се дефинишу у односу на захтеве различитих радних места унутар Министарства унутрашњих послова.

С обзиром на утврђене разлике у перформансама између млађих и старијих ватрогасаца, ова студија истиче потребу за прилагођавањем тренажних програма како би се ублажили негативни ефекти старења на физичке способности. Примена циљаних тренажних програма са нагласком на индивидуалном приступу, односно њихово креирање и спровођење у складу са дефицитарним способностима сваког појединца, могла би значајно побољшати професионалну ефикасност и безбедност свих припадника, а посебно старијих ватрогасаца. Осим тога, истраживање је изведено на релативно малом броју испитаника подељених у само две старосне групе, што ограничава увид у прецизније промене моторичких способности током различитих животних периода. У наредном периоду би било значајно укључити већи узорак испитаника, као и више старосних категорија, како би се добила детаљнија анализа постепених промена у физичким способностима.

Поред тога, будућа истраживања у овој области требало би да утврде утицај различитих фактора на резултате специфичних тестова, као што су укупно радно искуство, дужина ангажовања у ватрогасној служби и утицаји тренажних програма које појединци спроводе. Такође, било би пожељно спровести лонгитудиналне студије које би пратиле испитанике током дужег периода, чиме би се утврдила динамика промена моторичких способности током радне каријере.

Литература

1. Bos, J., Mol, E., Visser, B., & Frings-Dresen, M. H. (2004). The physical demands upon (Dutch) fire-fighters in relation to the maximum acceptable energetic workload. *Ergonomics*, 47(4): 446–460.
2. Chizewski, A., Box, A., Kesler, R., & Petruzzello, S. J. (2021). Fitness fights fires: exploring the relationship between physical fitness and firefighter ability. *International journal of environmental research and public health*, 18(22): 11733.
3. Dawes, J. J., Orr, R. M., Flores, R. R., Lockie, R. G., Kornhauser, C., & Holmes, R. (2017). A physical fitness profile of state highway patrol officers by gender and age. *Annals of occupational and environmental medicine*, 29, 1–11.
4. Dobson, M., Choi, B., Schnall, P. L., Wigger, E., Garcia-Rivas, J., Israel, L., & Baker, D. B. (2013). Exploring occupational and health behavioral causes of firefighter obesity: a qualitative study. *American journal of industrial medicine*, 56(7): 776–790.
5. Hair, J., Anderson, R., Tatham, R. & Black, W. (1998). *Multivariate data analysis* (5th ed.). NY: Prentice Hall Inc.
6. Jackson, C. A., & Wilson, D. (2013). The Gender-Neutral Timed Obstacle Course: a valid test of police fitness?. *Occupational Medicine*, 63(7): 479–484.
7. Janković, R., & Koropanovski, N. (2024). Correlation of Morphological Characteristics with Police Specific Fitness Test in Police Students. *SportLogia*, 20(1): 48–55.
8. Janković, R., Spasić, D., Koropankovski, N., Subošić, D., Dopsaj, M., Vučković, G., Dimitrijević, R. (2020). Physical Abilities and Gender Differences: Binary Logic or Gender Dualism of the Police Organisation? *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 71 (4): 283–296.
9. Knapik, J. J., Sharp, M. A., Canham-Chervak, M., Hauret, K., Patton, J. F., & Jones, B. H. (2001). Risk factors for training-related injuries among men and women in basic combat training. *Medicine and science in sports and exercise*, 33(6): 946–954.

10. Koropanovski, N., Kukić, F., Janković, R., Kolarević, D., Subošić, D., & Orr, R. M. (2022). Intellectual potential, personality traits, and physical fitness at recruitment: Relationship with academic success in police studies. *Sage Open*, 12(1): 21582440221079932.
11. Lakens, D. (2013). Calculating and reporting effect sizes to facilitate cumulative science: a practical primer for t-tests and ANOVAs. *Frontiers in psychology*, 4, 863. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2013.00863>
12. Lockie, R. G., Dawes, J. J., Balfany, K., Gonzales, C. E., Beitzel, M. M., Dulla, J. M., & Orr, R. M. (2018). Physical fitness characteristics that relate to Work Sample Test Battery performance in law enforcement recruits. *International journal of environmental research and public health*, 15(11): 2477.
13. Lockie, R. G., Orr, R. M., & Dawes, J. J. (2022). Slowing the path of time: Age-related and normative fitness testing data for police officers from a health and wellness program. *The Journal of Strength & Conditioning Research*, 36(3): 747–756.
14. Lockie, R. G., Orr, R. M., Montes, F., Ruvalcaba, T. J., & Dawes, J. J. (2022^a). Differences in fitness between firefighter trainee academy classes and normative percentile rankings. *Sustainability*, 14(11): 6548.
15. Massuça, L. M., Santos, V., & Monteiro, L. F. (2022). Identifying the Physical Fitness and Health Evaluations for Police Officers: Brief Systematic Review with an Emphasis on the Portuguese Research. *Biology*, 11(7): 1061.
16. Michaelides, M. A., Parpa, K. M., Henry, L. J., Thompson, G. B., & Brown, B. S. (2011). Assessment of physical fitness aspects and their relationship to firefighters' job abilities. *The Journal of Strength & Conditioning Research*, 25(4): 956–965.
17. Michaelides, M. A., Parpa, K. M., Thompson, J., & Brown, B. (2008). Predicting performance on a firefighter's ability test from fitness parameters. *Research quarterly for exercise and sport*, 79(4): 468–475.
18. Perroni, F., Cignitti, L., Cortis, C., & Capranica, L. (2014). Physical fitness profile of professional Italian firefighters: Differences among age groups. *Applied Ergonomics*, 45(3): 456–461.

19. Perroni, F., Guidetti, L., Cignitti, L., & Baldari, C. (2015). Age-related changes in upper body strength and lower limb power of professional Italian firefighters. *Sport Sciences for Health*, 11, 279–285.
20. Plat, M. C. J., Frings-Dresen, M. H., & Sluiter, J. K. (2010). Reproducibility and validity of the stair-climb test for fire fighters. *International archives of occupational and environmental health*, 83, 725–731.
21. Rhea, M. R., Alvar, B. A., & Gray, R. (2004). Physical fitness and job performance of firefighters. *The Journal of Strength & Conditioning Research*, 18(2): 348–352.
22. Skinner, T. L., Kelly, V. G., Boytar, A. N., Peeters, G. G., & Rynne, S. B. (2020). Aviation Rescue Firefighters physical fitness and predictors of task performance. *Journal of Science and Medicine in Sport*, 23(12): 1228–1233.
23. Samardžić, N., Koropanovski, N., Kukić, F., & Dopsaj, M. (2024). Age-dependent Model for Dynamics of Change in Body Composition Indicators in Professional Firefighters: Serbian Cross-Sectional Study. *International Journal of Morphology*, 42(4):1125–1131.
24. Стајковац, С. (2024). Повезаност базичних и специфичних моторичких способности припадника сектора за ванредне ситуације Министарства унутрашњих послова Републике Србије. (Мастер рад). Криминалистичко-полицијски универзитет. Београд.
25. Strating, M., Bakker, R. H., Dijkstra, G. J., Lemmink, K. A. P. M., & Groothoff, J. W. (2010). A job-related fitness test for the Dutch police. *Occupational Medicine*, 60(4): 255–260.
26. Walker, A., Pope, R., & Orr, R. M. (2016). The impact of fire suppression tasks on firefighter hydration: a critical review with consideration of the utility of reported hydration measures. *Annals of occupational and environmental medicine*, 28, 1–10.
27. Williams, J. R. (2008). The Declaration of Helsinki and public health. *Bulletin of the World Health Organization*, 86, 650–652.
28. Yanovich, R., Evans, R., Israeli, E., Constantini, N., Sharvit, N., Merkel, D., ... & Moran, D. S. (2008). Differences in physical fitness of male and female recruits in gender-integrated army basic training. *Medicine & Science in Sports & Exercise*, 40(11): 654–659.

The Impact of Age on Firefighters' Specific Motor Abilities

Abstract: *The aim of this study is to investigate the impact of age on the specific motor abilities of firefighters, in order to better understand factors that may influence the effectiveness of performing professional tasks. A total of 85 members of the Sector for Emergency Situations (Police Department Kraljevo) were examined, divided into two age groups: younger (<43 years) and older (≥43 years). Two tests were used to assess motor abilities. The first was the Specific Motor Test of 100-meter Running (SM100m), and the second was the Stair Climb Test with a Breathing Apparatus (STEP). Statistical analysis included descriptive parameters, an independent samples t-test, and effect size calculation. It was found that the younger group of firefighters completed the SM100m test 7.5 seconds faster than the older group ($t = -7.828$; $p < 0.001$), and they were also 4.9 seconds faster in the STEP test ($t = 4.382$; $p < 0.001$). The effect size for SM100m was -1.71, while for STEP it was -0.91. Performance differences can partially be attributed to physiological changes associated with aging, as well as differing adaptation capabilities to training loads in older personnel. In addition to differences in average values, the analysis of the best and worst test results highlights the importance of individualized ability assessments in testing motor abilities that predict professional efficiency. It is concluded that maintaining physical fitness through targeted training programs, especially for older personnel, can be crucial for long-term professional efficiency, enabling the successful fulfilment of diverse job requirements within the Ministry of Internal Affairs.*

Keywords: *physical fitness, professional efficiency, firefighters, physical ability testing, age-related performance, motor skills.*

Марија М. ЈУГОВИЋ¹, дипломирани библиотекар
Народна библиотека „Радоје Домановић“, Лесковац

ДОИ: 10.5937/bezbednost2502043J

УДК: 614.842.83(497.11 Лесковац)“1930/1941“

Оригинални научни рад

Примљен: 6. 3. 2025. године

Ревизија: 30. 6. 2025. године

Датум прихватања: 4. 7. 2025. године

Оснивање и рад Добровољачке пожарне дружине у Лесковцу (1930–1941)

Апстракт: У Лесковцу је 1930. године основана Добровољачка ватроасна дружина, која 1933. године, доношењем „Закона о организацији ватроасства“ у Краљевини Југославији, мења назив у Добровољну ватроасну чету. Увидом у досијуйне штампане изворе, с посебним освртом на локалне новине – Лесковачки гласник и Недељне новине, које су излазиле у међуратном периоду, као и увидом у документацију из Архива Југославије и електронске изворе, утврђено је да је лесковачка Добровољна ватроасна чета постојала и активно радила на сузбијању пожара и моћних елементарних непогода, као и на спровођењу превентивних мера заштите од пожара све до 1941. године. Услед недостица изворне грађе, подаци о њеном постојању и раду за време Друге светске рата нису познати.

Кључне речи: Ватроасство, Добровољна ватроасна чета, Лесковац, историја, „Закон о организацији ватроасства“ Краљевине Југославије.

¹ marijajug@yahoo.com

Увод

Ватра, и поред своје велике добробити коју је донела човечанству, вековима је, у виду пожара, представљала једну од највећих опасности за безбедност човека, његове имовине и животне средине уопште. „Појмови *вајтра* и *пожар* често се сматрају синонимима, с обзиром да се и под једним и под другим подразумева процес горења – реч је о хемијском процесу у коме се хемијске материје комбинују са кисеоником из ваздуха, обично дајући јаку светлост, топлоту и дим. Ипак, дистинкцију прави чињеница да је ватра процес горења под контролом човека, док се за пожар то не може рећи – пожар је процес горења изван човекове контроле (Оташевић, Тонић, 2022: 161)“. И зато је човек, борећи се са ватреном стихијом, временом морао да пронађе начин како да се, у зависности од дате ситуације и сопствених могућности, адекватно заштити од евентуалних пожара. „Заштита од пожара је стара колико и откриће ватре и током историје се развијала у складу са научним и техничким напретком људскога друштва... (Пурић, *et al*)“

Историјски развој ватрогаства у свету

Најстарији писани траг о ватрогаству и мерама противпожарне заштите историја бележи још за време владавине Хамурабија² (18. век пре нове ере), оснивача Вавилонског царства, у чијем се Законику налазе прописане норме за спровођење мера заштите од пожара (међусобна удаљеност кућа, дебљина зидова, ширина улица). У старом веку, у древном Египту и Грчкој, историја такође бележи борбу људи са ватреном стихијом и њеним последицама. Међутим, прве организоване ватрогасне јединице за борбу против пожара јављају се за време владавине римског цара Октавијана Августа³ који је у Риму, приликом преуређивања јавне службе, 6. године нове ере

² Хамураби је био владар Старог вавилонског царства. Владао је преко 40 година (сматра се да је владао од 1709. до 1669. године пре нове ере).

³ Октавијан Август (лат. Gaius Julius Caesar Octavianus Augustus; 63. п. н. е. – 14. н. е.) био је први римски цар и оснивач Римског царства. Владао је од 27. године пре нове ере до 14. године нове ере.

основао 7 ватрогасних кохорти (*cohortes vigilum*⁴) од којих је свака бројала по 1.000 људи.

Падом Римског царства 476. г. н. е. у свету је наступила вишевековна стагнација постојања и рада ватрогасне службе, која је обновљена тек након бројних, великих пожара који су проузроковали огромне жртве и велику материјалну штету и који су, као „последича недовољне организованости (Манић, 1999: 10).“ у њиховом гашењу, утицали на то да се поново приступи формирању противпожарних јединица и доношењу одговарајућих, законом регулисаних, противпожарних мера.

У Европи озбиљније мере заштити од пожара спроводе се тек од XI века. У Енглеској, Вилијам I Освајач⁵ доноси неколико закона који су се односили на превентивну заштиту од пожара, док се у Француској прве противпожарне законске одредбе бележе 1254. године за време владавине Луја IX Светог⁶ који је декретом основао „guet bourgeois“, градски надзор. Истим декретом дозволио је грађанима да се и сами организују у случају избијања пожара⁷. У Русији се прва законски дефинисана противпожарна правила доносе у XVII веку за време владавине цара Алексеја I Михаиловича⁸, док су у Северној Америци прва противпожарна правила уследила након великог пожара који је букнуо у Бостону 1631. године. Прве осигуравајуће компаније, које су ради заштите имовине својих клијената предузеле формирање приватних ватрогасних јединица, основане су у Енглеској након великог пожара који је захватио Лондон 1666. године. Пре овог пожара Лондон није имао организован систем заштите од пожара.

⁴ *Cohortes vigilum* (чувари, стражари, они који бдију) – назив за ватрогасне јединице у античком Риму, које су имале војни карактер и формацију и које су вршиле и мање полицијске дужности, посебно ноћу.

⁵ Вилијам I Освајач (енгл. William the Conqueror; 1028–1087) био је краљ Енглеске (1066–1087) и војвода Нормандије (1035–1087).

⁶ Луј IX Свети (франц. Louis IX, Saint Louis; 1214–1270) био је краљ Француске од 1226. до 1270. године.

⁷ Nenad Fogel, *Učešće Jevreja u razvoju dobrovojnog vatrogastva u Zemunu: Posvećeno Jakovu Žaku Čelebiju* (Zemun: Jevrejska opština Zemun, 2017), 9.

⁸ Алексеј I Михајлович (1629 –1676) био је, од 1645. године, други цар Русије из династије Романов.

Такође, удруживањем грађана у организовану борбу против ватрене стихије почела су се формирати противпожарна друштва и у Немачкој, Француској и Аустрији „...по угледу на прву јавну ватрогасну јединицу основану у Единбургу, у Шкотској, 1824. године“⁹. Тако је у Немачкој 1831. године основана прва индустријска ватрогасна јединица у фабрици дувана у Шварцу, а прва добровољна ватрогасна друштва основана су 1840. године у Мајсену и Дортмунду. У Дурлаху је добровољно ватрогасно друштво основано 1846. године и својим деловањем у гашењу пожара показало је „вредност једне добро организоване и обучене ватрогасне јединице.“¹⁰

Прва професионална ватрогасна јединица основана је у Берлину 1851. године, а затим по узору на њу оснива се 1861. године професионална ватрогасна јединица и у Петровграду.

„По угледу на Немачку, почело се ватрогаство оснивати и ширити и у осталим земљама Европе“¹¹.

Историја развоја организоване заштите од пожара код Срба

У српској седњовековној држави, за време владавине цара Стефана Душана¹², прве писане одредбе које су се односиле на спровођење законских мера противпожарне заштите налазимо у Душановом законнику из 1349. године, у члановима 99. и 100. у којима се становништву налаже следеће:

„Чл. 99. О паљачима кућа. Ко се нађе да је запалио куће, или гувно, или сламу, или сено, нека то село изда потпаљивача, ако ли га не изда, нека плати оно село што би потпаљивач трпео и платио.

Чл. 100. О потпаљивачима гувна. Ако ко потпали гувно или сено, изван села, нека плати околини, или нека изда потпаљивача.“¹³

⁹ *Српска енциклопедија. Том 2.* (Нови Сад : Матица српска, 2013), 167.

¹⁰ Стеван Ј. Марковић, *Историја и развој ватрогасиства*, (Београд : Савез добровољних ватрогасних друштава, б.г.), 9.

¹¹ Стеван Ј. Марковић, *Историја и развој ватрогасиства ...* 10.

¹² Стефан Урош IV Душан Немањић (1308 –1355) био је српски средњовековни краљ (1331 –1345) и први српски цар (1346 –1355).

¹³ *Душанов законик* (Нови Сад: Матица српска, 1950), 53.

За време османлијске (турске) власти српски народ се сам организовао у такозване ноћобдије (стражари) и сакације (снабдевачи водом).

Срби су, такође, и у периоду Првог српског устанка (1804-1813) предузимали одређене мере заштите од пожара. Међутим, тек након Другог српског устанка (1815), у новооснованој Кнежевини Србији, „...једна од првих законских норми на плану превентивне заштите од пожара била је Наредба Књаза Милоша Обреновића, бр. 635, од 25. фебруара 1834. године, којом се све радње за промет експлозивним материјама измештају ван градског језгра: на простор око Баталцамије“¹⁴. Повод за доношење ове Наредбе био је пожар који је, у Београду, у Савамали, букнуо у радњи у којој је било смештено „600 ока барута“.

Пожар, који је, затим, у Крагујевцу¹⁵ у ноћи између 6. и 7. новембра 1834. године захватио и до темеља спалио 11 занатских радњи и део кафанског простора¹⁶, иницирао је то да кнез Милош Обреновић¹⁷ упути министру унутрашњих дела Ђорђу Протићу захтев да изради правни акт, којим ће се у Кнежевини Србији законски регулисати прописи везани за организацију и спровођење мера заштите од пожара. Такозвану „Уредбу противу пожара“, која је имала 17 параграфа, министар Протић сачинио је заједно са сво-

¹⁴ „Овај случај био је повод да Књаз Милош нареди народном суду да се сем на наведеном месту као и на Смедеревском путу од тада не сме држати барут у већој количини, а у чаршији, фишеци се могу продавати само на неким местима у мањој количини, како за случај ватре не би могли никоме нашкодити. У овом случају морају дућани бити обележени, каквим спољашњим знаком, по коме би свако знао да се у њему фишеци продају. Ова наредба имала је да важи и за све продавце барута (Србе и Турке).“ У: Министарство унутрашњих послова РС. Сектор за ванредне ситуације, „Заштита од пожара кроз историју; Заштита од пожара у Србији у средњем веку : 170 година организоване заштите од пожара у Србији“, <http://prezentacije.mup.gov.rs/sectorzazastituispasavanje/Istorija.html> (доступан 10. 5. 2023).

¹⁵ Крагујевац је од 1818. до 1841. године, био престоница Кнежевине Србије.

¹⁶ *Новине српске*, Крагујевац, год. 1. (10. 11. 1834), 177.

¹⁷ Кнез Милош Обреновић (1780 –1860) владао је Кнежевином Србијом од 1815. до 1839. године и од 1858. до 1860. године.

јим сарадницима. На кнежев предлог назив уредбе преименован је у „Уредбу за гашење пожара“. Иначе, Уредба, за чије су спровођење били задужени окружни судови, садржала је прописе који су се односили на организовано гашење пожара у свим српским местима, као и прописе који су се тицали превентивних мера заштите од пожара. На Сретењској скупштини одржаној фебруара 1835. године у Крагујевцу донета је одлука да наведени прописи буду у надлежности Министарства унутрашњих послова. Ова одлука била је заступљена и у свим будућим уставима Кнежевине и Краљевине Србије.

Прво добровољно ватрогасно друштво Кнежевине Србије основано је у Београду 1881. године на иницијативу трговаца, занатлија и чиновника из Београда и бројало је око 70 чланова. Чета је, због потешкоћа у раду, престала да постоји 1892. године. У Крагујевцу је пак, након неколико великих пожара који су се догодили у другој половини 1887. године, „...Пожарни одбор у присуству великог броја грађана одржао први збор (Мацаревић, 2007: 13),“ на којем је 10. децембра 1887. године основао добровољну чету под називом „Добровољна пожарна дружина“, која је успешно и у континуитету радила и у мирнодопским и у ратним условима.

Прво добровољно ватрогасно друштво будуће Краљевине СХС/Југославије, основано је у Вараждину 1864. године, на територији тадашње Аустроугарске монархије, а потом у Сиску, Метлики, Загребу, Птују, Љубљани... На територији тадашње Војводине, која је, такође, пре Првог светског рата била под управом Аустроугарске, најстарије ватрогасно друштво основано је 1868. у Великом Бечкереку (Зрењанин), а затим 1870. године у Земуну, 1872. године у Новом Саду и Панчеву, а касније и у Кикинди, Суботици, Сомбору, Петроварадину.

Након Првог светског рата, по угледу на већ поменута ватрогасна друштва, на територији тадашње Србије која је била у саставу Краљевине СХС/Југославије, у градовима и већим селима почела су се оснивати бројна добровољна ватрогасна друштва. Сва добровољна ватрогасна друштва оснивана су на иницијативу грађана. „Састав друштва чинили су оснивач, пожарници или ватрогасци (штрцари, пењачи, снабдевачи водом, заштитари и здравствена служба), музичари, помажући чланови или приложници и

почасни чланови¹⁸. Друштва су имала свог командира као и управни и надзорни одбор. Справе и опрему набављали су углавном путем средстава прикупљених од чланарине или путем добровољних прилога грађана. Свака ватрогасна заједница или савез имали су своја правила, посебне прописе, ознаке и униформе све до 1933. године када је доношењем „Закона о организацији ватрогаства“, који је имо за циљ централизацију ватрогасне службе, регулисан статус свих постојећих ватрогасних организација и друштава у Краљевини Југославији.

Оснивање Добровољачке пожарне дружине у Лесковцу

Град Лесковац је између два светска рата, поред значајног развоја који је постигао у областима економије, здравства, просвете и културе, био и један од водећих индустријских, занатских и трговачких центара на Балкану. У прилог томе говори податак да је уочи Другог светског рата Лесковац имао „22 велике фабрике, преко 375 трговачких радњи, 579 занатских радњи (Перовић, 1954: 15),“ и акумулиран огroman капитал у земљи и иностранству. Међутим, иако економски развијен и пре свега познат по својој текстилној индустрији, Лесковац се по питању одређених комуналних проблема налазио у прилично незавидном положају, јер није имао, осим електрификације, развијену ни водоводну ни канализациону мрежу, нити довољно уређених, калдрмисаних улица¹⁹, па је у погледу такве инфраструктуре заостајао за бројним местима у тадашњој Краљевини СХС/Југославији.

Комуналној политици града Лесковца наметао се, у том међуратном периоду, велики број нершених комуналних питања међу којима је било и питање неразвијене водоводне мреже, које је

¹⁸ *Српска енциклопедија*. Том 2. (Нови Сад: Матица српска, 2013), 167.

¹⁹ „...крајем 1937. и током 1938. постављена је коцка у улицама Краља Милана, Краља Петра Првог и Краља Александра, и то је уз нови мост преко реке, једино комунално питање које је делимично довршено пре почетка рата.“ У: Перица Хаџи-Јованчић, *Европеизација српској Манчестера: 1918-1941* (Београд: Удружење за друштвену историју, 2010), 62.

за собом повлачио и низ нарастајућих проблема. Проблеми су се у великој мери односили и уједно одражавали на квалитет животног стандарда становништва, пре свега на здравље становништва, али и на квалитет рада у растућим привредним и индустријским гранама. Такође, услед неразвијене водоводне мреже, један од проблема директно је био везан за немогућност брзог и ефикасног деловања при гашењу све чешћих ватрених стихија које су се јављале у граду и околини. Овај проблем утицао је на то да се у Лесковцу, што је могуће пре, оснује добровољно ватрогасно друштво ради опште безбедности, превенције и заштите становништва и њихове имовине од пожара и могућих елементарних непогода. За оснивање ватрогасног друштва било је потребно обезбедити адекватан стручни кадар, обучити добровољне пожарнике тј. ватрогасце и обезбедити ватрогасну опрему, а пре свега набавити ватрогасна кола са резервоаром за воду и пумпом, која ће увек бити у приправности.

Питање формирања ватрогасног друштва у Лесковцу, попут већ постојећих у бројним градовима и местима у земљи, покренуто је на иницијативу грађана Лесковца. Међутим, рад на оснивању ватрогасног друштва, и поред дугогодишње грађанске иницијативе, одвијао се прилично споро због чега је друштво, под именом Добровољачка пожарна дружина, основано тек 10. Августа 1930. године на Скупштини грађанства која је одржана у сали Општинског суда у Лесковцу. Оснивачкој Скупштини Дружине претходила је седница Општинског одбора града Лесковца, одржана 25. јула 1930. године, на којој је за шефа ватрогасаца у Лесковцу изабран машински инжињер Рудолф Холцингер. Холцингер, који је пре доласка у Лесковац основао „неколико ватрогасних дружина“ од којих последњу у Крушевцу, на нову дужност ступио је 1. августа 1930. године²⁰. Као изврстан стручњак за ватрогасство, одмах је, уз свесрдну помоћ грађана Лесковца, као и бројних градских челника, од којих су се тада посебно истакли председник општине Михаило Буринчић и школски надзорник Никола Динић, започео са оснивањем ватрогасног друштва у Лесковцу. Оснивање Друштва,

²⁰ „Шеф ватрогасаца ступио на дужност“, *Лесковачки гласник*, бр. 32 (9. 8. 1930): 3.

поред донација грађана, било је финансирано и из буџета Општине, која је за потребе његовог оснивања издвојила 100.000 динара од којих је убрзо купила најпотребније ватрогасне справе²¹.

Након одржане оснивачке Скупштине и прве седнице Управног одбора, Добровољачка пожарна дружина отпочела је са самосталним радом, уз гесло „Помози ближњем“. У прилог томе, са којом су озбиљношћу грађани Лесковца приступили оснивању ове хумане организације значајне за град и околину, говори податак да „ниједно лице, које је изабрано у Управни одбор, није одбило своју сарадњу, већ су сви са пуно одушевљења присуствовали првој седници, изузев тројице који су се налазили на путу“²².

Прву Управу чинили су: почасни председник Михаило Буричић, председник општине; председник Никола Динић, школски надзорник; потпредседник Бранко Тасић, инжињер; деловођа Тодор Чичановић, адвокат; командир Рудолф Холцингер, инжињер и благајник Жарко Спасић, економ у пензији. Остали чланови Управног одбора били су: Тодор Влајчић, индустријалац; Коста Врањкић, индустријалац; Влада Поповић, инжињер; Благоје Тасић, индустријалац и Душан Јовановић, часовничар. У Надзорном одбору били су: Тихомир Илић, индустријалац; Глигорије Ђорђевић, индустријалац; Петар Митић, судски писар; Радомир Гагић, инжињер и Душан Папачек, механичар.

Добровољачка пожарна дружина је убрзо, како је то објавио *Лесковачки гласник* (локалне новине), добила униформе, шлемове и „сав потребан ватрогасни алат за десет пожарника“²³, као и моторне пумпе, лествице и другу неопходну опрему. У новинама је објављено да ће чета „вршити обуку сваког недељног дана пре подне“, као и то да ће повремено приређивати вежбе за грађане Лесковца. Том приликом, апеловано је да имућнији грађани помогну Дружини својим прилозима од 120 динара на годишњем нивоу као „помажући чланови“ или прилозима од 1.000 динара као „чланови

²¹ „Оснивање добровољачке пожарне чете“, *Лесковачки гласник*, бр. 32 (9. 8. 1930): 1.

²² „Добар почетак пожарне дружине“, *Лесковачки гласник*, бр. 33 (16. 8. 1930): 2.3

²³ „Помажите Пожарну дружину“, *Лесковачки гласник*, бр. 37. (13. 9. 1930): 2.

добротвори“. За примање прилога били су задужени председник Дружине Никола Динић и командир ватрогасаца Рудолф Холцингер, чија се канцеларија налазила у згради Општине. Пожарна дружина је убрзо, као што је и обећала, извела у Лесковцу 1. новембра 1930. године прву вежбу са новим ватрогасним справама и тако јавности показала своје ватрогасне способности.²⁴

Такође, Дружина је 4. децембра 1930. године основала и Самарићански одсек који је, поред свих хуманитарних задатака којима је био посвећен, имао за циљ да се брине и о васпитању сиромашне деце и малолетних преступника, као и то да у случају рата буде на располагању санитарној служби.²⁵

Оснивање Добровољачке пожарне дружине у Лесковцу позитивно је утицало на даљи развој ватрогаства у граду. У прилог томе говори податак да

је керамичка фабрика „Рафајловић и Бејаз“ убрзо почела са зидањем куле од 23 метра на чијем ће се врху, како су известили јавност, налазити резервоар од 10.000 литара воде и одговарајући хидранти, који ће служити за потребе ефикасног реаговања у случају гашења могућих пожара. Нацрт за изградњу куле израдио је инжињер Рудолф Холцингер, командир ватрогасаца у Лесковцу²⁶.

Добровољачка пожарна дружина је, након оснивања, први „позив на узбуну“ добила у ноћи између 12. и 13. новембра 1930. го-

²⁴ „Пробе са ватрогасачким справама“, *Лесковачки гласник*, бр. 43 (1. 11.1930): 2.

²⁵ „Самарићански одсек Добровољне пожарне дружине“ *Лесковачки гласник* бр. 49 (6. 12. 1930): 3.

²⁶ „Кула за обезбеђење од пожара“, *Лесковачки гласник*, бр. 42 (18. 10. 1930): 3.

дине због пожара који је изненада избио у кући Тихомира Илића, брашнара. Дружина је за пет минута била спремна да благовремено интервенише, али „на срећу“ није, јер „...је убрзо јављено да је пожар незнатани и да је без муке од самих укућана угашен“.²⁷

„Пожаре који настају као резултат одређене људске радње можемо поделити на случајне (нехатне) и оне који су намерно изазвани, што су у ствари паљевине (Оташевић, Тонић, 2024: 26“. Пожари који пак нису резултат човекове делатности, проузроковани су природним фактором.

Иначе, први пожар, који је Пожарна дружина успешно локализовала, забележен у *Лесковачком гласнику* 20. децембра 1930. године под називом „Пожарна чета на послу“, догодио се 13. децембра у радничкој колонији фабрике Глигорија Петровића, где се запалила већа количина наслагане сламе. „Пожарна чета је брзо стигла на лице места са моторном пумпом и за неколико минута пожар је био угашен“²⁸. Како су известиле локалне новине, штета је била незнатна. Претпоставило се да су пожар изазвала „деца која су се играла жижицама“.

Један од већих пожара за који се сматрало да су га изазвале електричне инсталације, а о коме сазнајемо, такође, из штампаних извора, догодио се 18. априла 1931. године на тавану радње Николе Стојиљковића. На тавану се налазила бакалска роба, која је у већој мери изгорела. Одмах је, и поред покушаја да се кофама воде угаси пожар, обавештена Пожарна јединица, која је брзо стигла и својом моторном пумпом за пола часа угасила пожар. Услед брзе интервенције похвањена је „...пожртвованост Пожарне чете и агилност њеног шефа г. Холцингера, јер је пожар за врло кратко време савладан. Пожар је представљао велику опасност за околне зграде јер је међу робом било и запаљивог материјала“. Приликом гашења пожара посебно су се „...истакли општински пожарници Зафир Стајић и Живко Поповић и добровољни пожарници Милан Игњатовић и наредник Драгољуб Ђорђевић. Гашењу пожара је много допринела и општинска стража са својим командиром г. Фи-

²⁷ „Узбуна на пожар“, *Лесковачки гласник*, бр. 45 (15. 11. 1930): 3.

²⁸ „Пожарна чета на послу“, *Лесковачки гласник*, бр. 51 (20. 12. 1930): 3.

липовићем и жандармима. Овом приликом Пожарна чета је доказала да је њено постојање корисно и да је треба помоћи уписујући се за чланове, добротворе и помажуће, јер сав новац који се предаје Пожарној чети употребљава се искључиво за пожарне сврхе²⁹.

Пожарна дружина је убрзо, након обраћања јавности за „помоћ“, почела да добија новчане прилоге од стране бројних лица и установа које су препознале значај ове организације, као и њену потребу за даљим постојањем и радом. Управа Пожарне дружине јавно се, у локалним новинама, захвалила свима па помоћи.³⁰ Посебно се захвалила индустријалцу Јованчи Ђ. Илићу, запосленим у керамичкој фабрици „Морава“, који је донацијом од 1.000 динара уписан за добротвора Дружине.³¹ Такође, Дружина се, и приликом забавно-уметничких и културних манифестација које је организовала, редовно молбом обраћала грађанима Лесковца и околне за неопходну новчану помоћ.

У оквиру поменутих забавно-уметничких сусрета Дружина је, поред бројних програма, организовала и балове, који су уједно представљали и традиционалну манифестацију свих ватрогасних друштава у земљи. Свој први „велики бал“ Пожарна дружина одржала је 28. децембра 1930. године у хотелу „Париз“. На програму је био и позоришни комад „У вртлогу“ и рецитација „Путник“ у извођењу позоришног одсека гимназијске Ђачке дружине „Вуловић“ из Лесковца³². Своју другу по реду забаву Дружина је организовала 1. фебруара 1931. године, такође, у просторијама хотела „Париз“, док је од 1934. године Дружина своје добротворне забаве наставила да организује у хотелу „Плуг“, 19. јануара на дан рођења принца Томисава Карађорђевића, који је иначе био званични покровитељ свих ватрогасних друштава у Краљевини Југославији.

Један од начина којим је Дружина прикупљала добровољне прилоге реализовао се и приликом одржавања „кермеса“, добровољних забава, које су се приређивале у природи. Прва таква забава са

²⁹ „Пожар у радњи г. Николе Стојиљковића“, *Лесковачки гласник*, бр. 15 (18.11.1931): 2.

³⁰ „Захвалност Пожарне чете“, *Лесковачки гласник*, бр. 17 (2. 5. 1931): 3.

³¹ „Захвалност Пожарне дружине“, *Лесковачки гласник*, бр. 19 (16. 5. 1931): 3.

³² „Бал Пожарне дружине“, *Лесковачки гласник*, бр. 52 (27. 12. 1930): 3.

игранком приређена је у Светоилијском парку 5. јула 1931. године од 16 до 20 часова, а цена улазнице износила је 3 динара.³³

Пожарна дружина је 2. августа 1931. године установила и своју крсну славу Светог Илију³⁴. Слава је прослављена у кругу цркве Св. Илије у Лесковцу, уз присуство чланова, великог броја пријатеља, утемељивача и добротвора овог хуманог друштва. Домаћин славе био је индустријалац Урош Илић³⁵. Дружина је и убудуће, све до 1940. године, своју крсну славу свечано обележавала у цркви Светог Илије у Лесковцу.

*Пожарна дружина на прослави своје славе Св. Илија
(председник Тодор Младеновић-Зуцкић стоји
у првом реду четвртии слева)³⁶*

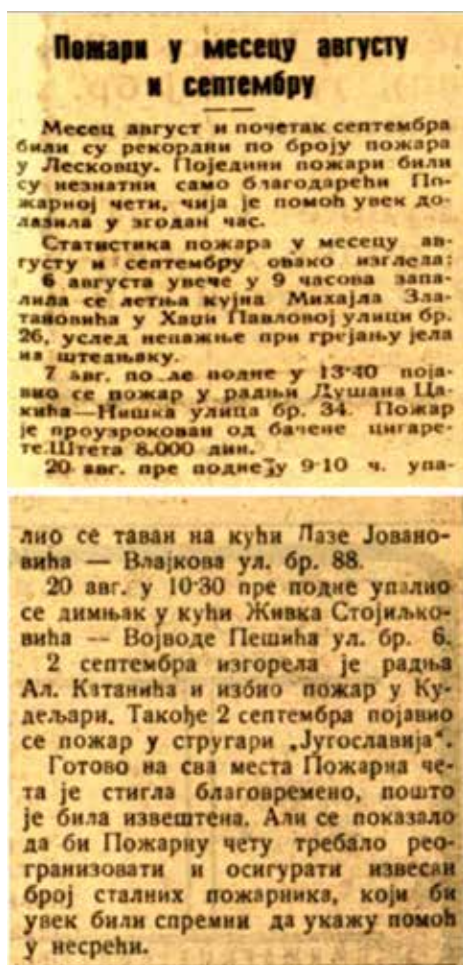
³³ „Кермес Пожарне чете“, *Лесковачки гласник*, бр. 26 (4. јул 1931): 3.

³⁴ „Слава пожарне дружине“, *Лесковачки гласник*, бр. 31 (8. август 1931): 2.

³⁵ Домаћини славе Свети Илија лесковачке Добровољне пожарне дружине / Ватрогасне чете у наредним годинама били су и Гавра Станимировић, трговац; Јосиф Поп-Ценић, трговац; Живојин Рафајловић, министар у пензији и народни посланик; Ђорђе Банковић, градски поглавар; Никола Петровић, штампар; Тодор Младеновић, председник Ватрогасне чете; Милан Вучковић, трговац и Гавра Стаменковић.

³⁶ Фотографија добијена из Народног музеја у Лесковцу, И-Ф/67.

Иначе, Пожарна дружина је у току 1931. године у Лесковцу имала приличан број интервенција. Лесковац је само у месецу августу и септембру, како је известио *Лесковачки гласник*, имао рекордан број пожара. У новинама су о томе изнети статистички подаци, а на крају текста и податак да је „... готово на сва места Пожарна чета стигла благовремено, пошто је била извештена“.³⁷

³⁷ „... 6. августа у 9 часова запалила се летња кујна Михајла Златановића у Хаџи Павловој улици бр. 26 услед непажње приликом грејања јела на штедњаку; 7. авг. после подне у 13:40 појавио се пожар у радњи Душана Цакића – Нишка улица бр. 34. Пожар је проузрокован од бачене цигарете. Штета од 8.000 динара; 20. авг.

До краја године, пожари су у Лесковцу букнули и на следећим локацијама: на тавану куће „пок. Горче Петровића у улици Цара Душана бр. 7“³⁸; у згради Главне поште где се услед „нечистог и непрописаног оцака“ упалила таванска конструкција; на тавану куће Драгутина Стојановића „при сушењу меса, у сушници“ упалио се оцак; у радњи за чишћење одела госпође Милеве Живчић избио је пожар чији узрок није био утврђен; на тавану куће Јелене Јоргаћевић избио је пожар због „непрописаног“ оцака; у кући Наће Војводића упалила се таваница чији је узрок била „узидана греда“ у оцаку. Сви ови пожари начинили су приличну штету, али су, захваљујући брзој интервенцији Добровољачке пожарне дружине, угашени и благовремено локализовани, те се нису проширили и угрозили друге објекте који су се налазили у њиховој близини. Из података се да закључити да су углавном „непрописно“ сазидани оцаци проузроковали појаву бројних пожара у граду.

Другу редовну Скупштину Пожарна дружина одржала је 15. маја 1932. године у канцеларији општинске пожарне команде. Управа Дружине се убрзо након Скупштине, 11. јуна 1932. године, у *Лесковачком гласнику* обратила јавности следећим речима: „Добровољна пожарна дружина града Лесковца за време свога скоро двогодишњег опстанка дала је доказа, да се у свакој прилици може рачунати у случају опасности од пожара на њену успешну интервенцију“³⁹, апелујући, и овога пута, на грађане да новчано помогну Дружину.

пре подне у 9:10 ч. упалио се таван на кући Лазе Јовановића – Влајкова ул. бр. 88; 20. авг. у 10:30 пре подне упалио се димњак у кући Живка Стојиљковића – Војводе Пешића ул. Бр.6; 2. септембра изгорела је радња Ал. Катанића и избио пожар у Кудељари. Такође 2. септембра појавио се пожар у стругари „Југославија“. У: „Пожари у месецу августу и септембру“, *Лесковачки гласник*, бр. 37 (19. 09. 1931): 3.

³⁸ „Пожар“, *Лесковачки гласник*, бр. 46 (21. новембар 1931): 3.

³⁹ „Апел грађанима вароши Лесковца“, *Лесковачки гласник*, бр. 24 (11. 06. 1932): 3.

Закон о организацији ватрогаства Краљевине Југославије и Добровољна ватрогасна чета у Лесковцу

Доношењем „Закона о организацији ватрогаства“⁴⁰ Краљевине Југославије, који је Указом краља Александра I Карађорђевића⁴¹ ступио на снагу 15. јула 1933. године, централизоване су, у оквирима тадашње поделе на бановине, све ватрогасне организације у земљи⁴² и учињен је значајан корак за даљи рад добровољних ватрогасних друштава.

„Овим Законом организује се нова служба чији је задатак да систематски и стручним деловањем штити и брани иметак и живот грађана од пожара, поплава, земљотреса и других елементарних непогода, те да организује заштиту свог подручја у ратном стању. Осим на стручном, ватрогасна чета је морала да делује на националном, културном, просветном подизању својих чланова, а и осталог становништва путем предавања, изложби, вежби и слетова (Манић, 1999: 15).“ Законом о ватрогаству је, између осталог, назив „пожарни“ замењен називом „ватрогасни“, а полагање заклетве ватрогасаца, у свечаној униформи, вршило се на парадним скуповима у присуству највиших представника власти. По овом Закону, члан ватрогасне организације могао је бити сваки југословенски држављанин након навршене 18. године.

⁴⁰ „Законом о ватрогаству од 15. јула 1933. год. регулисан је рад ватрогасних чета и стављено им је у дужност заштита имовине и живота грађана. По овом закону члан организације може бити сваки југословенски држављанин који је навршио 18 г. Поред одбранбеног одсека, организација има и самарићански, просветно-културни и нараштајски одсек. Чланова има извршујућих, нараштајских, помажућих и почасних.“ У: „Апел ватрогасне чете у Лесковцу“, *Недељне новине* бр. (11. 3. 1934): 3.

⁴¹ Александар I Карађорђевић (1888 -1934) био је регент престолонаследник Краљевине Србије (1914-1918), регент престолонаследник Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца (1918-1921), краљ Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца (1921-1929) и краљ Краљевине Југославије (1929-1934).

⁴² Ватрогаство је прво било у надлежности Министарства унутрашњих дела Краљевине СХС/Југославије, а затим од 1932. године прелази у надлежност Министарства физичког васпитања народа Краљевине Југославије. Министарство физичког васпитања народа Краљевине Југославије основано је 19. 3. 1932. год..

На врху ватрогасне службе Краљевине Југославије налазио се Ватрогасни савез са седиштем у Београду у чијем саставу су биле све ватрогасне организације у земљи. Ватрогасни савез Краљевине Југославије заступали су представници из свих девет бановина, као и представник Ватрогасне жупе Управе града Београда.⁴³

Ватрогасне чете могле су бити добровољне, индустријско-заводске⁴⁴, званичне тј. професионалне и обавезне. Једино су индустријско-заводске биле приватног карактера, док су остале, у складу са законским одредбама, потпадале под јавне ватрогасне јединице.

Добровољну ватрогасну чету чинили су извршујући чланови, нараштај, помажући и почасни чланови. Четом су управљали скупштина, управни одбор, заповедништво и надзорни одбор.

Након доношења овог Закона, Добровољачка пожарна дружина града Лесковца и околине одржала је новембра месеца 1933. године ванредну Скупштину поводом своје реорганизације. Скупштину је отворио потпредседник Ватрогасне дружине Тодор Младеновић-Зуцкић поздравивши, том приликом, присутне прикладним говором у којем је, између осталог, у кратким цртама истакао и значај новодонесеног Закона, док су извештаје о раду поднели секретар, благајник и заповедник Дружине, као и неколико градских функционера.⁴⁵

Заповедник Миладин М. Билић „...поднео је исцрпан реферат о техничком раду“ Дружине, упознавши присутне о својим будућим плановима који су се тицали одржавања практичних курсева из прве помоћи, курсева о отровним гасовима и курсева о механичком упознавању мотора и моторних возила. Такође, и он је током свог излагања истакао од коликог је значаја за ватрогаштво доношење новог Закона, који, по његовом мишљењу, представља гаранцију

⁴³ *Српска енциклопедија. Том 2.* (Нови Сад: Матица српска, 2013), 168.

⁴⁴ Између два рата оснивају се бројна индустријско-заводска друштва од запослених стручних радника, намештеника и чуварске страже.“ У: *Српска енциклопедија. Том 2.* (Нови Сад: Матица српска, 2013), 167.

⁴⁵ „Реорганизација лесковачких ватрогасаца“, *Недељне новине*, бр. (19. новембар 1933): 2.

„за снажан развој ватрогаства у земљи“. На крају излагања поднео је и извештај Надзорног одбора, који је, као и остали извештаји, једногласно усвојен. Након говора који је одржао Ђорђе Јањић о потреби за добро организованом ватрогасном четом у граду, „који се у индустријском погледу јако развио“⁴⁶, изабран је нови Управни и Надзорни одбор.

Управни одбор чинили су: председник Тодор Младеновић-Зуцкић; заповедник Миладин М. Билић; заменик заповедника Светозар Катић; секретар Влада Милошевић, студент права; благајник Миливој Ђекић; вођа Драгољуб Ђорђевић и спремиштар Јован Вукадиновић. За Надзорни одбор постављени су: Мицко Миленковић; Ђорђе Јањић; Јосиф Поп Ценић; Љубомир Чуљковић и Никола Стојиљковић. По Закону, у наредне три године оба Одбора радила су у истом, неизмењеном саставу.

Добровољачка пожарна дружина у Лесковцу је ступањем на снагу овог Закона преименована у Добровољну ватрогасну чету. Својим радом наставила је да прати већ постављене задатке: спасавање становништва и њихове имовине од пожара, поплава, земљотреса и других елементарних непогода, пружање помоћи у несрећним случајевима, као и организовање заштите у случају ваздушног напада.

Једна од повољности, које је Закон о ватрогаству донео својим члановима, била је везана за услуге њиховог бањског и болничког лечења. У Краљевини Југославији сви чланови ватрогасних организација, међу којима су били и лесковачки ватрогасци и њихове породице, као и почасни чланови Друштва, уз обавезну чланску легитимацију, добијали су попуст од 50% за лечење у бањама: Илици, Ковиљачи, Рогашкој Слатини, Врњачкој Бањи... Такође, њихово лечење, уз 50% попушта и са прописаном ватрогасном легитимацијом, било је, Решењем „господина Бана Дунавске бановине Бр. 8283/36.“⁴⁷ одобрено и у свим бановинским болницама на територији тадашње Дунавске бановине.

⁴⁶ Исто ...стр. 2.

⁴⁷ „Повластице члановима ватрогасних чета“, *Лесковачки гласник* бр. 35. (23.8.1936): 1.

У току наредне 1934. године, Министарство трговине и индустрије Краљевине Југославије доноси Одлуку којом ђацима Текстилне школе у Лесковцу одобрава упис у Добровољну ватрогасну чету, где ће се подучавати ватрогасној служби, која ће им у раду, као будућим фабричким пословођама, бити неопходна. Од уписаних 85 ученика за школску 1934/1935. годину, у Ватрогасну чету учланило се, октобра месеца, 50 ученика, који су већ од 11. новембра „... под вођством професора г. Исаиловића, инжењера, присуствовали ватрогасним вежбама.“⁴⁸ „Демонстрацију наученог имали су у децембру 1934. године, када је обављена и јавна вежба у кругу школе (Каранфиловић, Каранфиловић, 2010: 42).“ О њиховој ангажованости и успешности у вежбама гашења пожара било је речи и на редовној годишњој Скупштини, коју је Ватрогасна чета одржала 27. јануара 1935. године у Лесковцу, у сали Градског поглаварства. Управни одбор је, подносећи Извештај о раду, изнео податак да „Чета има 34 члана извршујућа, 50 ђака, 1 почасног, 150 помажућих, 9 утемељивача, 3 добротвора и 1 великог добротвора“⁴⁹, као и податак да су се Чети придружили ђаци Текстилне школе, који по њиховим речима „... са највећом вољом похађају вежбе и врше дужности добровољних ватрогасаца“. На седници је константовано и то да је у протеклој години било „свега“ 16 пожара која су успешно санирана. Том приликом похвањен је рад инжињера Рудолфа Холцингера и донесена одлука да се набаве радничка одела за ватрогасце, маске против дима и један рефлектор. Такође, тада су једногласно за представнике културно-просветног одсека изабрани Јован Јовановић, адвокат и Добривоје Стојановић, трговац и резерви потпоручник.

Следеће године, 27. јануара 1936, такође на редовној годишњој Скупштини Добровољне ватрогасне чете, одржаној у сали Градског поглаварства, коју је, као и претходне године, отворио председник Тодор Младеновић-Зуцкић, изнет је податак да су ватрогасци, у

⁴⁸ „Ђаци текстилне школе у Лесковцу и ватрогасство“, *Недељне новине*, (18. 11. 1934): 3.

⁴⁹ „Са годишње скупштине Добровољне ватрогасне чете у Лесковцу“, *Недељне новине* бр. 4 (31. 1. 1935): 4.

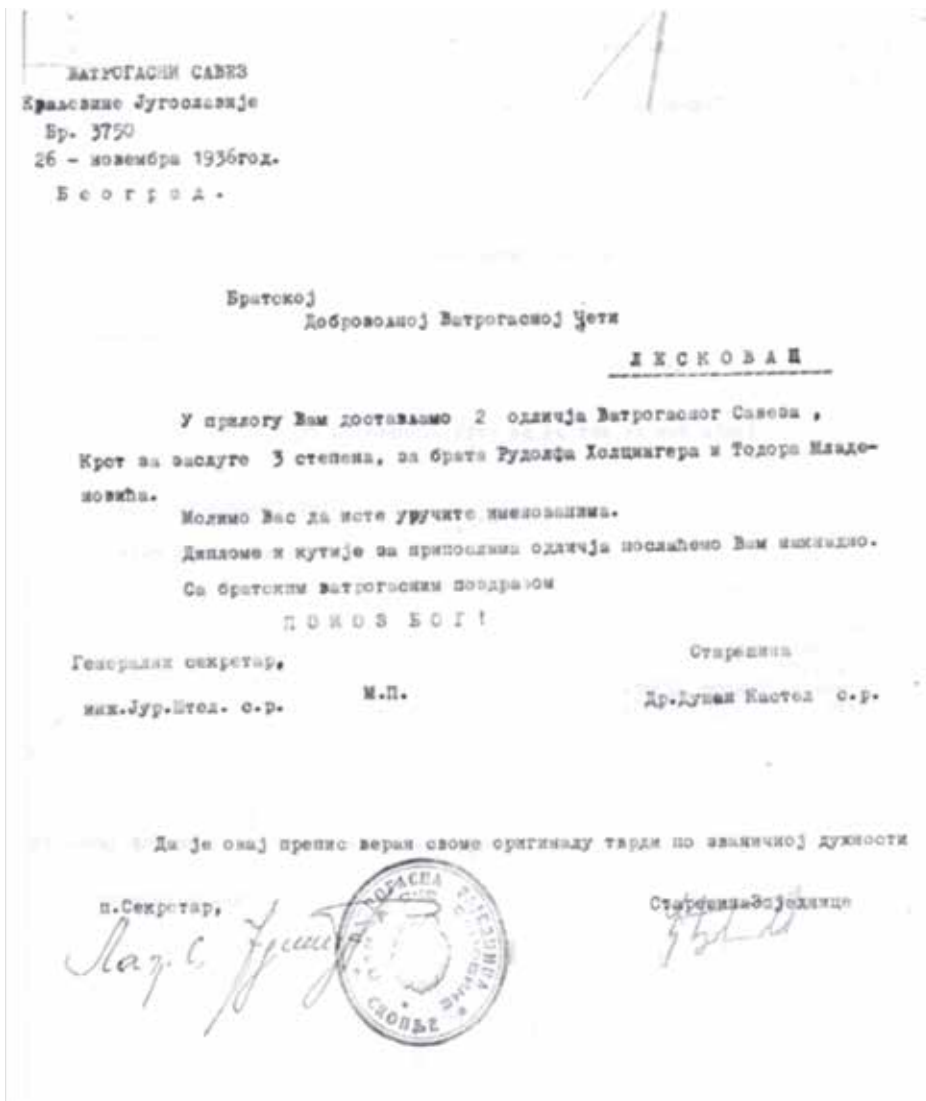
току претходне године, успешно интервенисали у случају гашења 22 пожара због чега је општинска управа решила да набави још један „аутомобил за поливање ... као и потребну количину црева“. Било је речи и о реализацији Пројекта који се тицао проширења зграде Градског поглаварства, а којим је била предвиђена и изградња гараже за смештај ватрогасне опреме и три аутомобила, као и изградња просторије намењене за дежурне ватрогасце. На седници је изнет и податак да је Средишни одбор Ватрогасне заједнице Вардарске бановине одобрио лесковачкој Ватрогасној чети „прву донацију из бановинског ватрогасног фонда у износу од 10.000 динара“⁵⁰.

Рад на проширењу зграде Градског поглаварства започео је јула месеца 1936. године. Поглаварство је тада, у циљу побољшања ватрогасних и санитетских услуга, решило да набави још један танкаутомобил за пожарне сврхе, који би уједно служио и за поливање улица, као и један аутомобил за прву помоћ који би се користио за хитно интервенисање у несрећним случајевима, као и за транспорт моторних пумпи у случају већих пожара. Том приликом је „да би се осигурала потребна количина воде инсталиран при пумпној станици код парка „Девет Југовића“ уређај за непосредно пуњење танкаутомобила помоћу електропумпе“⁵¹, док је у парку код железничке станице већ био у изградњи хидрофор са резервоаром од 5.000 литара воде. И овом приликом ватрогасна служба обратила се грађанима Лесковца да својим новчаним прилозима помогну у реализацији куповине наведених моторних возила.

Такође, 1936. године Ватрогасни савез Краљевине Југославије одликовао је Ватрогасним крстом 3. степена за заслуге на пољу ватрогаства инжињера Рудолфа Холцингера и председника Добровољне ватрогасне чете Тодора Младеновића-Зуцкића за њихов изузетан допринос развоју ватрогаства у Лесковцу.

⁵⁰ „Редовна годишња скупштина лесковачких ватрогасаца“ *Лесковачки гласник*, бр. 5 (1. 2. 1936): 3.

⁵¹ „Из ватрогасне чете“, *Лесковачки гласник*, бр. 28 (11. 7. 1936): 3.

*Допис Вайрогасног савеза Краљевине Југославије о достављању
одликовања члановима Добровољне вайрогасне чете
у Лесковицу 1936. године⁵²*

⁵² Архив Југославије, Фонд Министарства физичког васпитања Краљевине Југо-
славије, 71-46-160 (документ бр. 3750). (у даљем тексту: АЈ).

У 1937. године, Ватрогасна чета је, уз присуство чланова и пријатеља, своју редовну годишњу Скупштину одржала 28. фебруара у сали Градског поглаварства. Ову годину обележила је и једна јавна ватрогасна вежба, која је за грађане Лесковца одржана „на палати Јована Влајчића и Синова“⁵³, као и два већа пожара од којих се један десио у „кабини за апаратуру“ у биоскопу „Славуј“ где се „упалио филм услед великог напона електричне струје“⁵⁴, а други у биоскопу „Костић“ где је „на потпуно неразјашњив начин“ избио пожар који је уништио апаратуру и филм вредан „око 60.000 динара“⁵⁵.

Годину 1938. обележио је инспекцијски надзор Ватрогасног савеза Краљевине Југославије Вардарској бановини, као и набавка још једаног танкаутомобила за потребе лесковачке Добровољне ватрогасне чете. Ове податке сазнајемо из „Извештаја о извршеном инспекцијском путовању у Вардарској бановини“⁵⁶, који су Министарству физичког васпитања народа Краљевине Југославије, 23. 9. 1938. године, поднели представници Ватрогасног савеза – врховни инспектор ватрогасне службе Илија Пинтар и инжењер пуковник Мијо Пахлић, представник Инспекције земаљске одбране у Управи Савеза. У Извештају који се налази у Архиву Југославије, у фонду Министарства физичког васпитања народа Краљевине Југославије представници Ватрогасног савеза изнели су релевантне податке о стању расположивог простора и опреме Добровољне ватрогасне чете у Лесковцу:

Дошавши у Лесковац, иде нас је на сјаници уз њредставнике Добровољне ватрогасне чете дочекао инспектор Ватрогасне заједнице Вардарске бановине, оишли смо одмах у оишинску кућу, у којој се налазе њросјорије Добровољне ватрогасне чете, и њо: сјремшије у једној дворишној досја слабој зјради, ње соба за сјавање дежурних односно сјалних у смислу 28 Закона о орјанизацији ватрогасњава чети додељених ватрогасаца и канцеларија. Ове се њросјорије налазе у зјради саме оишине. Двоколне механичке лестије налазе се њод кровом оиворене шуйе, која иначе служи за смешјај оишинских кола.

⁵³ „Пажња грађанству“, Лесковачки њласник, бр.30 (31. 7. 1937): 3.

⁵⁴ „Пожар у биоскопу Славуј“, Лесковачки њласник, бр. 11 (20. 3. 1937): 3.

⁵⁵ „Пожар у биоскопу Костић“, Лесковачки њласник, бр. 46 (27. 11. 1937): 3.

⁵⁶ АЈ -71-46-159 (документ бр. 2948).

Од сйрава ова четйа расйолаже са два ауто-тйанка од којих је један са шйрцаљком, који иначе наизменично служе за йоливање улица и једну йреносну мотоpну шйрцаљку на обичним колима; једна расйејача и два комада кукача са друйим сййним йрибором.⁵⁷

Након инспекцијског надзора, представници Ватрогасног савеза састали су се са председником Општине Лесковац, заказали „конференцију за следећи дан у 9 часова ујутро“, а затим кренули у обилазак појединих индустријских предузећа ради утврђивања стања њихове противпожарне безбедности. Том приликом обишли су: Фабрику канапа и ужарије а. д.; Текстилну фабрику Глигорија Петровића и Комп.; Творницу гумених производа Јосифа Чуљковића „Рекорд“; Текстилну индустрију Мика Станковић и Син; Парни млин Живка Стојиљковића и Фабрику сапуна Јован Влајчић и Синови и у свом Извештају изнели следеће податке:

- 1. Фабрика канапа и ужарије а. д. чији су објекти йодигнути на йовршини од 10 h-ra, има у својим зйрадама свеја 7-8 ручних айаратиа за йашење йожара. У йојединим зйрадама има много дрвенарије йа чак и йлафон је од дрвених йреда и дасака. Фабрика има власйиу водоводну мрежу са свеја 4 хидрантиа, на којима је йлачни йриуисак 2 аймосфере. Код хидрантиа се налазе сйремњаци за йлачне цеви, али без цеви, већ једино са млазницом. Друје вайројасне орйанизације ни уређаја за йашење йожара нема.*
- 2. Текстилна фабрика Глигорија Петровића и Комп. има у йојединим одељењима хидрантие и ручне айаратие за йашење са којима је увежбано да раде неколико сйалних радника. Овде су сва одељења улавном од бейона. Друйих сйрава за йашење йожара нема.*
- 3. Творница гумених йроизвода Јосифа Чуљковића „Рекорд“ има у сваком одељењу ручне айаратие марке „Пасйор“ и „Ексйресс“ йо један – два комада, укуйо 30 айаратиа, од којих су 20 у сйравном сйању. Сем йога ова йтворница има још 12.000 метйара квадратиных, на којој је йодигнуто 20 зйрада. За бензинске йожаре сйремљена су бурад са сувим йеском. Овде је зайослено 300 људи, али вайројасне орйанизације нема.*

⁵⁷ АЈ -71-46-159 (документ бр. 1388), 1.

4. Текстилна индустрија Мика Сјанковић и Син има 15 комада „Минимак с“ апарата и велики резервоар са водом. У предузећу је зайослено 180 радника, али нема ватројасне организације нијих других сјава за њашење њожара.
5. Парни млин Живка Сјојиљковића има 6 хидраната власнишће водоводне мреже и 8н „Минимак с“ апарата. Код свакој хидранта смештен је сјаремњак за 20 метара њлачне цеви и млазницом. Зайослено је 20 људи. Ватројасне организације и других сјава за њашење њожара у овоме предузећу нема.
6. Фабрика сајуна Јован Влајчић и Синови нема ајсолујно нишја за њашење њожара. Ту смо видели обичне лимене њећи са изведеним чуницима у дружину њећ-шест метара, који су на саставцима обмјани новинама да би њиме сјајрили излазак дима.

Савезни инспектори су следећег дана, на састанку код председника Општине, којем су присуствовали срески начелник, председник Општине са одборницима, председник и заповедник месне Ватрогасне чете и инспектор Ватрогасне заједнице, образложили „присутнима потребу сарадње са општином у погледу организовања јаче ватрогасне службе како јавне тако и приватне“ и у Извештају изнели податке да је Општина „осигурала у овогодишњем буџету 50.000 динара за потребе ватрогаства, од које суме плаћа 5 званичних ватрогасаца, који су иначе послужитељи општински. Сам град Лесковац има око 20.000 становника, буџет општине износи 4.000.000 динара а има велики број индустријских предузећа, па би према томе и ватрогасна служба требала да буде боља и сигурнија. Она 24 добровољна ватрогасца са пет општинских службеника и оваквим справама не могу удовољити потребама овога места са тако развијеном индустријом.“⁵⁸

Такође, на крају Извештаја закључили су да је у делу Вардарске бановине који су обишли, ватрогаство „још у повоју“ и да се зато такво стање мора што пре поправити на тај начин што ће се организовати ватрогасне чете тамо где их нема, а већ постојеће чете снабдевати справама за гашење пожара „...макар и помоћу зајма и кредитирања

⁵⁸ АЈ -71-46-159 (документ бр. 1388), 2.

код фабрика, о чему би поред општина, Ватрогасног савеза и сва државна и бановинска власт требала повести рачуна⁵⁹. Инспектори су у Извештају назначили и то да би извршавање Закона о организацији ватрогаства и осигурање пожарне безбедности требало ставити под назор инспектора рада „који су органи Министарсва социјалне политике и народног здравља, који иначе врше надзорну службу о прописима радничког законодавства“⁶⁰ с освртом на пожарну службу у предузећима и у фабрикама, а у сарадњи са представницима опште управне власти и заповедником месне ватрогасне чете. У случају непоштовања законских прописа предложили су спровођене „казнених санкција“ од стране општих управних власти.

Извештај представника Ватрогасног савеза указао је на очигледне недостатке у организацији ватрогасне службе у приватним индустријским предузећима у Лесковцу, као и на расположиво стање у оквиру лесковачке Добровољне ватрогасне чете. Међутим, и поред проблема са којима се Добровољна ватрогасна чета у Лесковцу, као и друге ватрогасне јединице на просторима тадашње Краљевине СХС/Југославије, суочавала у свом раду, она се, ипак, налазила у позицији добро организованих хуманитарних ватрогасних јединица, спремна да у сваком моменту брзо и ефикасно реагује у спасавању људи из објеката угрожених пожаром, њиховом спасавању у ванредним ситуацијама које су се односиле на могуће елементарне непогоде и несрећне околности попут ваздушних напада, саобраћајних несрећа, земљотреса, поплава, хемијских акцидената, као и у спасавању приватне и државне имовине. Своју способност показала је и у раду на едукацији становништва за спровођење превентивних мера заштите од пожара. Такође, радила је и на сручном оспособљавању својих сталних чланова, као и будућих чланова који су похађали „сталну ватрогасну школу у којој се вршила теориска и практична обука добровољних ватрогасаца из свију стручних предмета предвиђених Прописима и пла-

⁵⁹ Исто, стр. 4.

⁶⁰ Исто, стр. 4.

ном за стручно образовање ватрогасаца⁶¹. Кандидати су испите полагали пред комисијом коју су чинили чланови управе и заповедништва Чете, представници војске, представници управне и општинске власти, општински инжењер из Лесковца, као и делегат Ватрогасне заједнице Вардарске бановине из Скопља⁶². Интересантан је и податак да је Добровољна ватрогасна чета града Лесковца, уочи Другог светског рата, 1940. године, према подацима наведеним у публикацији „Златно доба Лесковца (Шимунац, *et al.* 2015: 206)“ „...отворила бесплатан шоферски течај за ватрогасце и женска лица, која су одређена по плану за одбрану града Лесковца од напада из ваздуха“.

Поред образовног, свој велики допринос у свеопштем развоју града и околине Добровољна ватрогасна чета је исказала и ангажовањем на друштвеном пољу, и то најчешће ангажовањем у домену културно-уметничког програма, који се огледао у организовању бројних прослава, балова, матинеа, музичко-поетских вечери, излета, као и радом у спровођењу „самарићанских“, васпитних и хуманитарних задатака.

Закључак

Добровољна ватрогасна чета у Лесковцу активно је радила и деловала у заштити и спасавању људи и материјалних добара од пожара и могућих елементарних непогода од 1930. до 1941. године што је утврђено увидом у доступне штампане и електронске из-

⁶¹ „Један значајан датум у уређењу пожарне безбедности у Лесковцу“, *Лесковачки гласник*, бр. 50 (16. 12. 1939): 1.

⁶² „5. новембра 1939. год. извршено је полагање испита пред комисијом састављеном од чланова управе и заповедништва чете и представника Војске, управне и општинске власти и општинског инжењера. Као стручни члан на испит је дошао делегат Ватрогасне заједнице Вардарске бановине ватрогасни инспектор г. Петар Маркус... Пријавило се за полагање свега 21 ватрогасац од којих је 19 положило испит са одличним и врло добрим успехом.“ У: „Један значајан датум у уређењу пожарне безбедности у Лесковцу“, *Лесковачки гласник*, бр. 50 (16. 12. 1939): 1.

воре, као и увидом у грађу добијену из Архива Југославије. Међутим, услед недостатка изворне грађе, подаци о њеном постојању и раду за време Другог светског рата нису познати. Претпоставља се да је била активна у гашењу пожара и спасавању становништва након бомбардовања Лесковца 6. априла 1941. године.⁶³

У току свог деценијског постојања, Чета је својим оснивањем, радом и стручним деловањем на сузбијању пожара и спровођењу превентивних мера заштите од пожара оставила неизбрисив траг на пољу ватрогаства у граду и околини. Такође, значај и вредност свог постојања, како на локалном тако и на националном нивоу, лесковачка Добровољна ватрогасна чета неизоставно је потврдила и својим редовним ангажовањем на организовању и реализацији бројних културно-уметничких, образовних и хуманитарних програма.

Литература

1. Архив Југославије. Фонд Министарства физичког васпитања Краљевине Југославије. Фонд 71.
2. Душанов законик, Нови Сад: Матица српска, 1950.
3. Каранфиловић, М., Каранфиловић, М., (2010). *Школа за текстил и дизајн : 120 година од оснивања Ткачке школе, Прве Текстилне школе на Балкану*, Школа за текстил и дизајн, Лесковац.
4. Манић, М., (1999). *65 година ватрогасиња у Пироту*, Добровољно ватрогасно друштво Пирот: Историјски архив Пирот.
5. Марковић, С. *Историја и развој ватрогасиња*. Београд: Савез добровољних ватрогасних друштава, (б.г.).
6. Маџаревић, С. (2007). *Монографија добровољној и професионалној ватрогасиња у Крагујевцу: 1887 – 2007*. Ватрогасни фонд града Крагујевца, Градско добровољно ватрогасно друштво, Крагујевац.

⁶³ По завршетку Другог светског рата 1944. године, у Лесковцу је на темељима предратне лесковачке Добровољне ватрогасне чете (1930), формирана професионална ватрогасна јединица у новооснованој држави ФНР Југославији.

7. Министарство унутрашњих послова РС. Сектор за ванредне ситуације. „Заштита од пожара кроз историју; Заштита од пожара у Србији у средњем веку: 170 година организоване заштите од пожара у Србији“. <http://prezentacije.mup.gov.rs/sektorzazastituispasavanje/Istorija.html> (доступан 10. 5. 2023).
8. Оташевић, Б., Владимир Т. (2022). Трагови пожара у случајевима самозапаљења аутомобила, *Безбедносћ*, 64(2): 160-182.
9. Оташевић, Б., Тонић, В. (2024). Значај трагова поспешивача горења у криминалистичким истрагама намерно запаљених моторних возила, *Безбедносћ*, 66(2): 25-46.
10. Перовић, М. *Лесковац : њрџовачки и индустрџијски ѓрад : економска моноѓрафија*. Лесковац: [Народни музеј], 1954.
11. Purić, S., Blagojević, M., Janković, Ž. „Istorijski razvoj opreme za zaštitu od požara“. <https://www.scribd.com/document/327895668/istorijski-razvoj-opreme-za-zastitu-od-pozara-pdf> доступан 15. 9 2023.
12. *Срѓска енциклопедѓија. Том 2*. Нови Сад: Матица српска, 2013.
13. Fogel, N. (2017). *Učešće Jevreja u razvoju dobrovoljog vatrogastva u Zemuni : Posvećeno Jakovu Žaku Čelebiji*, Јеврејска општина Zemun, Zemun.
14. Хаѓи-Јованчић, П. (2010). *Европеизација срѓској Манчестера: 1918-1941*. Удружење за друштвену историју, Београд.
15. Шимунец, З., Ниношевић, М., Трајковић, В. (2015). *Злајно доба Лесковца*, Народни музеј, Лесковац.

Периодика:

1. *Лесковачки ѓласник* (Лесковац: 1921-1941)
2. *Недељне новине* (Лесковац: 1933-1935)
3. *Новине србске*, (Крагујевац, год. 1, 10. новембар 1834. стр. 177)

Фотографије:

1. Народни музеј Лесковац, И-Ф/67

Establishment and Work of The Volunteer Firefighting Brigade in Leskovac (1930 – 1941)

Abstract: *In 1930, a Volunteer Firefighting Brigade was established in Leskovac, which, following the enactment of the Law on the Organization of Firefighting in the Kingdom of Yugoslavia in 1933, changed its name to the Volunteer Firefighting Unit. Based on available printed sources, particularly local newspapers such as Leskovački Glasnik and Nedeljne Novine from the interwar period, along with documentation from the Archives of Yugoslavia and electronic sources, it has been confirmed that the Leskovac Volunteer Firefighting Unit operated actively until 1941. The unit focused on fire suppression, managing potential natural disasters, and implementing preventive fire protection measures. However, due to the lack of original materials, information about its existence and activities during World War II remains unknown.*

Keywords: *firefighting, Volunteer Firefighting Unit, Leskovac, history, Law on the Organization of Firefighting of the Kingdom of Yugoslavia.*

Проф. др Бојан БОЈАНИЋ¹
Правни факултет Универзитета у Приштини
са привременим седиштем у Косовској Митровици

ДОИ: 10.5937/bezbednost2502073B
УДК: 342.53(497.11); 328(41+44+497.11)

Прегледни научни рад

Примљен: 27. 5. 2025. године

Датум прихватања: 4. 7. 2025. године

Заседања и седнице парламента²

Апстракт: У раду ћемо указати на значај временској оквира парламентарној рада. Овај семенит унутрашњих односа у парламентију само наизглед може деловати као ишћање техничкој карактера, као, уопшталом, и општала ишћања везана за унутрашњу организацију, али се његов значај издиге изнад „техничкој нивоа”, јер од начина на који су ова ишћања решена умнојоме зависи ефикасности и квалитети рада предсјавничкој шела. Већинско гледиште у теорији јесте да лејслатурни период не треба да буде сувише краћак, како би парламентарци моили да се несметано посвети свом раду, а не да фокус њихове иажње буде на вођењу (стиалне) изборне кампање. С друге стране, чешии избори су начин да се лејтимитети предсјавника стјави на проверу, што у модерној демократији предсјавља јошво једини мојуи начин ушћаја бирача на предсјавничко шело. Осим о ишћању скујштинске периоде, у раду ће, на примеру британске, француске и наше усјавне праксе, бити речи и о сисјему редовних и ванредних заседања, броју „седаћих” дана у шоку једној заседања, радној недељи парламентарца, као и времену за расјраву које им стоји на расјолапању.

Кључне речи: лејслатурни период, заседање, седница, усјав, шословник.

¹ bojan.bojanic@pr.ac.rs; <https://orcid.org/0000-0001-7884-3620>

² Рад представља резултат истраживања које финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација по уговору са Правним факултетом Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, евиденциони број 451-03-137/2025-03/200254 од 4. 2. 2025.

Увод

Да бисмо у потпуности схватили суштину парламента, као централне институције у представничком систему власти, његов положај у оквиру државне организације и значај који овај орган има, потребно је анализирати све сегменте његове физиономије – његове функције, структуру, као и питања везана за унутрашње односе у парламенту.

Једно од важних питања за сваки парламент јесте питање његове унутрашње организације, тј. унутрашњих односа и начина на који су ти односи уређени. Унутрашња организација парламента представља механизам сачињен од различитих права и средстава која омогућују несметано функционисање самог парламента (Михајловић, 2009: 408). Своју унутрашњу организацију парламент уређује самостално, на основу права на самоорганизовање, које представља израз уставног принципа о парламентарној аутономији (Пејић, 2011: 97). Из овог принципа произлази право парламента да потпуно самостално, без икаквих спољних утицаја, организује свој рад, да образује своје органе и помоћна радна тела, као и да бира своје функционере (Бојанић, 2016: 57). Најзначајнији акт којим се детаљно уређују сва ова питања, парламентарни пословник, доноси се у форми резолуције или, ређе, у форми закона, а сматра се унутрашњим правом парламента.

Квалитет и успешност једног парламента, његова ефикасност, као и атмосфера која у њему влада умногоме зависе од начина на који су успостављени његови унутрашњи односи. Та правила, ипак, не могу имати утицаја на успостављене односе снага између парламентарне већине и парламентарне мањине, па самим тим ни на власт над одлучивањем (Пејић, 2011: 97). Стога важност унутрашње организације не треба прецењивати, јер су њени донети ограничени уставним положајем парламента у конкретном систему власти, као и вољом бирачког тела, али је, с друге стране, не треба ни потцењивати јер добро конципирана унутрашња организација може знатно унапредити квалитет и ефикасност законодавног рада.

Сегмент унутрашње организације обухвата бројна питања, а ми ћемо на наредним страницама анализирати питања која обухватају материју заседања и седница парламента.

Заседања и седнице парламента – упоредна пракса

Активности сваког парламента одвијају се у одређеним временски дефинисаним оквирима, а период трајања парламентарног сазива дефинисан је парламентарним пословником, законом и/или уставом. Време између два циклуса парламентарних избора називамо изборним периодом, а сазив који чине изабрани парламентарци који обављају своје функције у том периоду зове се легислатура. Сувише кратак легислатурни период не погодује квалитетном остваривању представничке функције народних изабраника, јер у том случају парламентарци не могу да се посвете свом раду због сталне потребе да се допадну бирачком телу, као и због перманентне заокупљености припремама за нове изборе (Марковић, 2011: 307). Међутим, постоје и присталице супротног схватања, које износе аргумент за краћи мандат народних представника, јер он бирачима пружа могућност да чешће потврђују легитимитет изабраних представника (Марковић, 2011: 307). У већини земаља легислатурни период траје четири године. У Великој Британији је смањен са седам на пет година, док се у САД чланови Конгреса бирају сваке две године. Парламент, у складу с једним од основних начела парламентарног права – начелом аутономије парламента – самостално уређује динамику свог рада и парламентарне поступке (Пејић, 2011: 97).

Заседање парламента представља период у току године када се парламент окупља и обавља своје уставне и законске дужности. Међутим, парламентарна година се не поклапа увек са календарском, као што је то уосталом случај и са буџетском годином, па тако заседање „мајке свих парламената” обично почиње у новембру и траје до наредног новембра. Не постоји законска регулатива која одређује тачно време окончања заседања Британског парламента (Barnett, 2002: 456), што не треба да нас чуди ако се има у виду чињеница да су парламентарна пракса и парламентарне конвенције најзначајнији део Британског устава. Заседања парламента се обележавају по годинама у којима се одржавају, на пример, 2012/2013. Ако се парламент распусти и избори буду расписани пре новембра, текуће заседање траје краће, али то значи да наредно заседање траје дуже, до следећег

ноембра. Током једног заседања парламент је активан највише девет месеци, јер постоје различите паузе као што су божићна (око месец дана), ускршња (неколико дана), пауза поводом црквеног празника Духова и летња пауза која траје приближно два месеца (Hogg, 1946: 172). Током девет месеци парламентарног заседања не ради се свакодневно, већ то зависи од обима послова које парламент има. Парламент Уједињеног Краљевства у просеку заседа 168 дана у току парламентарне године, али су се дешавали и изузеци. На пример, у периоду 1991/1992. године, због распуштања, парламент је радио само 83 дана, док је у наредној години, 1992/93, имао 240 дана заседања (*sitting days*). Британски парламент је један од најактивнијих законодавних органа, јер европски парламенти заседају у просеку сто дана годишње. Винстон Черчил (Winston Churchill) је веровао да парламент, осим у ратним или ванредним ситуацијама, не би требало да заседа дуже од пет месеци или са неколико мањих пауза максимално шест месеци. По њему, није исправно схватање да стално заседање ојачава парламент; напротив, оно доводи до тога да парламент у народу постане предмет подсмеха (Hogg, 1946: 172–173).

Промене настале током развоја уставности довеле су до стварања система са сталним заседањем парламента, што је била карактеристика револуционарних скупштина и што је и даље присутно у неким системима. У тим системима, појмови изборне периоде, тј. легислатуре и парламентарног заседања, изједначени су (Пејић, 2006: 127). Насупрот овим системима, постоје и они у којима су установљени периоди редовног заседања у току године, а ванредна заседања су могућа само у одређеним ситуацијама, када неко питање не трпи одлагање, када оправданост разлога налаже да се оно нађе на дневном реду пре наредног редовног заседања. Услови за ванредна заседања регулисани су уставом, законом и парламентарним пословником. Иако Парламент Уједињеног Краљевства није у сталном заседању, парламентарним конвенцијама нису установљена ванредна заседања. Међутим, парламент може бити позван да се састане након закључења редовног заседања, али само у изузетним случајевима, као што су инвазија на Кувајт 1990. године, терористички напади на Њујорк и Вашингтон 2001. године, војна акција у Ираку 2002. године или смрт краљице 2002. године (Rogers, Walters, 2004: 132).

Током парламентарних заседања, парламент разматра и доноси одлуке у оквиру краћих временских и радних јединица, које се називају седнице. Седнице имају тачно дефинисан дневни ред који одређује питања која ће бити разматрана, као и њихов редослед. У складу са начелом парламентарне аутономије, сва питања која се тичу утврђивања дневног реда, заказивања седница, почетка и трајања седнице, одржавања реда, кворума и гласања регулисана су парламентарним пословником. Дневни ред седнице усваја парламент, било на основу предлога владе било самостално. У пракси, влада често успева да утиче на дневни ред и када нема формална овлашћења за то, користећи парламентарну већину. Поред тога, на утврђивање дневног реда утиче и опозиција, а то најчешће чини посредством колегијума председника парламента, у који су укључени и шефови посланичких клубова. У неким системима, опозиција има могућност да самостално одлучује о темама за расправу у парламенту. То је случај у Португалу, где посланичка група која има 10% укупног броја мандата може да одреди дневни ред једне пленарне седнице. У Британском парламенту, опозиција током заседања има двадесет радних дана током којих самостално опредељује тему дебате (Пејић, 2011: 139–140).

Да би народни представници били у могућности да се припреме за седницу, важно је да дневни ред буде утврђен на време. Када се приступи утврђивању дневног реда, осим редоследа и приоритета тачака, потребно је водити рачуна о времену које је потребно за њихову реализацију. Треба предвидети време за расправу о законским и другим предлозима, као и за посланичка питања. При томе се мора балансирати између два битна парламентарна начела – слободе расправе и ефикасности, па се понекад препоручује скраћивање редовне процедуре. Међутим, опозицији најчешће није у интересу ефикасан и квалитетан рад парламента, па често користи пословничке механизме да би одуговлачила поступак и онемогућила доношење аката. Слободан Јовановић тврди да опструкција има законски облик када чланови мањине бескрајно говоре и предлажу измене и допуне, али то није случај ако посланици злоупотребљавају права која им припадају. Право говора није дато да би се спречило доношење одлука са којима се не слажу, већ

да би активно учествовали у расправи. Но, није увек опструкција механизам којим се служи опозиција. Наиме, сведоци смо једног парламентарног „изума” владајуће већине, која је у дугом периоду, током читаве једне легислатуре, вршила опструкцију рада Народне скупштине, подносећи стотине бесмислених амандмана, како би онемогућила учешће опозиционих представника у дебати.³

Пословничким одредбама прецизно је утврђен недељни распоред рада према којем се одржавају седнице парламента. Парламент Уједињеног Краљевства ради пет дана у недељи. Од понедељка до четвртка почетак радног дана је у 14.30, а петком у 9.30 сати (Silk with Walters, 1992: 37). Иако је уобичајено да се седнице парламента завршавају до 22 сата, није редак случај да оне трају знатно дуже. Статистика говори да парламент од понедељка до четвртка ради у просеку по осам сати и 45 минута, а петком пет и по сати. Осамдесете године XX века биле су специфичне – било је седам седница које су трајале дуже од 24 сата, од којих је најдужа одржана 1984. и трајала је 32 сата и 12 минута. У ванредним околностима, попут оних из 1982. године, када је извршена инвазија на Фокландска острва, парламентарци се могу ванредно састати и одржати дебату током паузе и викендом (Barnett, 2002: 457).

Чланови Француског парламента доста времена посвећују активностима у својим изборним базама, што за последицу има да у току деветомесечног заседања не могу имати више од 120 радних дана. Радна недеља им траје од уторка до четвртка. У Немачкој, чији парламент спада у групу радних скупштина, пленарне седнице Бундестага обично су четвртком или петком, али се у одборима и другим парламентарним телима ради од понедељка поподне до среде, а нерадни дани служе за непосредан контакт са изборном

³ Карактеристичан пример је усвајање Закона о буџету за 2018. годину, када је вођа обједињена расправа за више закона, а владајућа већина поднела је преко триста амандмана на законе који су претходили Закону о буџету, како би „појели” време предвиђено за расправу и тиме онемогућили расправу о предложеном буџету. То није био изузетак, већ обележје читавог једног сазива (XI сазив, јун 2016 – август 2020), и то једног од ретких који је „издржао” четворогодишњи легислатурни период.

базом (Пејић, 2006: 129–131). Проблем „празних столица” требало је да, по замисли твораца парламентарне реформе из 1995. године, буде решен увођењем времена резервисаног за расправу о суштинским питањима (тзв. *core time*) у трајању од четири до шест сати недељно.

Заседања и седнице српског парламента у време Намесничког устава, Радикалског устава и Устава из 1903. године

Позната карактеристика Устава Књажевства Србије из 1869. године, познатијег као Намеснички устав, јесте да је био „богат” празнинама на бројним пољима, а та његова особина карактерисала је и уставне одредбе које су уређивале положај и надлежности Народног представништва. Једно од основних обележја устава као највишег правног акта јесте да већину питања регулише на начелан начин, док је њихова разрада препуштена законима и подзаконским актима. У овом случају дошло је до одступања од овог општег принципа, па су питања која се обично регулишу пословником добила највиши степен заштите – постала су део уставне материје. Реч је пре свега о детаљним одредбама о отварању и затварању скупштинских седница, о одборима, о јавности и тајности седница, док је изостало оно што је морало бити нормирано Уставом, између осталог и скупштинска периода. Ово питање је изазвало полемику у народном представништву, будући да је међу „сељачким посланицима” преовладавао став да је изборе за Народну скупштину неопходно поново спроводити сваке године. Према њиховом уверењу, у противном би постојала опасност да се посланици отргну контроли својих бирача и удаље од народа (Јовановић, 1990: 76). На крају, усвојено је законско решење којим је одређено да посланици буду бирани на период од три године. Идентичан принцип је прихваћен Уставом из 1888. године (чл. 101). Априлским уставом је, међутим, дужина трајања мандата Скупштине продужена на четири године (чл. 69). Уставом је било предвиђено постојање три категорије сенатора, па је логично да су се њихови мандати међусобно разликовали. Мандат тројице сенатора био је везан за положај који је основа њиховог чланства у Сенату, док је тридесет сенатора именованих од стране краља имало доживотни

мандат. Насупрот томе, мандат изабраних сенатора трајао је шест година (чл. 71). Једна од значајних измена које су уведене 1903. године, приликом „другог живота” Устава из 1888. године, било је продужење трајања посланичког мандата на четири године (чл. 100).

Намесничким уставом установљена је обавеза годишњег сазивања Народне скупштине (члан 75), с напоменом да се, „уколико хитни и значајни послови то захтевају, може сазвати и ванредно”. Овај модел редовног и ванредног заседања остао је до данас присутан у бројним савременим демократијама. Међутим, значајан недостатак Намесничког устава јесте то што је књаз имао искључиво право да сазива, отвара и закључује седнице Скупштине (члан 76), те је самостално одлучивао о времену и месту њеног одржавања. Књаз је имао овлашћење да сазвану седницу одложи до шест месеци, уз обавезу да наведе трајање тог одлагања приликом распуштања (члан 77). Устав из 1888. године задржао је концепт редовних и ванредних заседања (чл. 54), али је увео прецизно одређивање времена и места одржавања. „Народна скупштина се редовно сазива у престоници 1. новембра сваке године”, с могућношћу одржавања ван престонице само у изузетним околностима (члан 102). Минимално трајање сваког заседања прописано је на шест недеља. Устав из 1903. године предвидео је да се Скупштина редовно састаје у престоници 1. октобра, док је, према члану 101, заседање ван престонице дозвољено једино у случају ратног стања. Редовно заседање није могло бити закључено док Скупштина не усвоји буџет. Устав из 1901. донео је значајну измену – укинута је фиксна одредба о датуму сазивања. Краљ је, сходно члану 44 Устава, имао обавезу да сазове Народну скупштину најкасније до 1. октобра. Сенат је сазиван истовремено са Народном скупштином, а било је усклађено и трајање њихових заседања. За разлику од Народне скупштине, Сенат није могао бити распуштен, како је било прописано чланом 75.

У периоду важења Устава из 1869, Устава из 1888. и Устава из 1903. године, верификација посланичких мандата била је у искључивој надлежности Народне скупштине. Насупрот томе, Устав из 1901. године уводи новину, преносећи ту надлежност на општу седницу Касационог суда, како је то било нормирано чланом 46. У Намесничком уставу питање верификације није регулисано

уставним текстом, већ је пренето на Закон о пословном реду. Према том закону, на дан одређен за састанак Скупштине, посланици су се ујутру окупљали и бирали одбор од девет чланова задужених за „пријављивање посланика и испитивање њихових пуномоћја” (члан 2). Овај одбор, према члану 6, вршио је проверу пуномоћја, а уколико би уочио неправилности, имао је овлашћење да посланику забрани приступ Скупштини до њене одлуке о том питању. Када би три четвртине од укупног броја посланика предале своја пуномоћја, одбор је сазивао претходни састанак Скупштине и подносио списак пријављених посланика. Посланици би потом, сходно члану 9, у присуству министра унутрашњих послова полагали заклетву. Слична процедура примењивана је и по Закону о пословном реду Народне скупштине који је био на снази током примене Радикалског устава, као и Устава из 1903. године. На првом заседању новог сазива, којим је председавао најстарији посланик, Скупштина је била подељена на девет одсека. Сваки одсек бирао је једног члана Одбора за преглед пуномоћстава, а овај одбор је затим бирао свог председника, који би преузимао функцију председавања Скупштином. По завршетку провере пуномоћја, Скупштина је приступала верификацији мандата и полагању заклетве (чланови 2–11).

Заседања и седнице парламента у првој југословенској држави

Оба устава прве југословенске државе – Видовдански устав у члановима 52 и 75 и Септембарски устав у члановима 32 и 60 – уводе концепт редовних и ванредних заседања парламента. У оба устава 20. октобар одређен је као датум када краљ, путем указа, сазива Народну скупштину у редован сазив. У првом југословенском уставу (Видовданском) овај датум је предвиђен условно – редован сазив се одржава само уколико Народна скупштина није раније већ била сазвана у ванредан сазив (Јовановић, 1995: 195). Када је реч о ванредним сазивима, краљ је имао дискреционо право да сазове Народно представништво кад год је постојала потреба. Међутим, по Септембарском уставу, ванредни сазив мора бити окончан најкасније до 19. октобра, како би редован сазив могао

започети 20. октобра. Чланом 52 Видовданског устава налаже се да указ којим се завршава заседање једног сазива мора да садржи и датум наредног сазива. Истовремено, члан 75 овог устава императивно одређује да се Скупштина редовно састаје 20. октобра, што је у пракси довело до тумачења да за редован сазив није неопходан краљев указ – Скупштина може да се окупи „сама од себе”. У случају рата скупштинска заседања премештају се у привремену престоницу, док се у редовним околностима одржавају у престоници, Београду. Видовдански устав у члану 75 ово изричито прописује, док Септембарски устав у члану 60 не наводи ово као обавезу, већ оставља да се то питање реши краљевим указом. С обзиром на то да је Скупштина у свом раду морала блиско сарађивати са владом, било је логично да заседања буду одржавана у привременој престоници у случају ванредних околности.⁴

На почетку сваке скупштинске или сенаторске периоде, Народна скупштина и Сенат приступају прегледу пуномоћја својих чланова и доносе одлуке о њиховој валидности. Током првог заседања, уколико је обезбеђен кворум, посланици подносе своја пуномоћја, о којима одлучује Верификациони одбор. Расправа о резултатима верификације заказује се за наредну седницу, која се, по правилу, одржава већ следећег дана. По окончању процеса верификације мандата, приступа се избору скупштинског часништва, чиме се формално завршава процес конституисања Народне скупштине или Сената.

Председник Скупштине или Сената одређује дан и прецизира време одржавања наредног заседања, уз претходну сагласност чланова, што може учинити усмено на крају текуће седнице. Уколико тај детаљ није могуће одмах утврдити, обавештење се накнадно доставља писаним путем свим посланицима. Током периода важења Октроисаног устава, ако краљ отвара заседање Народног

⁴ У нашој уставној историји то је био случај у време Првог светског рата, па је у периоду 1914–1918. Народна скупштина Краљевине Србије била привремено измештена из престонице у Ниш, а потом је кратко била у Краљеву, Рашкој, Кововској Митровици, Призрену и Скадру, да би од 1916. до 1918. године заседала на Крфу. Видети: Ранђеловић, 1998: 34 и даље.

представништва Престоном беседом, чланом 26 Пословника било је прописано да Сенат и Народна скупштина одржавају заједничко заседање. Утврђивање дневног реда наредне седнице у надлежности је самих тела – Народне скупштине или Сената. Предлог дневног реда подноси председник, након што се консултује са Владом, а коначну одлуку доносе чланови тих тела самостално.

Заседања и седнице парламента у савременом српском парламентарном праву

Према Митровданском уставу (чл. 102, ст. 1), мандат народног посланика траје четири године, рачунајући од тренутка његове верификације. Идентично решење било је предвиђено и Уставом из 1990. године (чл. 75). Овом уставном одредбом регулисано је питање индивидуалног мандата посланика, што омогућава извођење правила о трајању једне легислатуре. Међутим, у поређењу са уставноправном праксом других држава, овакво решење представља одређену атипичност. Наиме, принцип репрезентације који произлази из Устава подразумева да народни посланици стичу мандат кроз парламентарне изборе, који се спроводе као јединствени акт. С обзиром на то да је изборна воља грађана усмерена на формирање парламента као највишег представничког тела, одредбе Устава би требало да прецизно уреде трајање парламентарне легислатуре. Такво решење допринело би стабилном и неометаном функционисању парламента као кључног елемента политичког представништва грађана (Пејић, 2011: 297–298).

Четворогодишњи период парламентарног мандата може бити прекинут у одређеним ситуацијама које су прецизно регулисане Уставом. Народна скупштина се распушта уколико у року од 90 дана не изабере Владу (чл. 109, ст. 3), као и ако не успе да формира нову Владу у року од 30 дана након изгласавања неповерења Влади (чл. 130, ст. 4), или не изгласа поверење Влади (чл. 131, ст. 4). Такође, председник Републике, користећи овлашћење које је било предмет бројних критика, може распустити Народну скупштину на образложени предлог Владе (чл. 109, ст. 1). Супротно томе, у специфичним околностима, мандат парламента може бити про-

дужен. То се односи на ситуације ратног или ванредног стања, када је Уставом предвиђено да Народна скупштина не може бити распуштена. У случају да је распуштање парламента већ извршено пре проглашења ратног или ванредног стања, Народна скупштина поново стиче своју пуну надлежност (чл. 109, ст. 4 и 7). Према Уставу из 1990. године, било је предвиђено да, у случају непосредне ратне опасности или ратног стања, Народна скупштина може одлучити да продужи мандат народних посланика док трају такве околности, односно док се не створе услови за одржавање нових избора.

Настављајући праксу својих предсоцијалистичких претходника, Устав из 1990. и Митровдански устав такође успостављају модел редовних и ванредних заседања Народне скупштине. Редовна заседања одржавају се два пута годишње: прво почиње првог радног дана у марту, а друго првог радног дана у октобру. Уставом је прописано да трајање редовног заседања не може прећи 90 дана. Ванредно заседање Народне скупштине може бити сазвано на иницијативу једне трећине народних посланика или на захтев Владе, уз услов да се унапред припреми дневни ред који ће бити разматран. Осим тога, у случају проглашења ванредног или ратног стања, Народна скупштина се аутоматски састаје, без потребе за додатним позивом.

Током заседања, Народна скупштина своје активности организује кроз мање временске и радне целине, назване седницама. Према Закону о Народној скупштини и Пословнику Народне скупштине, постоје три врсте седница: конститутивна, посебна (укључујући свечану) и редовна.

Конститутивна седница представља први задатак новоизабраног сазива Скупштине, с циљем њеног оспособљавања за рад. Прву седницу заказује председник Народне скупштине из претходног сазива, и она мора бити одржана у року од 30 дана од проглашења изборних резултата. Током ове седнице верификују се мандати посланика, а Скупштина се сматра конституисаном када се потврди мандат две трећине посланика, чиме престаје мандат претходног сазива (чл. 101). Ипак, то решење изазива одређене критике, јер је за истинско конституисање неопходно не само ве-

рификовати мандате, већ и изабрати скупштинско руководство и формирати радна тела и посланичке групе, како би Скупштина била у потпуности функционална (Петров, 2010: 124).

Посебна седница сазива се у посебним околностима дефинисаним Законом и Пословником. Међу њима је и свечана седница, која се одржава поводом државних и међународних празника. Осим народних посланика, на свечаним седницама учествују и високи званичници, попут председника Републике и председника Владе, као и званичници страних држава или међународних организација (чл. 48 Закона о Народној скупштини).

Редовне седнице Народне скупштине се, по правилу, одржавају уторком, средом и четвртком од 10 до 18 часова, са једносатном паузом. У оправданим случајевима, председник Народне скупштине може одредити да се седница одржи другим данима, или да се рад продужи након 18 часова.

Председник Народне скупштине сазива редовне седнице писаним путем, обично најмање седам дана пре њиховог почетка. Он такође предлаже дневни ред седнице, који може обухватити само предлоге аката поднете у складу са Уставом, законом и Пословником (чл. 85 и 86 Пословника Народне скупштине).

Закључна разматрања

Унутрашњи односи у парламенту, тј. механизми који су у њему успостављени, требало би да буду резултат парламентарне аутономије и да следствено томе буду нормирани у парламентарном пословнику. Према овом питању треба имати рационалан однос и бити свестан чињенице да унутрашње право парламента не може (пресудно) да утиче на односе који се успостављају на изборима и у постизборној комбинаторици, као ни на односе снага између парламентарне већине и парламентарне мањине, нити је то чаробни штапић који може да донесе парламентарну културу тамо где је нема. Међутим, начин на који су ова питања уређена – када се парламент састаје и ко сазива његове седнице, ко и на који начин утврђује дневни ред, колико је времена предвиђено за распра-

ву и како се време „дели” између актера парламентарног процеса – представља битан чинилац који у доброј мери може да определи карактер једног представничког тела, почевши од тога да ли је то радни или расправни парламент, колико је продуктиван у квантитативном смислу и, што је још битније, у квалитативном смислу, каква је атмосфера која у њему влада и сл., те овај сегмент не треба ни потцењивати. То може бити полазна тачка која ће бити добар пример и представљати мотивацију свим учесницима политичког процеса за успостављање добре демократске праксе и потребне демократске културе. Има ли, уосталом, бољег примера од парламента који омогућава опозицији да самостално утврђује дневни ред за одређени број седница током редовног заседања? Парламент у коме његов председник, у случају ратног или ванредног стања, самостално, без обавезе да се о томе консултује са представницима парламентарних група или колегијумом (уколико је предвиђено постојање тог тела), процењује да парламент није у могућности да се састане и о томе обавештава извршну власт, сигурно не може бити пример за углед.

Литература

1. Alder, J. (2002). *General Principles of Constitutional and Administrative Law*. Palgrave Macmillan.
2. Barnett, H. (2002). *Constitutional and administrative law*. School of Law. Queen Mary, University of London, London–Sidney.
3. Бојанић, Б. (2016). *Парламент у уставном развоју Србије*. Правни факултет, Косовска Митровица.
4. *Закон о Народној скупштини*. Службени гласник Републике Србије, бр. 9/2010.
5. *Закон о избору народних посланика*. Зборник закона и уредба издани у Књажеству Србији за 1870. годину, XXIII. Државна штампарија, Београд.
6. *Закон о пословном реду у Народној скупштини*. Зборник закона и уредба издани у Књажеству Србији за 1870 годину, XXIII, Државна штампарија, Београд 1870.
7. *Закон о пословном реду у Народној скупштини*. Зборник закона и уредаба у Краљевини Србији издатих од 1. јануара до краја исте године, бр. 58, Државна штампарија, Београд 1905.
8. Јовановић, С. (1990). *Влада Милана Обреновића*. БИГЗ, Београд.
9. Јовановић, С. (1995). *Уставно право Краљевине Срба, Хрватиа и Словенаца*. Службени лист СРЈ, Београд.
10. Kršljanin, N. (2018). The serbian elections act of 1870: An assembly's thoughts on parliamentary elections. *Зборник радова правног факултета у Новом Саду*, LI (3): 1217-1239.
11. Марковић, Р. (2011). *Уставно право*. Службени гласник Републике Србије, Београд.
12. Михајловић, В. (2009). *Уставно право*. Владан Михајловић, Краљево.
13. Пејић, И. (2011). *Парламентарно право*. Правни факултет, Ниш.
14. Пејић, И. (2006). *Парламентарно право – француски, немачки, српски и пример Европског парламента*, Правни факултет, Ниш.
15. *Пословник Народне скупштине*, Службени гласник Републике Србије, бр. 52/2010.
16. Ранђеловић, Н. (1998). *Народна скупштина Краљевине Србије на Крфу 1916–1918. године*. Правни факултет, Ниш.

17. Rogers, R., Walters, R. (2004). *How Parliaments works*. Routledge, London.
18. Silk, P., Walters, R. (1992). *How Parliaments Works*. Longman, London – New York.
19. Устав за Књажество Србију од 1869. године.
20. Устав Краљевине Србије из 1888. године.
21. Устав Краљевине Србије из 1901. године.
22. Устав Краљевине Србије из 1903. године.
23. Устав Краљевине Срба, Хрватиа и Словенаца из 1921. године.
24. Устав Републике Србије из 1990. године.
25. Устав Републике Србије, Службени гласник Републике Србије, бр. 98/06.
26. Hogg, Q. (1946). *The purpose of parliament*. Blanford Press, London.

Parliamentary Sessions and Sitzings

Abstract: *The quality and success of a parliament, its efficiency, as well as the atmosphere that prevails in it, largely depend on the way in which its internal relations are established. In this paper, attention is paid to only one segment of the internal organization of the parliament – parliamentary sessions and sittings, i.e. the time frame of parliamentary work. The majority view in theory is that the legislative period should not be too short, so that parliamentarians can dedicate themselves to their work instead of focusing their attention on conducting a (permanent) election campaign. On the other hand, more frequent elections are a way to test the legitimacy of a representative, which in a modern democracy is almost the only possible way for voters to influence the representative body. There are different solutions in comparative practice. The legislature period usually lasts four years; in the case of the British Parliament it is five years (previously it was seven years), and members of the US Congress are elected for a period of two years.*

A parliamentary session is a period of one year when the parliament meets and performs its duties, but the parliamentary year, as well as the budget year, does not always coincide with the calendar year, so we have the case of the British Parliament whose session usually begins in November and lasts until next November, although there is no legislation providing for the time it is bound to end the session.

Constitutional engineering created systems with a permanent session of parliament, which was a characteristic of revolutionary assemblies, and which still remains in certain systems, as well as systems in which periods of regular sessions were established during one year, while at a time when parliament was not in regular session - there is a possibility of special sessions.

During the session, the parliament discusses and decides within smaller time and working units - sittings, which have a precisely determined agenda which determines the issues that will be discussed and decided, as well as the order in which it will be done. Pursuant to the principle of parliamentary autonomy, all issues related to setting: the agenda, scheduling, beginning, course of the sitting, maintaining order, quorum, voting, etc. are regulated by parliamentary rules of procedure. The agenda of the sitting is determined by

the parliament on the basis of the government's proposal or independently. In practice, the government manages to influence the agenda even when it is not formally entitled to do so. In addition, the opposition influences the determination of the agenda, most often through the collegium of the Speaker, which usually includes the heads of parliamentary clubs. In certain systems, the opposition also has the opportunity to decide independently on topics that will be discussed by the parliament.

Keywords: *Legislature period, Parliamentary Session, Sitting, Constitution, Rules of Procedure.*

Проф. др Радован В. РАДОВАНОВИЋ, дил. маш. инж.
Криминалистичко-полицијски универзитет, Београд

Лазар Д. МИЛАДИНОВИЋ¹, специјалиста криминалиста
„Securitas services” д.о.о. Београд

ДОИ: 10.5937/bezbednost2502091R

УДК: 351.74(088.2):[351.75:658.114(497.11)]

Прегледни научни рад

Примљен: 20. 1. 2023. године

Ревизија: 20. 5. 2024. године

Датум прихватања: 4. 7. 2025. године

Динамика, резултати и изазови у процесу лиценцирања службеника обезбеђења у Србији

Апстракт: *Савремено доба доноси свакодневне промене у безбедном окружењу и нове безбедносне ризике које се јављају због чега се јавља потреба за ангажовањем свих безбедносних субјеката и ресурса којима они располажу, како би се ефикасно суочили са новим облицима криминала.*

Сектор приватне безбедности је с развојем друштва доживео експанзију великих размера, а такав развој је директно повезан са безбедносним захтевом клијената да се на ефикасан начин одговори на све бројније изазове у сузбијању и контроли криминалитета и угрожавања безбедности лица, имовине и пословања. Како би се адекватно реаговало на безбедносне ризике, а службеници обезбеђења припремили за истовремено препознавање наведених ризика и правилно реаговање на њих, Закон о приватном обезбеђењу дефинисао је лиценцирање како правних, тако и физичких лица.

Предмет и циљ овог истраживања јесте указивање на значај лиценцирања у области приватне безбедности, са криминолошким освртом који почива на временској диспаници од почетка примене наведених законских одредаба и искуству из праксе. Такође, аутори су

¹ miladinovic.laza@gmail.com

желели да на основу својих искуствених закључака укажу на неке од проблема и недостатака који се јављају у пракси, а везани су за сам процес лицензирања.

Кључне речи: *безбедности, приватно обезбеђење, лицензирање.*

Увод

Савремено друштво се одликује високим степеном развоја у свим сферама живота и рада, али је тај развој неминовно праћен и повећањем деструктивног понашања појединаца и криминалних група које својим деловањем перманентно угрожавају безбедност лица, имовине и пословања. Безбедносни ризици се вишеструко увећавају с појавом и развојем нових облика криминала који су праћени већим степеном насиља, што се изазива смањени осећај сигурности код становништва. Такође, услед стварања нових могућности комуникације и кретања људи, информација и робе, дошло је до глобализације друштва, тако да су и безбедносни ризици постали глобални проблем, који је праћен појавом и све већим развојем тероризма, политичког и верског екстремизма, организованог криминала, разбојништва и сл. Све наведено указује да у систему безбедности централно место више не заузимају само полиција и државне безбедносне службе, већ се део обавеза, одговорности и овлашћења пребацује на сектор приватне безбедности (Миладиновић, 2022).

Пружање услуга приватне безбедности подразумева превентивне активности којима се отклањају или смањују безбедносни ризици поштићене вредности, применом физичко-техничке заштите лица и имовине. Сектор приватне безбедности представља подсистем целокупног система безбедности у једној држави и као такав обухвата више области, као што су физичко обезбеђење, техничко обезбеђење, противпожарна и противдиверзиона заштита, безбедност и здравље на раду и друго (Никач et al., 2013: 28; Ђурђевић, 2019: 359–394). Како би се адекватно одговорило на све наведене безбедносне ризике неопходна је неселективна приме-

на законске регулативе и легислативе из области безбедносне заштите, а пружање наведених безбедносних услуга мора се вршити на основу одредби Закона о приватном обезбеђењу (*Службени гласник Републике Србије*, бр. 104/2013, 42/2015 и 87/2018)². Овај закон је неспорно најзначајнији правни извор којим су регулисана бројна важна питања у области приватне безбедности, као што су: послови и услуге које пружају субјекти приватне безбедности, начин њиховог вршења, овлашћења, контрола и надзор (Никач, Лештанин, 2023: 50–66). Како је овај закон донет 2013. године, а његова примена у пуном обиму почела 2017. године, прошло је довољно времена за критички осврт на процес лиценцирања службеника обезбеђења.

Општи и посебни услови за стицање лиценци за правна лица и предузетнике

Под лиценцирањем у области приватног обезбеђења подразумевамо стицање одређених знања и вештина, као и испуњеност законом дефинисаних услова за вршење послова приватног обезбеђења, на основу којих се правном или физичком лицу издаје решење о добијању лиценце.

За вршење послова приватног обезбеђења правном лицу или предузетнику, МУПРС може издати следеће врсте лиценци:

- лиценца за процену ризика у заштити лица, имовине и пословања;
- лиценца за вршење послова физичко-техничке заштите;
- лиценца за вршење послова физичко-техничке заштите без оружја;
- лиценца за вршење послова физичко-техничке заштите са оружјем;
- лиценца за вршење послова обезбеђења транспорта и преноса новца и вредносних пошилики;

² Закон о приватном обезбеђењу – ЗПО (*Службени гласник Републике Србије*, бр. 104/2013, 42/2015 и 87/2018).

- лиценца за вршење послова планирања система техничке заштите;
- лиценца за вршење послова пројектовања и надзора над извођењем система техничке заштите;
- лиценца за вршење послова монтаже, пуштања у рад и одржавања система техничке заштите и обуке корисника;
- лиценца за вршење послова самозаштитне делатности;
- лиценца за вршење послова обезбеђења транспорта и преноса новца и вредносних пошиљки у обављању самозаштитне делатности (ЗПО, члан 9).

Општи услови за добијање наведених врста лиценци за вршење послова приватног обезбеђења за правна лица и предузетнике јесу следећи:

- да су уписани у регистар привредних субјеката у Републици Србији, са шифром делатности приватног обезбеђења и услуге система обезбеђења;
- да имају акт о систематизацији радних места, са описом послова и овлашћењима запослених за свако радно место;
- да имају акт који ближе прописује изглед униформе коју носе службеници обезбеђења и изглед знака;
- да имају одговорно лице које поседује лиценцу за вршење послова приватног обезбеђења, која се издаје физичком лицу;
- да поседују пословни простор;
- да поседују посебан простор за смештај оружја и муниције, у складу са прописима о условима за смештај и чување оружја и заштиту од пожара, ако послове приватног обезбеђења обавља са оружјем;
- да имају сопствени или уговорени Контролни центар ако пружају услуге физичко – техничке заштите или обезбеђења транспорта и преноса новца и вредносних пошиљки (ЗПО, члан 10).

Поред наведених општих услова, које морају да испуне сва правна лица и предузетници који аплицирају за добијање лиценце за вршење послова приватног обезбеђења, у ЗПО су дефинисани и посебни услови за сваку од врста лиценци:

- **лиценца за процену ризика у заштити лица, имовине и пословања:** да имају једног запосленог службеника обезбеђења са лиценцом за процену ризика у заштити лица, имовине и пословања;
- **лиценца за вршење послова физичко-техничке заштите без оружја и лиценца за вршење послова физичко-техничке заштите са оружјем:** да имају најмање десет запослених службеника обезбеђења са лиценцом за вршење основних послова службеника обезбеђења без оружја или лиценцом за вршење специјалистичких послова службеника обезбеђења са оружјем;
- **лиценца за вршење послова обезбеђења, транспорта и преноса новца и вредносних пошљки:** да имају најмање десет запослених службеника обезбеђења са лиценцом за вршење специјалистичких послова службеника обезбеђења са оружјем и да поседују техничка средства за транспорт и пренос новца и вредносних пошљки;
- **лиценцу за вршење послова планирања система техничке заштите:** да имају једног запосленог са средњим образовањем техничке струке, са лиценцом за вршење послова планирања система техничке заштите;
- **лиценца за вршење послова пројектовања и надзора над извођењем система техничке заштите:** да имају једног запосленог са вишим образовањем стеченим по прописима који су важили до дана ступања на снагу Закона о високом образовању (Службени гласник РС, бр. 76/05) или високим образовањем на студијама првог степена у пољу техничко-технолошких наука, са лиценцом за вршење послова пројектовања и надзора над извођењем система техничке заштите;
- **лиценца за вршење послова монтаже, пуштања у рад и одржавања система техничке заштите и обуке корисника:** да имају једног запосленог са средњим образовањем техничке струке и лиценцом за вршење послова монтаже, пуштања у рад, одржавања система техничке заштите и обуке корисника (ЗПО, члан 10).

Услови за стицање лиценце физичких лица и врсте лиценци

Законом о приватном обезбеђењу дефинисане су лиценце које МУПРС може издати физичком лицу за вршење послова приватног обезбеђења. То су:

- лиценца за процену ризика у заштити лица, имовине и пословања;
- лиценца за вршење послова физичко-техничке заштите (са оружјем и без њега);
- лиценца за вршење послова техничке заштите, унутар које постоје три лиценце:
 - лиценца за вршење послова планирања система техничке заштите,
 - лиценца за вршење послова пројектовања и надзора над извођењем система техничке заштите,
 - лиценца за вршење послова монтаже, пуштања у рад, одржавања система техничке заштите и обуке корисника.
- такође, за вршење послова редарске службе физичком лицу МУПРС издаје лиценцу за вршење послова редарске службе (ЗПО, члан 11).

Послове службеника обезбеђења може вршити само физичко лице које има лиценцу и испуњава опште услове за добијање лиценце: 1) да је држављанин Србије, 2) да је пунолетно, 3) да има завршену најмање средњу стручну спрему, 4) да је прошло одговарајућу безбедносну проверу, 5) да је психофизички способно за вршење послова службеника обезбеђења, што доказује извештајем о извршеном лекарском прегледу који је издат од стране надлежне здравствене установе, 6) да је обучено за руковање ватреним оружјем, 7) да је завршило одговарајућу обуку и 8) да има положен стручни испит (ЗПО, члан 12).

Обуку могу похађати само лица која испуњавају наведене услове, а могу је спроводити МУПРС, правна лица, предузетници и

установе које поседују овлашћење за вршење наведене обуке. Овлашћење издаје МУПРС у складу са одредбама Правилника о ближим условима за издавање овлашћења за спровођење обуке за вршење послова приватног обезбеђења и редарске службе (*Службени гласник Републике Србије*, бр. 15/2019), и то правним лицима, предузетницима и установама које поседују кадровске и материјално-техничке ресурсе за обављање стручне обуке.

Изузетак у погледу похађања стручне обуке представљају лица која имају одговарајућу стручну спрему и најмање три године радног искуства на пословима полицијског службеника, безбедносно-обавештајним пословима или пословима извршења кривичних и прекршајних санкција, професионални припадници Војске Србије, као и лица са завршеном средњом или високом школском спремом из области безбедности. Тим лицима се издаје лиценца уколико испуњавају опште услове за издавање лиценце физичком лицу, након полагања стручног испита.

Ближе одредбе о програмима по којима се врши стручна обука службеника обезбеђења дефинисане су чланом 2 Правилника о програму и начину обављања стручне обуке за вршење послова приватног обезбеђења и редарске службе. Постоје:

- програм обуке за вршење послова процене ризика у заштити лица, имовине и пословања,
- програм обуке за вршење послова физичко-техничке заштите,
- програм обуке за вршење послова редарске службе,
- програм обуке за вршење послова планирања, пројектовања и надзора над извођењем система техничке заштите,
- програм обуке за вршење послова монтаже, пуштања у рад и одржавања система техничке заштите.

Програми се састоје од више тематских целина које се обрађују кроз предвиђен фонд часова обуке, на којима полазници стичу специфична знања и вештине које су неопходне за обављање послова приватног обезбеђења. Током реализације тематских об-

ласти предавачи полазницима преносе своја знања и искуства у вези са наведеним тематским целинама. Стручна обука спроводи се путем предавања, вежби, радионица и других облика учења. Састоји се из теоријског и практичног дела, уз консултативно инструктивни рад и примену адекватних метода, и одвија се у терминима које утврђују извођачи обуке.

Након завршене обуке и утврђивања да је полазник био присутан на свим часовима, полаже се контролни тест у трајању од шездесет минута. Контролни тест се састоји од 25 питања која су везана за тематске целине из програма стручне обуке, а да би га успешно положио, полазник треба да одговори тачно на најмање 18 питања. Уколико полазник не положи контролни тест, организатор обуке је дужан да омогући поновно полагање у року од најмање седам дана од дана претходног контролног теста. Ако не положи контролни тест ни из другог пута, полазник се упућује на поновну обуку.

Полагање стручног испита за вршење послова обезбеђења дефинисано је Правилником о стручном испиту за вршење послова приватног обезбеђења и редарске службе (*Службени гласник Републике Србије*, бр. 74/2019).

Физичка лица која желе да стекну неку од лиценци за вршење послова приватног обезбеђења, након успешно завршене стручне обуке полажу стручни испит пред комисијом МУП-а. Комисију за полагање стручног испита образује министар путем решења, којим се и уређује њен рад и именују председник, заменик председника, секретар и чланови.

Уколико кандидат успешно одговори на постављена питања, сматра се да је положио стручни испит и након тога му се издаје уверење о положеном стручном испиту за вршење послова приватног обезбеђења. Након добијања тог уверења, физичко лице подноси захтев за издавање лиценце у складу са одредбама Закона о приватном обезбеђењу.

Динамика, резултати и анализа процеса лиценцирања службеника обезбеђења у Србији

Према објављеном списку центара за обуку на званичној интернет страници³, на територији Србије тренутно постоји 61 правно лице односно предузетник са овлашћењем за вршење послова стручне обуке службеника обезбеђења. Од тог броја, 17 центара се налази на територији Београда, три у Бору, један у Ваљевоу, један у Врању, један у Зајечару, два у Зрењанину, три у Јагодини, један у Кикинди, три у Крагујевцу, један у Краљевоу, један у Крушевцу, два у Лесковцу, шест у Нишу, четири у Новом Саду, два у Панчеву, један и Пироту, један у Пожаревцу, два у Смедереву, два у Сомбору, један у Сремској Митровици, два у Суботици, један у Ужицу, два у Чачку и један у Шапцу.

Међу највеће проблеме који се јављају у сектору приватног обезбеђења спада и чињеница да након завршене стручне обуке и добијања лиценце службеници обезбеђења немају континуирану обуку и стручно усавршавање, што за последицу има пад квалитета пружене услуге, прекорачење дозвољених овлашћења и грешке у раду које могу имати озбиљне последице поштићене вредности. Долази чак и до последица које могу бити предмет дисциплинског, прекршајног и кривичног санкционисања. Наиме, највећи број службеника обезбеђења са дужим радним стажом реализовао је процес лиценцирања од краја 2016. до почетка 2017. године, у периоду припреме компанија за приватно обезбеђење за пуну примену ЗПО, која је почела 2017. године. Након тога почиње благи пад броја лиценцираних физичких лица. Као потврду наведених чињеница узели смо податке из Полицијске управе у Нишу (Стојковић, 2021), где је по годинама издат следећи број лиценци за вршење послова приватног обезбеђења: 2016. године – 384 лиценци, 2017. године – 1066 лиценци, 2018. године – 321 лиценца, 2019. године – 185 лиценци и 2020. године – 173. Ова чињеница показује да велики проценат

³ <http://www.mup.gov.rs/wps/wcm/connect/1333112f-882a-4edb-853f-61679fae0ec1/2023-11-09-centri+za+obuku.pdf?MOD=AJPERES&CVID=oKP6kBM>, доступан 18.5.2024.

службеника обезбеђења поседује лиценцу дуже од пет година, тј. да су већ реализовали и процес њеног обнављања. У наведеном периоду је дошло до измене и допуне ЗПО (2018. године) и донето је неколико подзаконских аката из ове области. Пошто ЗПО не дефинише обавезу реобуке, тј. континуираног процеса оспособљавања и стицања нових знања службеника обезбеђења, то јасно указује да запослени који су добили лиценце у периоду од 2016. до 2018. године нису били у обавези да буду упознати са наведеним изменама и допунама и новим законским и подзаконским актима, осим уколико се компаније самоиницијативно нису потрудиле да их додатно упознају са њима. У пракси је уочено да је додатну обуку и реобуку службеника обезбеђења обавио веома мали број компанија, и то су велике компаније које су се позиционирале као лидери на тржишту Србије. Остале, пре свега мале компаније, имају одређене пропусте у самом пословању и неретко пружају услуге приватног обезбеђења са непотпуном применом законски дефинисаних обавеза, тј. без континуиране обуке и реобуке службеника обезбеђења. То указује на потребу за дефинисањем обавезе компанија да перманентно врше обуку и реобуку службеника обезбеђења и упознају те службенике са свим новонасталим променама закона и стандарда из области приватног обезбеђења. Само се тако може побољшати квалитет услуга, што би допринело и подизању општег угледа компанија за приватно обезбеђење и нивоа поштовања саме делатности.

Уочено је да приликом вршења обуке постоје и недоследности у виду скраћења њеног трајања, као и толерисања недоласка на њу (Станковић, 2019: 176–195), што је противно одредбама ЗПО, који предвиђа стопостотно присуство кандидата на стручној обуци. Ове недоследности се обично јављају услед тежње правних лица која врше обуку и припрему за лицензирање да остваре већи евидентирани обим посла, као и услед недостатка перманентне контроле рада ових центара од стране припадника МУП-а. Наиме, услед недостатка кадра, као и великог броја обавеза које имају припадници МУП-а, без обзира на велики труд и напоре које наведена лица показују, недостаје чешћа и ригорознија контрола рада субјекта приватног

обезбеђења, и то преко своје надлежне организационе јединице (Лабовић, Браковић, 2020: 69–81). Такође, проблем некад представља стручност полицијских службеника који врше надзор, јер послови које они углавном обављају често немају скоро никаквих додирних тачака са пословима приватног обезбеђења (Стајић, Мандић, 2014: 131–150).

У домену лекарских прегледа запослених, поготово за вршење специјалистичких послова приватног обезбеђења са оружјем, свака импровизација, односно скраћење, без адекватне анализе психофизичког стања кандидата, може имати вишеструке последице. У вези с тим, проблем се јавио након усвајања измене и допуне ЗПО 2018. године, када је укинута обавеза службеника обезбеђења да периодичне лекарске прегледе обављају једном годишње. По наведеним изменама и допунама ЗПО службеници обезбеђења су дужни да обављају периодичне лекарске прегледе само у процесу обнављања лиценце, тј. на сваких пет година. Период од пет година је с аспекта појаве промена у здравственом и психофизичком смислу код службеника обезбеђења, с обзиром на све специфичности послова које обављају, веома дуг и током њега могу настати здравствене промене које могу да утичу на радну способност. Ова чињеница још више повећава ризик од појаве грешака у раду, које могу да имају и катастрофалне последице, поготово при руковању ватреним оружјем. Наиме, због временски неадекватног праћења здравственог, пре свега психичког стања службеника обезбеђења, постоји опасност од покушаја или извршења убиства ватреним оружјем и покушаја или извршења суицида код емотивно нестабилних особа.

У последње време све је више школских и предшколских установа ангажовало компаније за приватно обезбеђење ради заштите штићених вредности у њиховим објектима. Услуге приватног обезбеђења у овим објектима огледају се у пружању физичке заштите, и то ангажовањем службеника обезбеђења и њиховим присуством. Такође, све више се користе и технички системи заштите, и то у виду инсталирања система видео-обезбеђења, контроле при-

ступа и алармних система. И на крају, најчешћи вид ангажовања компаније за приватно обезбеђење јесте пружање услуга редарске службе приликом организовања школских спортских приредби (Јанковић, 2020), другарских/матурских вечери и манифестација у школама и ван школских просторија. У таквим ангажовањима у школским и предшколским установама јављају се ризици од неадекватног реаговања јер службеници обезбеђења у току обуке и процеса лицензирања не пролазе наставну област везану за поступање са малолетницима (Миладиновић, И., 2022). Управо због тога може доћи до ненамерног или несвесног нарушавања права детета приликом поступања, што може имати значајне негативне последице како на компаније за приватно обезбеђење, тако и на саме школске и предшколске установе које их ангажују. Овај проблем је још већи због чињенице да су малолетничка деликвенција, вршњачко насиље и учешће малолетних лица у прекршајним и кривичним делима на територији Србије у порасту. Наиме, у пракси је честа злоупотреба малолетника за учешће у извршењу кривичних дела (пре свега лакших) (Милојевић et al., 2013). Чести су и случајеви у којима се приликом интервенције службе обезбеђења (касније и припадника МУП-а и осталих државних органа) прави извршиоци кривичних дела прикривају подметањем малолетника. И овде се јавља исти проблем као и у школским и предшколским установама, који је везан за недовољно познавање правила поступања са малолетницима, јер наведене теме нису предмет процеса лицензирања.

Овде се јавља и проблем тумачења одредби члана 40 став 2 ЗПО, који дефинише ко може да врши послове редарске службе на школским манифестацијама и одређеним спортским приредбама (Ђурђевић, 2019: 359–394). Због неадекватне формулације саме одредбе поставља се питање да ли на школским приредбама одржавање реда могу вршити само редари (Јанковић, 2020: 353–365; Никач, Лештанин, 2023: 50–66), али не и компаније за приватно обезбеђење.

Обука службеника обезбеђења обухвата реаговање у ванредним ситуацијама, што је добро решење јер су истраживања у овој области показала да постоји оправдана могућност ангажовања слу-

жбеника обезбеђења као помоћног састава полиције (Лончар *et al.*, 2019: 113–131). Обука не пружа потпуну припремљеност службеника обезбеђења за шире ангажовање, али може бити основа за даље оспособљавање и ангажовање у случају ванредних ситуација, јер су службеници обезбеђења ангажовани у обезбеђењу објеката критичне инфраструктуре (Лазић, Матијашевић, 2020: 235–245). Међутим, и овде се јавља проблем недостатка правне регулативе која би јасно дефинисала сарадњу припадника МУП-а и компанија за приватно обезбеђење.

У програму обуке за вршење послова физичко-техничке заштите предвиђено је укупно деведесет наставних часова. Од тога је 55 предвиђено за теоријску обуку која обухвата десет наставних тема, док је 35 предвиђено за практичну обуку, тј. наставну тему 11 под називом *Обука у њринени средсџава њринуде и џехника самоодбране*. Значај овог дела обуке не треба додатно објашњавати јер су штетне последице незаконите употребе средстава принуде познате (Никач *et al.*, 2018: 203-223). У пракси, скоро сви центри за обуку службеника обезбеђења организују обуку у трајању од 14 до 18 (Станковић, 2019: 176–195) радних дана са по шест наставних часова дневно, и то тако што првих 8–10 дана организују теоријску обуку у учионици, а затим шест дана практичну обуку у сали за борење. То подразумева да се тема 11 организује са по шест наставних часова од по 45 минута дневно, што без одмора подразумева укупно четири и по сата физичке активности у континуитету – то не могу издржати ни професионални спортисти у пуном тренажном процесу, а камоли полазници курса, који су у просеку старијег доба, већином лоше физичке спреме и без изграђене спортске културе (Петровић, 2016: 6). Зато практична обука у центрима често не траје дуже од два наставна часа (90 минута). Како организација обуке кандидата из теме 11 није дефинисана наведеним законским и подзаконским актима, центри имају легитимно право да је сами одреде. Практичније би било да се тај део обуке изводи сваког дана током трајања стручне обуке са по два наставна часа, а да на осталим часовима буде организована теоријска настава. Уколико би се обука кандидата тако организовала,

смањио би се ризик од злоупотребе и уноса фиктивних часова у евиденцију одржане наставе.

Треба узети у обзир и да велики број полазника долази у центре за обуку из различитих крајева Србије, који су од њих удаљени више стотина километра. Та чињеница указује на оправданост сумње да поједини кандидати нису присутни на свим часовима обуке, иако је то законска обавеза, већ да се појављују само на почетку или на крају обуке, а евидентирају се као присутни током целе обуке.

Што се тиче општих услова које кандидати треба да испуне за добијање лиценце, постоји контрадикторност у односу на одредбе других закона и подзаконских аката који се у пракси преплићу. Наиме, проблем се јавља пре свега код процеса лиценцирања за вршење послова процене ризика у заштити лица, имовине и пословања, а делимично и код процеса лиценцирања за вршење послова планирања, пројектовања и надзора над извођењем система техничке заштите. Према општим условима које дефинише ЗПО, процес лиценцирања могу проћи сва физичка лица која имају најмање средњу стручну спрему и испуњавају остале законске услове. То је довело до повећања броја правних и физичких лица која поседују наведене лиценце, а чије стручно знање и вештине нису на задовољавајућем нивоу. Наиме, приликом израде акта о процени ризика, као и плана обезбеђења и плана техничких система заштите, обрађују се теме и дефинишу се мере из области за чије је спровођење неопходно поседовање високе стручне спреме и одређених лиценци. На пример, за дефинисање ризика и мера за њихово отклањање из области безбедности и здравља на раду по одредбама закона из ове области неопходно је ангажовање запослених који поседују високу стручну спрему са положеним стручним испитом. Исто важи и за области заштите од пожара и ванредних ситуација, где је законима дефинисано поседовање одговарајуће лиценце, док је код правних ризика према законским актима из ове области дефинисано поседовање високе школске спреме са положеним правосудним испитом. Такође, контроверзе везане за законско одређење процене ризика наводе нас на помисао да процена ризика представља више

формалну обавезу, што доводи до тога да цела активност обезбеђења може бити заснована на погрешним, недовољним или нестручним проценама (Стајић, Мандић, 2014: 131–150).

Слична ситуација је у случају области планирања, пројектовања и надзора над извођењем система техничке заштите, јер се по другим законима који дефинишу ову област као услов захтева висока стручна спрема и поседовање одређених лиценци које издаје или надлежно министарство за ту област или Инжењерска комора Србије. Што се тиче пројектовања и извођења техничких система заштите од пожара, према важећим законским и подзаконским актима из ове области, те послове може обављати само лице које поседује лиценце за израду главног пројекта заштите од пожара и лиценце за пројектовање и извођење посебних система и мера заштите од пожара, за чије је добијање неопходно поседовати високу школску спрему и радно искуство од минимум 3–5 година у струци. Све то указује да су правни акти из области приватног обезбеђења и осталих наведених области у колизији. Ти правни акти морају бити комплементарни, при чему нижи морају произлазити из виших и не могу им противречити (Лабовић, 2017: 115–136). Та контроверза је разматрана и на 13. седници Стручног савета за унапређење приватног обезбеђења, детективске делатности и јавно-приватног партнерства у сектору безбедности⁴.

За похвалу је рад припадника МУП-а који редовно и професионално воде безбедносну проверу свих кандидата, чиме се умногоме смањује ризик од злоупотребе овлашћења службеника обезбеђења и каснијих тежих последица поштићене вредности. Такође, истраживања су показала да службеници обезбеђења имају поверење и добро мишљење о раду припадника МУП-а (Јанковић, Цветковић, 2022: 5–21).

⁴ Тринаеста седница Стручног савета за унапређење приватног обезбеђења, детективске делатности и јавно приватног партнерства у сектору безбедности одржана је 15. марта 2024, где су преставници Привредне коморе Србије дали предлоге за измену и допуну ЗПО, што је унето у Записник 03.3.6 бр. 219-1426/24-2 од 15. 3. 2024.

Овде морамо напоменути да на територији Србије послују велике компаније које су лидери на светском нивоу и које имају стратешки добро позиционирану логистичку мрежу за пружање доброг сервиса купцима и дистрибуцију производа и услуга високог квалитета. Такође, постоји и одређени број мањих правних лица која пружају услуге из домена рада приватног обезбеђења, неретко без целовитог поштовања законских норми и стандарда пословања. Све се то реализује на уштрб квалитета услуге, са мањим маржама и ценама које су нерентабилне и испод нивоа наплативости пореза тзв. нереално ниска цена (Симовић, Манић, 2018: 145–166), што такође има велики утицај на само тржиште, већ и на урушавање угледа саме струке. То лоше утиче и на мотивацију за рад, а затим и на квалитет рада лиценцираних службеника обезбеђења, јер су по плати и условима рада изједначени са лицима која раде без лиценце (Милошевић, 2020), што доводи до велике флукуације радне снаге.

Све наведено делом повећава и ризик од евентуалне појаве саботаже и диверзије од стране запослених или од њиховог учествовања у организацији криминалних дела у виду логистичке подршке. Ризици који се могу јавити приликом деловања запослених јесу: ситне крађе, проневере, преваре, корупција, подмићивање, злоупотреба службеног положаја, мобинг, одавање службене тајне, крађа или злоупотреба класификоване документације. Елиминисање или смањење наведених ризика на прихватљив ниво постиже се доследном применом нормативних аката која се односе на понашање запослених, а пре свега применом пословног кодекса понашања службеника обезбеђења. Такође, решавање проблема који су везани за усклађивање односа цене и квалитета услуга и потпуна примена законских прописа довели би до смањења флукуације службеника обезбеђења и директно утицали на побољшање њихове спремности (Cvetković et al., 2021: 35–59).

Закључак

У складу са свим што је у овом раду представљено, можемо закључити да је усвајањем и почетком примене ЗПО постављен темељ за развој сектора приватне безбедности у нашој земљи и приближавање и имплементацију стандарда које у овој области примењују развијене земље света.

Лиценцирање службеника обезбеђења представља добро законско решење, које треба да омогући потпуно остваривање зацртаних циљева – јачања и увођења овог сектора у правне оквире. Међутим, да би се то десило и да би се наведени проблеми превазишли, неопходно је укључити стручну и ширу јавност и постићи консензус при избору најбољих решења, а усвојене предлоге предочити државним институцијама са захтевом за измене и допуне закона.

Предлози решења наведених проблема које треба узети у разматрање јесу следећи:

- дефинисати процес реобуке службеника обезбеђења у погледу дефинисања временских интервала у којим би сви службеници обезбеђења имали обавезу похађања обуке с циљем стицања нових знања и реобуке с циљем обнављања стечених знања; наиме, обука и реобука службеника обезбеђења морају се спроводити континуирано, али и ванредно, у зависности од новонасталих ситуација, поготово код измена и допуна законске регулативе и легислативе из ове области;
- појачати контролне надзоре рада центара за обуку службеника обезбеђења од стране овлашћених службеника МУП-а, како би се смањиле могућности злоупотребе у спровођењу процеса обуке, поготово у виду непохађања обуке и вођења фиктивних евиденција о присуству на њој;
- додатно извршити едукацију овлашћених службеника МУП-а и припрему за вршење надзора над радом компанија за приватно обезбеђење у складу са законским одредбама;
- појачати контроле здравствених установа у смислу поштовања здравствених прописа и захтева за вршење претходних

и периодичних лекарских прегледа, посебно за службенике обезбеђења који у раду користе ватрено оружје;

- размотрити могућност измене и допуне програма обуке службеника обезбеђења у смислу увођења тема којима се дефинише поступање службеника обезбеђења у раду са малолетним лицима;
- размотрити усклађивање општих услова за добијање лиценце за вршење послова процене ризика у заштити лица, имовине и пословања и лиценци за вршење послова планирања, пројектовања и надзора над извођењем система техничке заштите, са условима за вршење истих послова који су у другим законским и подзаконским актима ускостручно повезани са одређеним темама, а знатно су строжи и захтевнији;
- радити на стварању услова за праведније тржишно пословање и бољи углед струке; то би омогућило и повећање личних примања и побољшање услова рада за службенике обезбеђења, што би утицало и на квалитет пружене услуге.

Уколико се наведени недостаци не отклоне, постоји опасност од недостатка адекватне радне снаге у овој области, као и од пада квалитета рада службеника обезбеђења.

Литература

1. Благојевић, М., Радовановић, Р. (2022). *Заштитна објекта и простора од неовлашћеног присиуа*, Криминалистичко-полицијски универзитет, Београд.
2. Ђурђевић, Н. (2019). *Вршење послова одржавања реда на јавним скуповима*, Зборник радова „Слобода пружања услуга и правна сигурност”, Крагујевац, 359–394.
3. Јанковић, Б. (2020). *The Role of Stewards at Sports Events in the Republic of Serbia*, Зборник радова Правног факултета Нови Сад, 54(1): 353–365.
4. Јанковић, Б., Цветковић, В. (2022). *Ставови припадника приватног обезбеђења о полицији*. *Безбедност*, 64(2): 5–21.

5. Лабовић, Д. (2017). Нормативна регулатива приватне безбедности Републике Србије – достигнућа и перспективе. *Безбедност*, 59(1): 115–136.
6. Лабовић, Д., Браковић, Ж. (2020). Капацитети формалних и неформалних средстава контроле приватног обезбеђења у Србији. *Безбедност*, 62(2): 69–81.
7. Лазић, Ж., Матијашевић, М. (2020). Безбедносна заштита Републике Србије у условима природних катастрофа, *Зборник радова научно-стручној друштва за управљање ризицима у ванредним ситуацијама*, 235–245.
8. Лончар, З., Радивојевић, Н., Радошевић, Р., Мирковић, В. (2019). Сарадња полиције и приватног обезбеђења у ванредним ситуацијама у Републици Србији – стање и могућности, *Зборник радова Правној факултету у Новом Саду*, 1/2019: 113–131.
9. Миладиновић, И. (2022). *Место и улога субјеката у безбедносној заштити ученика основних школа са посебним освртом на улогу приватног обезбеђења*, Специјалистички рад, Криминалистичко-полицијски универзитет, Београд.
10. Миладиновић, Л. (2022). *План обезбеђења са планом техничких система заштите у индустријским објектима и просторима*, Специјалистички рад, Криминалистичко-полицијски универзитет, Београд.
11. Милојевић, С., Симоновић, Б., Јанковић, Б., Оташевић, Б., Турањанин, В. (2013). *Млади и хулианизам на спортистичким приредбама*. ОЕБС, Београд.
12. Милошевић, М. (2020). *Политичка диспозиција тржишта приватног обезбеђења*. Београдски центар за безбедносну политику, Београд.
13. Никач, Ж., Лештанин, Б. (2023). *Правни аспекти усвојављања приватне безбедности у Републици Србији*. Зборник радова „Право између стварања и тумачења”, Источно Сарајево 2023, 50–66.
14. Никач, Ж., Радовановић, Р., Зорић, В. (2018). Приватна безбедност у Србији – правни основи и едукација припадника. *Теме*, XLII(1): 203–223.

15. Никач, Ж., Корајлић, Н., Ахић, Ј., Бећировић, М. (2013). Правна регулатива приватне безбедности на просторима некадашње СФРЈ, са освртом на последње промене у Србији. *Криминалистичке теме*, бр. 3–4/2013.
16. Петровић, П. (2016). *Анаџиомија ѿројалої лиценцирања ѿривајної обезбеђења*. Београдски центар за безбедносну политику, Београд.
17. Симовић, С., Манић, М. (2018). *Услуге ѿривајної обезбеђења у Србији – економски значај*. Зборник радова „Савремени правни промет и услуге”, Крагујевац, 145–166.
18. Стајић, Љ., Мандић, Г. (2014). *Неке конѿроверзе Закона о ѿривајном обезбеђењу*. Зборник радова Правної факулѿетѿа, Нови Сад, 48(2): 131–150.
19. Станковић, Д. (2019). Процес лиценцирања службеника приватног обезбеђења у Републици Србији. *Безбедносѿ*, 64(2): 176–195.
20. Стојковић, Д., (2021). *Конѿинуирана едукација службеника обезбеђења у функцији ѿбољшања рада службе физичко-ѿехничке зашѿиѿе*, Специјалистички рад, Криминалистичко-полицијски универзитет, Београд.
21. Svetković, V., Pavlović, M., Janković, B. (2021). Private security preparedness for disasters caused by fire, *NBP – Journal of Criminalistics and Law*, 26(1): 35–59.
22. *Закон о ѿривајном обезбеђењу*, Службени гласник Републике Србије, бр. 104/2013, 42/2015 и 87/2018.
23. *Правилник о ѿројрамима и начину обављања сѿручне обуке за вршење ѿслова ѿривајної обезбеђења и редарске службе*, Службени гласник Републике Србије, бр. 15/2019.

Dynamics, Results and Challenges in the Process of Licensing Security Officers in Serbia

Abstract: *The modern age brings daily changes in the safe environment and new security risks for protected values, which creates the need for the engagement of all security subjects and resources at their disposal, so as to successfully combat new forms of crime.*

The private security sector has experienced a large-scale expansion with the development of society, and this development is directly related to the security requirements of clients to effectively respond to the increasing challenges in suppressing and controlling crime and threats to the safety of persons, property and business. In order to adequately respond to security risks and to prepare security officers for timely identification of the said risks and proper response to them, the Law on Private Security defined the licensing of both legal and natural persons.

The subject matter and the goal of this research is to indicate the importance of licensing in the field of private security with a critical review thereof given the time lapse since the implementation of the aforementioned legal provisions and experience from practice. The authors also wanted this paper to point out some of the problems and shortcomings related to the licensing process itself, which occur in practice, based on the experiential conclusions.

Keywords: *security, private security, licensing.*

Ali YAGCI¹, Science Expert
Karamanoğlu Mehmetbey University, Institute of Social Sciences, Karaman
Branko LEŠTANIN², Police Officer
Ministry of Interior Republic of Serbia
Ali Davut ALKAN³, Lecturer
Niğde Ömer Halisdemir University, Vocational School of Social Sciences,
Department of Private Security and Protection

DOI: 10.5937/bezbednost2502113J
UDK: 351.75:658.114]:377(560:497.11)
Pregledni naučni rad
Primljen: 1. 4. 2025. godine
Revizija: 26. 6. 2025. godine
Datum prihvatanja: 4. 7. 2025. godine

Private Security Training: Comparison of Türkiye and Serbia

Abstract: *Türkiye and Serbia share similarities in various spheres of social life, so we wanted to explore the similarities and differences in the area of private security and, in particular, in private security training. The authors identified several variables, including supervisory bodies, regulations, types of training, field of study / training branch, age of candidates, level of education, training process, mandatory professional exam, authority responsible for the professional exam, possible exceptions to taking the exam, license validity period, and criteria for managers. By applying the method of 'document content analysis' based on a qualitative re-examination design, the authors concluded that there are fewer similarities than expected and many differences in the field of private security training in Türkiye and Serbia. Similarities were observed only in the areas of supervisory bodies, age of candidates, authority responsible for the professional exam, and license validity period, while major differences were observed in all other variables studied. The main reasons for this include different socio-political circumstances, the geopolitical position of the two countries, the presence of terrorism, etc.*

Keywords: *private security, police, training, exam, education*

¹ ayagci89@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0359-4927

² b.lestanin@gmail.com, ORCID: 0009-0009-5788-1658

³ alidavutalkan@ohu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9463-8683

Introduction

Security has had a deeply-rooted history since ancient times. Humanity has created different institutions and organizations to meet the need for security and shaped these structures according to the conditions of the period they lived in. While only the safety of individuals' lives was important in the early ages, with the transition to agricultural society and settled life, different areas of security emerged. The private security institution, which emerged naturally as a result of the increase in the need for security, has continued its existence in various forms from the times when human beings domesticated animals and started taking their herds to graze, to the agricultural society and to the present day. The emergence of the private security institution confirms that humanity's need for security has increased. The history of security related to the protection and transportation of goods dates back to ancient times. In order to ensure the security of life and property, private security units were authorized in the 13th century, private armies were established in the 14th century, and mercenaries played an important role in the 18th century. Examples such as the legion organization during the Roman Empire, the Temple Guards protecting those on their way to fulfill the pilgrimage duty, and the formation of various security organizations as a result of the increase in banditry can be given (See in Leštanin & Nikac, 2022; Kesić, 2009). However, since there was no public-private distinction in the period in which these systems were operational, they were not called private security institutions although they served this purpose.

With the increasing need for security and changing environmental conditions, the public private distinction became evident with the Industrial Revolution. At this stage, since the UK and the USA served as the locomotive for the Industrial Revolution, the first studies on the distinction between public and private ownership are found in these countries. These two countries and Europe hosted the first initiatives in the process of the private security sector gaining a new identity under the influence of the Industrial Revolution. In the countries where industrialization gained momentum in the 1800s and early 1900s, security services were privatized

and started to serve capital owners. With this change, the understanding of security became systematic and expanded to include the protection of private property and family members (Örki, 2019).

The first examples of private security institutions in the modern sense can be found in the USA in the 1800s. There, the origin of the private security sector in the modern sense can be traced back to Allan Pinkerton. The National Detective Bureau established by Allan Pinkerton in the 1850s and the Pinkerton Protective Patrol Organization established in 1857 to provide protection/guard services to private individuals were the first steps taken in this field (Leštanin, 2021).

The private security system, which emerged as a result of the inadequacy of police and law enforcement forces in many countries due to the increase in security risks and the resulting security need, is developing more and more by the day. Private security has started to provide services in many areas such as hospitals, public/private transportation vehicles, workplaces, apartments, sites and even streets. Over time, the number of these services has increased to surpass the police forces in some countries. Janković & Cvetković (2022) found that private security officers have a high opinion of the police and its members. It is noticeable that older members of private security have a slightly better opinion of members of the police than their younger colleagues. This indicates that more work should be done with younger members of the private security, not only as part of the courses for private security, but also later, during the service. Leštanin & Nikač (2024: 221) emphasize that private security in Serbia is partly a commercial activity and that it is expanding, and the positive situation and trends in private security in Serbia constitute an additional support for investments in the country. Leštanin & Nikač (2023b: 400) state that the private security sector in Serbia represents an auxiliary service for other branches of the security sector and that it is certainly profitable.

Private law enforcement is complementary to public security and has its own legislation, fields of duty, training, powers and responsibilities (Mortaş, 2019). If the training provided is not fully in line with the spirit of the work, it is inevitable that some problems will arise. The duration of the training provided in the field of private security varies

from country to country. When the training issues of the countries are examined, candidates must go through a certain training process before being employed as private security officers and gain certain qualifications framed by the relevant legislation.

Method

This study was structured with the *'document analysis model'* based on qualitative research design. Document analysis is used as an independent research method, especially in cases where direct interviews and observations are not possible. In the present study, a conceptual framework was first established and the documents containing the relevant data were obtained in a single stage (literature review). The current research is based on secondary data sources. The relevant sources included laws, regulations and publications on official websites. This research aims to offer a picture of the current situation of the private security institutions (including practice and education) in Türkiye and Serbia, to determine the orientations and to establish the current state of affairs. Therefore, this research is of great importance in terms of comparing private security education in Türkiye and Serbia. In line with the aim of the research, the authors will answer the following questions: 1) Are there private security laws in Türkiye and Serbia? 2) What are the requirements to become a private security officer in Türkiye and Serbia? 3) What is the private security training system in Türkiye? 4) What is the private security training curriculum in Türkiye and Serbia? 5) What are the differences in the private security training systems in Türkiye and Serbia?

Findings

The data obtained within the framework of the training required for private security officers in Türkiye and Serbia were analyzed and interpretations and inferences were made.

Since the private security sector is generally organized to provide support to public security and law enforcement, it is a complementary

public security service that must be established by legal regulations. For this reason, it varies in the context of the legal frameworks of countries. Private security services are becoming more prominent especially in regions where urbanization is accelerating, migration mobility and population density are increasing and security threats are diversifying. Laws and regulations regarding the private security sector differ in each country.

Private Security Laws in Türkiye and Serbia

In Türkiye, the protection of private and public institutions by private security agencies was established with the adoption of Law No. 2495 on the Protection and Security of Certain Institutions and Organizations published in the Official Gazette dated 22 July 1981 and numbered 17410 (Alkan, 2024). With the demand and the growth of the sector, the law in question was amended and replaced by Law No. 5188, which was enacted in 2004. Thus, Law No. 2495 was repealed.

On June 10, 2004, Law No. 5188 on Private Security Services was published in the Official Gazette of the Republic of Türkiye and enacted. The purpose of this Law is to determine the principles and procedures regarding the fulfillment of private security services complementary to public security. On October 7, 2004, the Regulation on the Implementation of the Law on Private Security Services was announced and enacted. The purpose of this Regulation is to regulate the principles and procedures regarding the implementation of the Law on Private Security Services dated June 10, 2004 and numbered 5188.

It can be said that Serbia has inherited the European-continental legal system from ancient times. With the adoption of the Private Security Law (hereinafter: PSL) in November 2013, work on improving the private security system and completing the legal framework thus began. This law regulates the mandatory security and protection of certain facilities, business operations and work of legal entities and persons in the field of private security, the conditions for their licensing, the way of performing work and the exercise of supervision over their work. The adoption of

secondary legislation was incomprehensibly delayed even after the law entered into force, and the first bylaws were published only almost a year after the law was published. Work on the adoption of bylaws that more closely regulate certain issues in the field of private security was only completed at the end of 2016 (Leštanin & Nikač, 2023a).

Requirements for Private Security Officer

Although the requirements for becoming a private security officer vary from country to country, they are generally based on similar principles. In this section, an overview of the requirements for anyone aspiring to become a private security guard in Türkiye and Serbia will be presented.

The requirements that must be met by private security officers are set forth in Article 10 of Law No. 5188. Article 10- The following conditions are required for private security officers: a) Being a citizen of the Republic of Türkiye. b) (Amended: 21/4/2005 - 5335/23 Art.) To be a graduate of at least eight years of primary or secondary school for those who will serve unarmed, and at least high school or equivalent school for those who will serve armed. c) To have attained 18 years of age. d) (Amended: 2/1/2017 - KHK-680/69 Art.; Adopted as is: 1/2/2018-7072/67 Art.) Even if the periods specified in Article 53 of the Turkish Criminal Code dated 26/9/2004 and numbered 5237 have elapsed (...)

1) Not being sentenced to imprisonment for one year or more for a crime committed deliberately.

2) Even if it has been pardoned, crimes against the security of the State, the constitutional order and the functioning of this order, private life and private sphere of life and sexual immunity, crimes against drugs or stimulants, embezzlement, extortion, bribery, theft, fraud, forgery, not to have been convicted of the crimes of abuse of trust, fraudulent bankruptcy, bid rigging, laundering the proceeds of crime, smuggling and prostitution, or not to have been given a decision to defer the announcement of the verdict for these crimes.

3) Not being subject to an ongoing (...) prosecution for crimes against the security of the state, the constitutional order and the functioning of

this order, private life and the private sphere of life, crimes against sexual immunity and drug or stimulant substance crimes.

e) (Repealed: 23/1/2008 - 5728/578 Art.) f) Not being disabled with body and mental illness that may prevent the performance of the duty.

g) 14. To have successfully completed the private security basic training specified in the article.

h) (Addition: 2/1/2017-KHK-680/69 art.; Accepted as is: 1/2/2018-7072/67 art.) To pass the security background investigation.

In addition, in accordance with the Regulation on the Health Conditions of Private Security Officers published in the Official Gazette dated June 26, 2021 and numbered 31523, a health (committee) report from a fully-fledged state hospital is required from students during registration.

The Serbian legal system has a licensing system in the field of private security. A license is an approval from the Ministry of Interior for a certain person to perform private security work and at the same time a confirmation that the person has fulfilled the conditions prescribed by law to perform that activity, or to perform related jobs. The license is issued for a period of five years and a request for license extension must be submitted at least one month before the expiration of that period (Nikač & Leštanin, 2023).

A license to perform private security may be issued to a person who (Article 12 of PSL): 1) is a citizen of the Republic of Serbia; 2) has a registered residence on the territory of the Republic of Serbia; 3) is of more than 18 years of age ; 4) has at least high school education; 5) there are no security hindrances; 6) is mentally and physically fit to perform private security work; 7) is trained in the handling of firearms, or if he/she has served his/her military service with weapons, if he/she performs work with weapons; 8) has completed training in accordance with this PSL; and 9) has passed the professional exam at the Ministry of Interior.

A security hindrance exists if:

1) a person has been punished by a prison sentence or is being prosecuted for crime: against life and body, against human and civil rights

and freedoms, against sexual freedom, against marriage and family, against property, against human health, against the general safety of people and property, against the constitutional order and security of the Republic of Serbia, against state bodies, against public order and peace, against humanity and other goods protected by international law, or if a security measure has been imposed on him/her by a final decision: prohibition of performing a profession, activity and duty, mandatory psychiatric treatment and custody in a health institution, mandatory psychiatric treatment outside the institution, mandatory treatment of drug addicts or alcoholics, for the period for which the measure has been imposed;

2) the person has been punished in the last four years for misdemeanors in the field of public order and peace for which a prison sentence is issued and misdemeanors under the law regulating weapons and ammunition, or if a protective measure has been imposed on him/her by a legally binding decision: a ban on performing certain activities or a ban on the responsible person from performing certain jobs, mandatory treatment for alcohol and psychoactive substance addictions and mandatory psychiatric treatment for the period for which the measure was imposed; and

3) it has been established that the person, by his/her behavior, habits and inclinations, based on a security and operational check at the place of residence, domicile or place of work, will pose a danger to himself/herself or others and to public order and peace.

Private Security Training

Private security training in Türkiye is a system designed to ensure that those who will work in the security sector are trained to a certain standard. In order to become a private security officer, it is necessary to attend certain trainings and pass certain exams. Private security training in Türkiye is addressed in Article 14 of the Law No. 5188 on Private Security Services and Chapter Five of the Regulation on the Implementation of the Law on Private Security Services. According to Article 14, training can be provided by two different institutions, namely Private Security Training

Institutions and Council of Higher Education (CoHE), which are granted an operating license by the Ministry of Interior (Yagcı & Güney, 2022).

Higher Education Institutions are allowed to open '*Private Security and Protection Program*' within the Vocational Schools of Higher Education (VSoHE) of universities affiliated to CoHE, candidates are given vocational higher education lasting two years and providing more than 1.000 hours of theoretical and practical training. With the legal regulations in Türkiye, arrangements have been made for the personnel who have passed this training to become private security managers.

An exceptional situation is envisaged where those who retired from the general law enforcement forces and the National Intelligence Organization, or those who worked in the aforementioned positions for at least five years and then voluntarily left their positions can become private security guards without the requirement of education and training.

Law No. 5188 stipulates that the most prominent condition for the training of private security officers is that they must have received private security training prior to taking office (Filiz, 2006). In Article 14 of the Law on Private Security Services and Section 5 of the relevant regulation, it is clearly stated how the training of private security personnel can be provided (Yagcı & Güney, 2022). In this context, private security training is generally divided into two categories: basic training and refresher training.

Within the framework of Law No. 5188 on Private Security Services, basic training is the first training that private security officers must receive before starting their professional engagement and is one of the most important trainings in the field of security. Private security officers and managers must receive training in order to renew their identity cards.

Trainees who successfully complete the training in private security training institutions are subjected to the General Written Examination by the Ministry of Interior General Directorate of Security (EGM) Private Security Department and must score at least 60 points in order to be successful in this exam (Yagcı, 2023).

According to Article 14 of the Law No. 5188 on Private Security Services, higher education institutions have been given the opportunity to provide training. Before the Law No. 5188, the program is the first higher

education level education program in Türkiye that trains private security officers to be employed in the private security sector (Yagcı, 2021). The 'Private Security and Protection' associate degree program at Kocaeli University Hereke Ömer İsmet Uzunyol Vocational School in 2003-2004 academic year was the second associate degree program in Türkiye to train private security officers at the CoHE level to provide employment in the private security sector. At the same time, it is the first program to start education under the name of 'Private Security and Protection' associate degree. In the 2005-2006 academic year, the associate degree program categorized two different education programs based on gender (male and female) (Yagcı, 2023).

In line with the regulations set by the CoHE, placement into the private security and protection program is made through the Basic Skills Test (TYT) within the scope of the Central Placement Exam (YKS) conducted by The Measurement, Selection and Placement Center (MSPC). All candidates applying for YKS are required to take the TYT. The TYT score is sufficient to apply to associate degree programs that accept students through central placement and undergraduate programs that require special skills (YKS, 2024).

Private Security and Protection Program is a two-year associate degree program that provides education to train professional staff to provide protection services to public institutions and private businesses. The aim of this Program is to ensure that individuals who want to work as private security officers gain the necessary knowledge and skills by receiving academic education, and thanks to this program, participants learn the main laws they have to apply while performing their duties and are trained as officials who respect fundamental rights and freedoms and exhibit a professional approach (Yagcı, 2021). As of February 2025, there are 52 private security and protection associate degree programs in Türkiye. Considering that each program has approximately 50 students at each grade level (1st and 2nd grade), approximately 1,000 students graduate each year.

The education period of the Private Security and Protection Program is two years and students must be successful in the courses stipulated in the curriculum (120 ECTS in total) and students who successfully complete

the program have the degree of *'Private Security and Protection Associate Degree Diploma'*. The private security diploma given by vocational schools is only accepted *'for unarmed private security service'* (Alpkutlu, 2018).

The courses to be taught and the requirements for trainers are specified in the regulation. According to Article 33 of the Regulation on the Implementation of the Law on Private Security Services, private security guards who will work at airports must take drug information and civil aviation security courses, and private security guards who will work at sea ports must take drug information and sea port security courses.

Training Type	Course Name	Method		Hours	Percentage (%)
		Theory	Practice		
Unarmed Basic Private Security Training Curriculum	Private Security Law and Personal Rights	Interactive		20	20
	Security Measures	15	5	20	20
	Security Systems and Devices		5	5	5
	Basic First Aid	6	4	10	10
	Fire Safety and Intervention in Natural Disasters	Interactive		8	8
	Information on Drugs	Interactive		2	2
	Effective Communication	Interactive		12	12
	Crowd Management	4	6	10	10
	Personal Protection		9	9	9
	General Law Enforcement Relations	Interactive		4	4
	TOTAL			100	100

Armed Basic Private Security Training Curriculum	Private Security Law and Personal Rights		Interactive	20	16.7
	Security Measures	15	5	20	16.7
	Security Systems and Devices		5	5	4.2
	Basic First Aid	6	4	10	8.3
	Fire Safety and Intervention in Natural Disasters		Interactive	8	6.7
	Information on Drugs		Interactive	2	1.7
	Effective Communication		Interactive	12	10
	Crowd Management	4	6	10	8.3
	Personal Protection		9	9	7.5
	General Law Enforcement Relations		Interactive	4	3.3
	Firearms Knowledge and Shooting	15	5	20	16.7
	TOTAL			120	100
	Firearms Difference Private Security Training Curriculum	Firearms Knowledge and Shooting	15	5	20
	TOTAL			20	100

Table 1. Basic Training Program for Private Security (Annex-11 of the Regulation on the Implementation of the Law on Private Security Services)

When Table 1 is examined, it can be seen that private security law and personal rights, security measures, security systems and devices, basic first aid, fire safety and intervention style in natural disasters, drug

information, effective communication, crowd management, person protection and relations with general law enforcement are the compulsory courses that unarmed private security officer candidates must take. Weapon Knowledge and Shooting course is a compulsory course that must be taken by the armed private security officer candidate or the candidate with a weapon difference. For unarmed private security officer candidates, it is evident that (20%) Security Measures and (20%) Private Security Law and Personal Rights courses are given predominantly. For armed private security guard candidates (16.7%) Security Measures, (16.7%) Private Security Law and Personal Rights and (16.7%) Weapon Knowledge and Shooting courses are given. It should also be emphasized that the Weapon Knowledge and Shooting course is also at the forefront in armed or unarmed private security training. It is noteworthy that the Drug Information course is at the bottom with the lowest percentage in unarmed private security training and armed private security training.

Training Type	Course Name	Method		Hours	Percentage (%)
		Theory	Practice		
Unarmed Renewal Private Security Training Curriculum	Private Security Law and Personal Rights	Interactive		10	20
	Security Measures	7	3	10	20
	Security Systems and Devices	3		3	9
	Basic First Aid	2	2	4	8
	Fire Safety and Intervention in Natural Disasters	Interactive		4	8
	Information on Drugs	Interactive		1	2
	Effective Communication	Interactive		8	16
	Crowd Management	2	2	4	8
	Personal Protection	4		4	8
	General Law Enforcement Relations	Interactive		2	6
TOTAL				50	100

Armed Renewal Private Security Training Curriculum	Private Security Law and Personal Rights	İnteraktif	10	16.7	
	Security Measures	7	3	10	16.7
	Security Systems and Devices		3	3	5
	Basic First Aid	2	2	4	6.7
	Fire Safety and Intervention in Natural Disasters	Interactive		4	6.7
	Information on Drugs	Interactive		1	1.7
	Effective Communication	Interactive		8	13.3
	Crowd Management	2	2	4	6.7
	Personal Protection		4	4	6.7
	General Law Enforcement Relations	Interactive		2	3.3
	Firearms Knowledge and Shooting	5	5	10	16.7
	TOTAL			60	100

Table 2. Private Security Renewal Training Program (Annex-13 of the Regulation on the Implementation of the Law on Private Security Services)

When Table 2 is examined, it can be seen that private security law and personal rights, security measures, security systems and devices, basic first aid, fire safety and intervention style in natural disasters, drug information, effective communication, crowd management, person protection and relations with general law enforcement, which are compulsory to be taught in private security training institutions within the scope of the law, are the courses that unarmed private security officers must take. For unarmed renewal private security officer trainees, it can be seen that (20%) Security Measures and (20%) Private Security Law and Personal Rights courses are given predominantly. For armed renewal private security guard trainees, (16.7%) Security Measures, (16.7%) Private Security Law and Personal

Rights, and (16.7%) Weapon Knowledge and Shooting courses are given. It should also be emphasized that the Weapon Knowledge and Shooting course is also at the forefront in armed refresher private security training. It is noteworthy that the Drug Information course is lagging behind with the lowest percentage in unarmed refresher private security training and armed refresher private security training.

Private security training in Serbia is regulated in Article 13 of the PSL and Rulebooks on the Professional Examination for Private Security and Steward's Services, on Programs and Methods of Conducting Professional Training for Private Security and Steward's Services, and on Detailed Conditions for Issuing Authorizations for Conducting Training for Private Security and Steward's Services from 2019. The training of persons for performing private security and steward's duties may be conducted by the Ministry of Interior and companies, entrepreneurs and educational institutions (hereinafter: business entities) that meet the material, technical, professional and HR requirements for performing training and receive authorization from the Ministry of Interior. Business entities may obtain authorization if: 1) they are registered in the register of business entities in the Republic of Serbia or have a certificate of verification/accreditation of a school institution in accordance with the regulations governing education; 2) they have appropriate business premises, equipment and resources for conducting theoretical and practical training; and 3) they have lecturers and training controllers.

Business premises must have a minimum area of 30 square meters and a volume of 75 cubic meters. Business premises for conducting training in the use of force, which is spacious enough to ensure the performance of exercises for at least 15 people, must be equipped with mats and necessary props for training in defense and attack skills (wooden or rubber knife, baton, replica gun). There should also be a first aid kit, a vehicle for transporting valuables, and lecturers in the fields of legal, security, technical and technological sciences (see in Stanković, 2019). As for literature, the Serbian legislator did not give any instructions regarding possible books, but only regulated the topics that must be covered by lecturers during classes (Table 4).

Private security training is mandatory for anyone who wants to apply for a license, but there are exceptions to this rule. A person who has the appropriate professional education and at least three years of work experience in certain jobs does not have to attend training but must pass an exam. Professional education includes high school education for the security technician profile or college education at the first level of studies in the field of security. Certain jobs include jobs as a sworn police officer, security and intelligence officer, Serbian Armed Forces professionals, judicial guard officer and criminal sanctions enforcement officer. According to data from the Ministry of Interior, by February 2025, 67 authorizations for conducting private security training were issued, including 4 (6%) higher education institutions (colleges/universities), while the rest (94%) are business entities that, in addition to education, also carry out some other business activities for profit (MoI, 2025). It is important to emphasize that business entities that conduct private security training do not verify compliance with the conditions for issuing a license, but rather this is done exclusively by the police when issuing a license.

Depending on the training program, or type of license, the number of hours of training provided for candidates depends and is as follows: 1) Risk Assessment – 36 hours; 2) Physical Security – 90 hours; 3) Steward Service – 28 hours; 4) Planning and Projecting of Technical Protection – 25 hours; and 5) Technical Protection Installation – 20 hours (Table 3.).

Training Type	Course Name	Method		Hours
		Theory	Practice	
Private Security Training Curriculum	Physical Security	25	65	90
	Steward Service	11	17	28
Risk Assessment Training Curriculum	Risk Assessment	13	23	36
Technical Security Training Curriculum	Planning and Projecting of Technical Protection	13	12	25
	Technical Protection Installation	14	6	20

Table 3. Training types according to Rulebook on Programs and Methods of Conducting Professional Training for Private Security and Steward's Services

All types of training are intended to provide candidates with the knowledge, skills and abilities that will help them perform certain types of private security jobs. For example, in physical security, they learn about the legal framework, the powers of private security officers (8.9%), use of force (38.9%), conducting patrols and control centers, securing public gatherings, securing the transport of valuables, basics of fire protection (10%), basic first aid, communication and conflict resolution, etc. (Table 4). Training in weapon handling is carried out in accordance with the Weapons and Ammunition Law and this training applies not only to the field of private security but also to weapon handling in general e.g. hunting, sporting weapons or weapons for personal security (see in: Leštani, 2017).

Course Name	Topics	Method		Hours	Percentage (%)
		Theory	Practice		
Physical Security	Introduction to the Training Program	1	0	1	1,1
	Legal Framework of Private Security	3	3	6	6,7
	Powers of Private Security Officers	3	5	8	8,9
	Performing the Private Security Tasks (Patrolling etc.)	2	4	6	6,7
	Securing Public Gatherings	2	2	4	4,4
	Transport of Valuables	2	2	4	4,4
	Private Security Equipment	2	2	4	4,4
	Basic First Aid	2	4	6	6,7
	Use of Force	3	32	35	38,9
	Effective Communication	2	4	6	6,7
	Fire Safety and Intervention in Natural Disasters	3	6	9	10
	Exam/Test	0	1	1	1,1
	TOTAL		25	65	90

Private Security Training: Comparison of Türkiye and Serbia

Steward Service	Introduction to the Training Program	0	1	1	3,6
	Securing Public Gatherings	2	0	2	7,1
	Powers of Stewards	2	4	6	21,4
	Basic First Aid	2	4	6	21,4
	Fire Safety and Intervention in Natural Disasters	1	1	2	7,1
	Use of Force	3	9	12	42,9
	Exam/Test	0	1	1	3,6
	TOTAL	11	17	28	100
Risk Assessment	Introduction to the Training Program	1	0	1	2,8
	Risk Management and Risk Assessment Definition	1	0	1	2,8
	Organization Security	1	0	1	2,8
	Risk Assessment in ITC	1	0	1	2,8
	Legal Basis for Risk Assessment and Normtive Docimnts	1	0	1	2,8
	General Business Risks and Non-compliance with Standards Risks	1	1	2	5,6
	Security and Health on Working Place and Working Environment Risks	1	1	2	5,6
	Legal Risks and Unlawful Action Risks	1	1	2	5,6
	Fire Risks	1	1	2	5,6
	Natural Disasters Risks	1	1	2	5,6
	Methodology of Risk Assessment	2	2	4	11,1
	Work shop	0	12	12	33,3
	Exam/Test	0	4	4	11,1
TOTAL	13	23	36	100	

Planning and Projecting of Technical Protection	Introduction to the Training Program	1	0	1	4
	Technical Protection Protected Object	3	1	4	16
	Protected Object Vulnerability	1	1	2	8
	Risk Assessment in Planning Technical Protection	1	1	2	8
	Detection of Unauthorized Gathering of Informations	1	4	5	20
	Planning of Technical Protection System	1	1	2	8
	Exam/Test	1	3	4	16
	TOTAL	13	12	25	100
	Technical Protection Installation	Introduction to the Training Program	1	0	1
Protected Object		1	1	2	10
Technical Protection Systems		1	0	1	5
External Perimeter Protection		2	1	3	15
Alarm Systems		2	1	3	15
CCTV		2	1	3	15
Access Control System		2	1	3	15
Technical Protection in Mobile Conditions		1	1	2	10
Exam/Test		2	0	2	10
TOTAL	14	6	20	100	

Table 4. Detailed topics within the courses according to the Rulebook on Programs and Methods of Conducting Professional Training for Private Security and Steward's Services

Licenses are issued for a period of five years, after which they are renewed. Upon renewal, no additional training or knowledge tests are conducted, only safety and health checks. Some previous research has already noted this shortcoming in the private security system in Serbia (Leštanić & Nikac, 2022).

Comparison of Türkiye and Serbia Private Security Training Systems

The private security training systems in Türkiye and Serbia show some fundamental differences despite some basic similarities. These differences

manifest themselves in many areas ranging from training processes to administrative institutions. In this context, a comparison of the private security training systems in Türkiye and Serbia is presented in Table 5.

	TÜRKİYE		SERBIA
Private Security Training	<i>Private Security Training Institution</i>	<i>Council of Higher Education</i>	Authorised companies, entrepreneurs and educational institutions
Supervisory Body	Ministry of Interior (General Directorate of Security, Private Security Supervision Department)	President of the Council of Higher Education	Ministry of Interior, General Police Directorate, Uniformed Police Directorate
Law	Law No. 5188 on Private Security Services published in the Official Gazette on June 10, 2004.	Law No. 5188 on Private Security Services published in the Official Gazette on June 10, 2004.	Private Security Law published in the Official Gazette 2013 with amendments from 2018
	Regulation on the Implementation of Law No. 5188 on Private Security Services published in the Official Gazette on October 7, 2004.	Regulation on the Implementation of Law No. 5188 on Private Security Services published in the Official Gazette on October 7, 2004.	Rulebook on the Professional Examination for Private Security and Steward's Services published in the Official Gazette 2019
		Higher Education Law No. 2547 published in the Official Gazette on November 6, 1981.	Rulebook on Programs and Methods of Conducting Professional Training for Private Security and Steward's Services published in the Official Gazette 2019
			Rulebook on Detailed Conditions for Issuing Authorizations for Conducting Training for Private Security and Steward's Services published in the Official Gazette 2019

Type of Training	Basic and Renewal	Associate Degree	Risk Assessment, Physical Security, Steward Service, Planning and Projecting of Technical Protection, Technical Protection Installation				
Field of Study / Training Branch	Unarmed Armed Firearms Difference	Unarmed					
Candidate Age Criterion	<i>For unarmed</i> ; must be at least 18 years old. <i>For armed</i> ; must be at least 21 years old.		At least 18 years old				
Candidate Graduation Criterion	<i>For unarmed</i> ; at least an 8-year primary or secondary school diploma. <i>For armed</i> ; high school diploma or equivalent. <i>For firearms difference</i> ; must be at least 21 years old.	Candidates have the opportunity to be placed in the private security and protection associate degree program based on the TYT score type of the YKS administered by ÖSYM.	For Steward Service at least an 8-year primary school diploma. For all other high school diploma or equivalent.				
Training Process	<table border="1"> <tr> <td>Basic Unarmed; 100 hours</td> <td>Renewal Unarmed; 50 hours</td> </tr> <tr> <td>Armed; 120 hours</td> <td>Armed; 60 hours</td> </tr> </table> Firearms Difference; 20 hours	Basic Unarmed; 100 hours	Renewal Unarmed; 50 hours	Armed; 120 hours	Armed; 60 hours	2 years (120 AKTS)	Risk Assessment – 36 hours; Physical Security – 90 hours; Steward Service – 28 hours; Planning and Projecting of Technical Protection – 25 hours; Technical Protection Installation – 20 hours
Basic Unarmed; 100 hours	Renewal Unarmed; 50 hours						
Armed; 120 hours	Armed; 60 hours						

<p>Exam Organizing Body</p>	<p>Ministry of Interior General Directorate of Security, Private Security Department</p>	<p>Ministry of Interior, General Police Directorate, Uniformed Police Directorate</p>
	<p>For unarmed: General Written Exam; 100 multiple-choice questions</p> <hr/> <p>For armed: General Written Exam; 100 multiple-choice questions; Firearms Knowledge Exam; 25 multiple-choice questions; Practical Shooting Exam; handgun shooting from a distance of 15 meters with 5 bullets</p> <hr/>	<p>The exam is usually taken orally. The oral exam consists of taking the exam subjects before the Commission. When necessary to test the candidate's knowledge, the examiner may decide that the candidate should write down the answer on received question. The exam may also be taken practically (Physical Security and Steward Service). The candidate draws a total of three questions for the oral part of the exam. The examiner may ask the candidate one or more additional questions when necessary to test his/her knowledge. The practical part of the exam in first aid and the use of force and self-defense techniques is conducted by performing practical demonstration exercises.</p>
<p>Exam</p>	<p>For firearms difference: Firearms Knowledge Exam; 25 multiple-choice questions; Practical Shooting Exam; handgun shooting from a distance of 15 meters with 5 bullets</p>	

Exam Exceptions	Graduates from faculties and vocational colleges in the security field can participate in the exams without receiving basic security training	No exam exceptions
Identity Validity Period	5 years	5 years
Managerial Criterion	Those with a 4-year bachelor's degree and a Private Security Identity Card	No limit

Table 5. Comparison of the private security training systems in Türkiye and Serbia

According to Table 5, although the supervision and management processes of private security training systems in both countries are based on a similar legal framework, the configuration of supervision bodies differs.

Discussion

In Türkiye, private security training is provided by two different institutions, namely 'private security training institutions' and 'vocational colleges'. This situation shows that private security training is kept under centralized and official supervision and that there is an institutional structure at the university level. Private security training in Serbia is provided by authorized companies, entrepreneurs and educational institutions. This reveals that the training processes in the private security sector have a more flexible structure and that agencies in the private sector, rather than official training institutions, are authorized to provide this training. In Serbia, there is no legal regulation for universities to provide private security education. Moreover, it can be said that training processes are shaped according to market needs.

The supervision of private security services in Türkiye is carried out by a single main institution. The Department of Private Security Supervision of the General Directorate of Security within the Ministry of Interior oversees the implementation of regulations in this field, conducts

certification processes (exams, renewal training, armed training, etc.), sets some minimum conditions in the training curricula recently offered at universities, and monitors the personal information/working information of all private security officers through a system. The Council of Higher Education, as an umbrella institution for the private security and protection program, has limited control over some regulations and practices in terms of form.

Private security supervision in Serbia is under the Ministry of Interior, but the supervision process is not limited to the General Police Directorate. The Uniformed Police Department is also an important unit that carries out inspections of regulations in the field of private security. This suggests that the inspection process in Serbia is more police-oriented and less decentralized. In Serbia, these inspections are carried out not only by the police, but also by other units under the Ministry of Interior (Leštanin & Nikac, 2024a).

The private security sector in Türkiye is regulated by Law No. 5188. This law established a comprehensive legal framework for private security services. In addition to this law, the Regulation on the Implementation of the Law on Private Security Services provides detailed rules on how to implement private security services. In addition, higher education in Türkiye is also regulated under the Law on Higher Education (Law No. 2547) and private security training institutions are supervised by the Council of Higher Education. In Serbia, the private security sector was regulated by the Law on Private Security in 2013. This law underwent some amendments in 2018. In addition, professional exams and training courses for the private security profession were also regulated by various regulations published in 2019. These regulations set out how private security officers will be subjected to professional exams and how professional training programs will be conducted. In addition, the requirements for private security training were also set out in a regulation published in 2019.

In Türkiye, private security training is organized under two main headings: basic and refresher training. Basic training covers the initial training required to become a private security officer, at the end of which participants acquire the basic knowledge and skills required to

perform private security services. Refresher training ensures that private security officers are periodically trained on current regulations, technical knowledge and security procedures. In addition, private security training in Türkiye is also offered at the associate degree level, a structure that ensures that the training of professionals in the sector is more comprehensive/in-depth. Private security training programs in Serbia focus more on practical and technical skills. Among the training courses offered in Serbia, more specific areas such as risk assessment, physical security, guard services, technical protection planning and project design, technical protection installation stand out. These training courses enable private security professionals to specialize not only as security guards, but also in the broader field of protection and security management. The content of the training programs focuses on technical skills such as managing various risks in the security field, designing and implementing security infrastructures.

In Türkiye, three basic training areas have been identified for private security guards: unarmed, armed and weapon differential. Unarmed training includes the training necessary for security guards to fulfill their duties without carrying any weapons. In these training courses, security guards are taught effective communication, security procedures and non-violent solution methods. Armed training includes training where security guards are authorized to carry and use weapons. In this training, skills such as weapon safety, use of firearms, target identification and reacting to potential threats are developed. Weapon differential training is a type of training that enables private security guards who have previously received unarmed training to familiarize themselves with weapon knowledge and shooting. In Serbia, since there is a specialization in terms of the education system, it can be said that identification/certification is carried out for field trainings. This shows that private security officers in Serbia specialize in their branches of service and provide specific security services in a more qualified manner. In this context, private security training areas in Türkiye, when directly compared with Serbia, appear to be lacking in some areas of specialization.

In Türkiye, the age criteria for private security guard candidates vary according to the type of identification they carry. For unarmed security

guards, candidates must be at least 18 years old. This age criterion presupposes that unarmed security guards have the necessary maturity and competence to provide more basic security services. However, the age limit for candidates for armed security guards is higher and set at 21 years of age. This shows that the responsibility for carrying and using weapons is a more serious job and that more experience and maturity are required for such tasks. In Serbia, the age limit for candidates for private security guards is set at 18.

The graduation criteria for private security training in Türkiye vary according to the fields in which the candidates will work. For unarmed private security guards, a diploma of at least 8 years of education (secondary/primary school) is considered sufficient. This indicates that the basic education level of the candidates is sufficient and that they can work in areas that require less technical knowledge. For armed private security guards, at least a high school diploma or equivalent is required. This suggests that a higher level of education is required as people providing armed security services need to carry more responsibility. Graduation criteria for private security candidates in Serbia also differ to some extent. For steward services, it is sufficient for candidates to have at least an 8-year primary education diploma. This reflects the fact that the tasks in this field are generally less demanding and candidates are considered to be adequate with basic education. For all other private security fields, a high school diploma or equivalent is required. This ensures that those who will work in the private security sector in Serbia have at least a high school level education in order to work in more technical and responsible areas.

In private security training institutions in Türkiye, basic training for unarmed security guards is 100 hours. Basic training for armed security guards is 120 hours. Weapon difference training is an additional 20 hours of training. In Türkiye, private security guards also receive periodic refresher training. The renewal training period is set as five years. Unarmed refresher training lasts 50 hours, while armed refresher training lasts 60 hours. Serbia's private security training process is more focused on applied security areas and different durations are set for specific areas. Risk assessment training lasts 36 hours. Physical security training lasts 90 hours. Watch services training lasts 28 hours. Technical protection,

planning and project design training lasts 25 hours. Technical protection installation training lasts 20 hours.

In Türkiye, private security exams are organized by the Department of Private Security of the General Directorate of Security under the Ministry of Interior. This shows that the private security system in Türkiye is tightly controlled by a system with the Ministry of Interior as the central authority. By organizing the exams under a single roof, the Ministry of Interior ensures that the exam process is transparent and auditable. In Serbia, private security exams are organized by the General Police Directorate, Uniformed Police Directorate under the Ministry of Interior. This institution is designated as the main authority overseeing and organizing the examination process for private security officers in Serbia.

The examination process for unarmed private security guard candidates in Türkiye is a general written exam. This is an exam that measures basic security knowledge. Armed candidates are subjected to a general written exam, a weapons knowledge exam and a practical shooting exam. Candidates who receive Weapon Difference training take the weapon knowledge exam and the practical shooting exam during the exam process. This is to test the practical competence of security officers who have completed differential training on firearms. The examination process in Türkiye is highly detailed and disciplined, with written and practical exams. Candidates are tested on their theoretical level of knowledge as well as their practical skills, such as knowledge and use of weapons. Exams in Serbia are usually oral. Candidates take an oral exam in front of the examination committee. In this exam, 3 questions are asked and the exam committee can ask additional questions if necessary. The oral exam allows candidates to express their security-related knowledge and skills verbally. Written exams are rare and are only administered when knowledge tests are required. Some candidates may also have to present their knowledge in writing. The practical exam is required for private security posts in some specialized areas. Practical exams may be conducted in areas such as physical security and steward service. It is also important to test practical skills such as first aid and self-defense techniques. The examination process in Serbia is characterized by a combination of oral

examinations and practical tests. Practical tests are intended to assess the physical skills of private security guards and their reactions in crisis situations. This is an important way to ensure that candidates have not only theoretical knowledge but also practical skills.

In Türkiye, graduates of faculties and vocational schools in the field of security are exempted from the obligation to receive basic security training in order to take the private security exam. In Serbia, there is no exception for private security exams.

There is a complete similarity between Türkiye and Serbia regarding the validity period of the certificates of private security officers. Both countries have established that the certificates of security officers are valid for five years. At the end of this period, security guards' credentials are renewed or reassessed. This shows that both countries aim to ensure that the competencies of private security guards remain up to date.

In Türkiye, one of the main criteria for managerial positions is to have a 4-year bachelor's degree and a private security identification. However, this criterion does not indicate that managers have sector-specific knowledge and skills. In Serbia, there are no restrictions on the criteria for managerial positions. This indicates that there is no requirement for a certain level of education or a special identity card for candidates to apply for managerial positions.

Conclusion

There are significant structural differences in the private security training systems between the two countries. In Türkiye, this process is managed by a centralized system, while in Serbia it is more flexible and based on the private sector. These differences may affect the quality of training and regulations in the private security sector in both countries.

There are significant differences in private security supervision structures between Türkiye and Serbia. While supervision in Türkiye is more centralized, the supervision process in Serbia is more localized and police-oriented. The inspection structures of both countries can directly affect the efficiency and orderliness of the private security sector.

Although both countries have established legal frameworks regulating the private security sector, there are some differences in the dates and contents of these regulations. While Türkiye enacted a comprehensive regulation on private security services in 2004, Serbia enacted private security services in 2013, followed by detailed regulations in 2018 and 2019. However, while Serbia has a more recent regulation and more frequent amendments, allowing for flexibility and faster adaptation to innovations in the sector, Türkiye's legal infrastructure is based on a more established history.

Training courses in Türkiye focus on more general knowledge and skills, while trainings in Serbia focus on increasing technical knowledge and practical expertise in the sector. These differences have the potential to directly affect the training of professionals working in the private security sector in both countries and their contribution to the sector.

In Türkiye, in terms of private security credential types, training is offered that enables candidates to work as unarmed and armed private security. The training in Türkiye ensures that those working in the private security sector are prepared for different threats and can take necessary security measures. On the other hand, since there is a specialization in terms of the type of education in Serbia, it can be said that there is field-oriented identification.

The graduation criteria between Türkiye and Serbia reflect the different requirements and levels of responsibility for the private security sector in both countries. The system in Türkiye is more flexible, requiring secondary school graduation for unarmed security guards, while armed security requires at least high school graduation. There is also the possibility of academic progression in the field of private security and protection in Türkiye. Serbia, on the other hand, generally requires a high school diploma or its equivalent and seeks a lower level of education, especially in steward services. The approach of both countries differs in terms of the tasks and educational requirements for professionals in the sector.

There is no significant difference between Türkiye and Serbia in terms of age criteria for private security candidates. The private security training process in Türkiye and in Serbia provides not only theoretical

knowledge but also practical training in armed and unarmed missions. In both countries, private security exams are organized by state institutions with direct authority over security and public order.

In Türkiye, private security officer candidates are subjected to a more detailed examination process, and a multi-faceted assessment is carried out with written and practical exams. In addition to theoretical knowledge, candidates must also prove their practical skills such as using weapons. In Serbia, exams are mostly conducted with oral assessments and practical tests. However, the number of written exams and practical tests in Serbia is more limited compared to Türkiye. In general, the examination process and system in the two countries are not similar.

In Türkiye, there are educational exemptions for private security exams, and individuals with an educational background in the security field (university education or professional experience in a specific field) are exempted from this process. The approach in Serbia aims to create an equal educational basis for participation in the exams. This ensures that all private security officers in the sector have the same starting point and brings about a more balanced quality of security services.

Both Türkiye and Serbia have set the private security certificates validity period as five years, after which time they follow similar practices and procedures requiring private security officers to renew their certificates. This practice shows that both countries aim to keep up-to-date and competent private security officers at the forefront of the security sector.

While the criteria for managerial positions in Türkiye aim for managers in the sector to have a high level of education, this situation can also create deficiencies in terms of practical knowledge and sectoral expertise required for security management, as the undergraduate education is not directly in the field of security. It is evaluated that the requirement to graduate from any undergraduate program to become a private security manager in Türkiye should be narrowed down to graduating from security-related departments and made more detailed. In the final analysis, it can be said that the initiatives and legal legislation private security education in Serbia are relatively new when compared to the regulations in Türkiye.

It is clear that both countries have different needs and expectations in the field of private security. Türkiye has been fighting terrorism within the country and at its borders for nearly 40 years. In addition, in the last 15 years, there has been a serious influx of asylum seekers/refugees to Türkiye within the scope of social movements, especially since the Arab Spring, and most of these people continue to live in Türkiye. There has been a constant state of tension or war in the states that border Türkiye (Iran, Iraq, Syria, Karabakh/Azerbaijan) for the past 50 years. The 40-year terror threat, the endless tensions/wars in its surroundings and the change in the demographic structure require Türkiye to be constantly alert and ready in all areas related to security (public or private). However, Serbia is a country with a more homogeneous demographic structure, smaller in terms of area and located on the EU borders. Due to these characteristics and locations, the security needs of the two observed countries differ. Both countries have created private security legislation that complements the existing law enforcement forces in proportion to their security needs and continue their practices within this framework.

The research provides a detailed comparison focusing on the private security training processes of Serbia and Türkiye. One of the most important limitations of the research is that it was conducted within a theoretical framework. In the upcoming period, it is recommended that the legal authorities of both countries organize projects and workshops where Türkiye and Serbia can share their achievements and experiences in the field of private security, and that faculty/student exchange programs be implemented.

References

1. Alkan, A. D. (2024). The Use of Private Security in Earthquakes in Türkiye and Recommendations. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 15(1-Deprem Özel Sayısı): 115-135.
2. Alpkutlu, M. (2018). Türkiye özel güvenlik sektörüne dönük yeni bir hizmet stratejisi. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 7(2): 175-202.
3. Filiz, O. (2006), *Türkiye’de Özel Güvenlik Yönetimi*. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya. (Unpublished Doctoral Thesis).
4. Janković, B., & Cvetković, V. M. (2022). Attitudes of members of private security about the police. *Bezbednost*, 64(2): 5-21.
5. Kesić, Z. (2009). Specific forms of private security worldwide. *Bezbednost*, 51(1-2): 193-207.
6. Leštanin, B. (2017). *Praktikum za primenu Zakona o oružju i municiji*. Službeni glasnik, Beograd.
7. Leštanin, B. (2021). *Privatna bezbednost*. Službeni glasnik, Beograd
8. Leštanin, B. & Nikač, Ž. (2022a). Private Security Regulation in Serbia and Croatia: Comparative View. in *International Scientific Conference ‘Protection of human rights and freedoms in light of international and national standards’ Thematic conference proceedings*, Kosovska Mitrovica, pp. 79-103
9. Leštanin, B. & Nikač, Ž. (2022b). Development and Genesis of Private Security in Serbia. *Security Horizons*, 6(1): 177-185.
10. Leštanin, B. & Nikač, Ž. (2023a). Legal Regulation of Private Security Services in Serbia and EU, in *Legal Regulation of Services in National and European Union Legislation and Law*. Kragujevac, pp. 1009-1022.
11. Leštanin, B. & Nikac, Z. (2024a) Legal Aspects of Police Supervision of Private Physical Security in Serbia. in *Conference Proceedings of International Significance “Archibald Reiss Days”*, Belgrade, vol. 13, pp 195-205
12. Leštanin, B. & Nikač, Ž. (2023b). Private Security Industry in Serbia: is it Profitable? *96th International Scientific Conference on Economic and Social Development – ‘Era of Global Crises’*, Belgrade, pp. 400-411
13. Leštanin, B. & Nikač, Ž. (2024b). Private Security Business: State and Trends in Serbia. *International Review*, 13(1): 221-232.

14. MoI (2025). *List of Training Centres*. Ministry of Interior of Republic of Serbia. <http://www.mup.gov.rs/wps/portal/sr> available on 14.3.2025.
15. Mortaş, H. (2019). Türkiye'de Özel Güvenlik Eğitimi: Üniversiteler Üzerine Nicel Bir İnceleme. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(4): 384-403.
16. Nikač, Ž. & Leštanin, B. (2023). *Privatna bezbednost: pravo, teorija i praksa*. Kriminalističko-policijski univerzitet, Beograd.
17. Örki, H. (2019). *Özel güvenlik, Piyasa ve Yönetimsellik: Eskişehir Örneği*. Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Eskişehir (Unpublished Doctoral Thesis).
18. Özel Güvenlik Hizmetlerine Dair Kanunun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik. (2004). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=7190&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5> available on 14.3.2025.
19. Özel Güvenlik Görevlileri Sağlık Şartları Yönetmeliği (2021) <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/06/20210626-19.htm> available on 14.3.2025.
20. Özel Güvenlik Hizmetlerine Dair Kanun. (2004). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5188&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> available on 14.3.2025.
21. *Pravilnik o stručnom ispitu za vršenje poslova privatnog obezbeđenja i redarske službe*, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 74/2019.
22. *Pravilnik o programima i načinu obavljanja stručne obuke za vršenje poslova privatnog obezbeđenja i redarske službe*, Službeni glasnik Republike Srbije, br.15/2019.
23. *Pravilnik o bližim uslovima za izdavanje ovlašćenja za sprovođenje obuke za vršenje poslova privatnog obezbeđenja i redarske službe*, Službeni glasnik Republike Srbije, br.15/2019.
24. Stanković, D. (2019). Licensing process of private security officers in the Republic of Serbia. *Bezbednost*, 61(2): 176-195
25. *Zakon o policiji*, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 6/2016, 24/2018 i 87/2018.
26. *Zakon o privatnom obezbeđenju*, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 104/2013, 42/2015 i 87/2018
27. Uçkun, C.G., Yüksel, A. & Demir, B. (2012). Özel güvenlik sektörünün Türkiye'deki rolü ve Dünya'daki konumu. *Electronic Journal of Vocational Colleges*, 2(2): 22-30.

28. Yagcı, A. (2021). Analysis of first aid course in private security and protection programs in higher education institutions. *IJOTEM*, 4(2): 58-76.
29. Yagcı, A. (2023). Situation Assessment for Private Security and Protection Associate Degree Program: Education Process and Employment. *Firat University Journal of Social Sciences*, 33(2): 767-782.
30. Yagcı, A. & Güney, E. (2022). Private Security Education (Comparison of Türkiye and North Cyprus Turkish Republic). *Türkiye Mesleki Ve Sosyal Bilimler Dergisi* (9), 92-107.
31. Yükseköğretim Kanunu. (1981). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat/metin/1.5.2547.pdf> available on 14.3.2025.
32. YKS (2024). 2024 Yükseköğretim Kurumları Sınavı Kılavuzu. https://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2024/YKS/kilavuz_d23052024.pdf available on 14.3.2025.

Обука приватног обезбеђења: поређење Турске и Србије

Апстракт: *Између Турске и Србије постоје сличности у разним сферама друштвеној животи. У раду смо желели да истражимо сличности и разлике у приватној безбедности, а нарочито у обуци из те области. Аутори су идентификовали неколико варијабли: надзорна тела, пројекти, типови обуке, области студија односно трајање обуке, године старости кандидата, ниво образовања, процес обуке, обавезности стручној основи, орган надлежан за стручни испит, постојање изузетика у полагању испита, период важења лиценце и критеријуми за менаџере. Применом методе анализе садржаја докумената, засноване на квалитативном дизајну поновној изражавању, аутори су закључили да у обуци за приватно обезбеђење у Турској и Србији постоје више разлика него сличности. Сличности су уочене само у области надзорних тела, година старости кандидата, органа надлежног за стручни испит и периода важења лиценце, док су код свих осталих истраживаних варијабли уочене велике разлике. Главни разлоји за то јесу различите друштвено-политичке прилике, политичка позиција две државе, ирисујности тероризма и др.*

Кључне речи: *приватна безбедност, полиција, обука, испит, образовање.*

Марија ТОМИЋ¹, научни сарадник
Криминалистичко-полицијски универзитет, Београд
Филип ФИЛИПОВИЋ, дипломирани политиколог

ДОИ: 10.5937/bezbednost2502149T
УДК: 343.54-055.2:004.738,5(497.11)

Прегледни научни рад
Примљен: 28. 4. 2025. године
Ревизија: 9. 5. 2025. године
Датум прихватања: 4. 7. 2025. године

Насиље над женама на друштвеним мрежама У Србији

Апстракт: *Насиље над женама на друштвеним мрежама представља растући друштвени проблем који рефлектује родне неравноправности у савременом дигиталном добу. Овај рад анализира феномен родно заснованој насиљу на друштвеним мрежама са теоријској, законодавној и емпиријској аспектима, указујући на специфичне облике насиља, њихове последице и предлоге за унапређење превенције и заштите жртва. Посебан фокус је на перцепцији угрожености, учешћем различитих облика насиља и повезаности са социодемографским карактеристикама. Циљ су идентификовање главних облика насиља, процена њиховог утицаја на жртве и анализа перцепције о насиљу над женама на друштвеним мрежама. Узорак чине 352 жене. Резултати указују на то да већина испитаница не перципира друштвене мреже као једнако безбедне за жене и мушкарце. У закључку су предложене одређене мере за унапређење законодавног оквира, јачање институционалних капацитета, едукацију јавности и креирање мрежа подршке за жртве.*

Кључне речи: *родно засновано насиље, жене, интернет, друштвене мреже, Србија.*

¹ magi.tomic@gmail.com, ORCID 0000-0003-1023-2895

Увод

Насиље према женама, као родно условљено насиље, његови модели и обрасци, начин његовог постојања, стално присуство и опстајање, део су патријархалних и традиционалних схватања односа жена и мушкараца. Жене су изложене насиљу или могу бити жртве насиља на свим просторима у којима се одвија њихов свакодневни живот. Тако је и јавни простор, као сфера свакодневног људског живота, амбијент у коме се континуирано дешава родно засновано насиље према женама и девојчицама (Константиновић Вилић и др. 2022: 6). Насиље према женама на друштвеним мрежама, које спадају у део јавног простора који нас окружује и у којем боравимо свакодневно, такође узима маха и постаје све раширеније, са све већим бројем жртава. Насиље према женама је кршење људских права жена и облик родне дискриминације. Процене размера насиља према женама широм света су алармантне, а последице по жене и девојчице су несагледиве, уз истовремено велико функционално и економско оптерећење за друштво. Истраживања о насиљу према женама и девојчицама у јавном простору показују да се оне плаше, као и да доживљавају различите врсте сексуалног узнемиравања и насиља у јавним просторима (Константиновић Вилић и др., 2022: 9).

Насиље на интернету представља понашање које има за циљ да уплаши, осрамоти или наљути нападнуту особу, а настаје употребом дигиталних технологија и може се одвијати преко мобилних телефона, друштвених мрежа, гејминг платформи и апликација за размену порука. Коришћење дигиталних технологија с намером да се особа ка којој је насиље усмерено понизи, повреди, узнемири, али и да јој се нанесе нека штета, сматра се дигиталним насиљем. Најчешћи облици дигиталног насиља јесу претње, узнемиравање, уцењивање, сајбер булинг, злоупотреба личних података, прављење или коришћење лажних профила, сексуално узнемиравање путем интернета, дечија порнографија, говор мржње и различите преваре путем интернета (UNFPA, 2021).

Родно засновано насиље почињено посредством технологије (енгл. *Technology facilitated gender-based violence*) појава је релативно новијег датума, која је пре тридесет година била готово незамислива. Међутим, иако је родно засновано насиље које се врши посредством технологије (дигитално насиље) све учесталије, и препознаје се као претња и у међународним правним актима, и даље не постоји заједнички договор у вези с његовим дефинисањем, као ни са дефинисањем његових појавних облика. Због тога се термини „узнемиравање” и „злостављање”, као и термини „сајбер”, „дигитално”, „онлајн” и „посредством технологије”, често употребљавају као синоними (UNFPA, 2021).

Постоји релативно ограничен број истраживања о специфичним родним аспектима насиља над женама на друштвеним мрежама.

Насиље над женама на друштвеним мрежама

Резултати различитих истраживања (Amaral, Simoes, 2021; European Institute For Gender Equality, 2017; Ging, Siapera, 2018; Mckinlay, Lavis, 2020; Радоичић-Недељковић и Глишић, 2022; WHO, 2023) омогућавају да схватимо да је насиље на интернету стваран друштвени проблем који се одвија у динамичним модалитетима, често међусобно повезаним, чинећи континуум насиља над женама који се не може одвојити од „офлајн” контекста. У том смислу, увиђа се да се насиље дешава неселективно, погађајући жене у различитим контекстима и на више различитих платформи друштвених мрежа (Amaral, Simoes, 2021). Прикупљени и анализирани докази бројних истраживања (European Institute For Gender Equality, 2017; Ging, Siapera, 2018; WHO, 2023) указују на потребу да се прошири дефиниција насиља над женама, које се не може свести на физичко злостављање у приватном простору, убиство од стране интимног партнера или сексуално насиље у јавном простору. Насиље се прилагодило, мигрирало у дигитално окружење и постало вирално. Истовремено, ради се о феномену чија је родна природа очигледна. Насиље на интернету над женама је, дакле, део ширег континуума насиља, испољеног кроз понашања која изражавају и репродукују

родне неједнакости патријархалног друштва заснованог на традиционалним родним улогама које дефинишу како мушкарци и жене треба да изгледају и понашају се. Као што научна литература показује, насиље на интернету над женама је динамично и може се уклопити у ширу слику интернет мизогиније (Ging, Siapera, 2018). Међутим, подаци показују да облици насиља превазилазе мизогини дискурс или нецивилизованост (Papacharissi, 2004), преведећи се у различите облике злостављања са штетним последицама за жртве (Amaral, Simoes, 2021).

Сајбер (или дигитално) насиље и родно засновано онлајн узнемиравање, обухвата различите облике и врсте узнемиравања и злостављања у дигиталном простору, најчешће спровођене посредством текста. То су умрежено узнемиравање и узнемиравање на различитим платформама, родни и сексистички говор мржње (UNFPA, 2021). Умрежено узнемиравање погађа и жене, које често постају мете координираних напада на различитим платформама, као што су друштвене мреже, форуми и апликације за размену порука. Суочене са оваквим насиљем, жртве често осећају губитак приватности и контроле, јер им нападачи непрестано шаљу узнемиравајуће поруке или их таргетирају објавама које их дискредитују у јавности (Cybersafe, 2021). То ствара осећај рањивости и присиљава многе жене да се повуку из дигиталног простора, што има негативне последице по њихово ментално здравље и професионални живот (Mckinlay, Lavis, 2020). Жене које су мете оваквог узнемиравања често доживљавају претње које задиру у њихов приватни живот – од коментара усмерених на њихов изглед, до претњи сексуалним насиљем или застрашивања откривањем личних информација. Напади су често временски усклађени како би жртва имала минималан простор за предах, што додатно појачава осећај несигурности и беспомоћности (Cybersafe, 2021). Умрежено узнемиравање има ефекат „сталног присуства” – чак и кад нису активно на мрежи, жене осећају нелагоду јер је њихово име изложено у различитим контекстима. Уз емоционалне и психичке последице, жене које су изложене родно заснованом умреженом узнемиравању суочавају се и са друштвеним и професионалним последицама. То укључује ширење клевета, објављивање интимних инфо-

рмација без сагласности и креирање лажних профила с циљем даљег нарушавања њихове репутације. Многе жене које претрпе овакав вид узнемиравања осећају притисак да смање своје присуство на интернету, или чак потпуно одустану од друштвених мрежа, чиме им је ограничена могућност за слободно изражавање у дигиталном простору (Mckinlay, Lavis, 2020).

Родни говор мржње облик је дигиталног насиља који се базира на родној дискриминацији и сексуализованим увредама. Овај облик насиља најчешће погађа жене и особе са маргинализованим родним идентитетима, и може укључивати увредљиве коментаре о изгледу, интелигенцији или способностима, само због њихове родне припадности (Cybersafe, 2021). Сексистички говор мржње ствара непријатељско окружење и има за циљ да потисне особе из јавног и професионалног живота, чинећи интернет непријатним и несигурним местом за њих. Ширење родног говора мржње може озбиљно нарушити ментално здравље жртава, довести до губитка самопоуздања и повећати осећај несигурности (Mckinlay, Lavis, 2020). Ова врста насиља често има системски карактер, јер се ослања на шире друштвене норме и предрасуде које фаворизују један род.

Сексуално посрамљивање (*slut-shaming*) јесте облик дигиталног насиља где се особа јавно осуђује због свог сексуалног понашања или изражавања. Овај облик злостављања обично циља жене, и укључује срамоћење или понижавање због њихових сексуалних одлука или сексуалног идентитета (Cybersafe, 2021). Сексуално посрамљивање онлајн често укључује дељење приватних информација, фотографија или видеа с циљем дискредитовања и понижавања жртве. Може озбиљно нарушити углед особе и њено ментално здравље, стварајући осећај срама и кривице. Повезано је са ширим друштвеним нормама које осуђују женску сексуалност, а интернет пружа простор за појачавање тих ставова кроз анонимност и лако ширење садржаја. Последице могу бити озбиљне и укључивати друштвену изолацију, губитак посла, па чак и физичке претње или насиље (Amaral, Simoes, 2021).

Троловање је свесно провоцирање и ометање онлајн дискусија кроз увредљиве и бесмислене коментаре с циљем изазивања емо-

ционалне реакције (Cybersafe, 2021). Када је реч о троловању на основу рода, напади су усмерени ка особама због њиховог пола и обично укључују сексистичке и мизогине коментаре с циљем да се жене и маргинализоване особе отерају са платформи или ућуткају. Жртве троловања на основу рода често се повлаче са платформи или престају да се баве одређеним темама како би избегле додатне нападе (Ging, Siarera, 2018). Овакви напади негативно утичу на психичко стање жртве, јер стварају осећај несигурности и нелагодности у онлајн простору. Потпиривање у овом контексту често укључује подстицање других корисника да се придруже нападу, чиме се ствара осећај „масовног” прогона. Када жене постану мете таквих колективних напада, нападачи шире дезинформације и оптужбе с намером да још више појачају притисак. То подстиче „гомилу” да настави с нападима и додатно дестабилизује жртву, чинећи да се осећа изопштено и без подршке у онлајн заједници (Amaral, Simoes, 2021). Такви напади могу довести до повлачења жена из јавних дискусија, што ствара ситуацију у којој су оне обесхрабрене да отворено изражавају своја мишљења и активно учествују у друштвеним темама, додатно отежавајући њихову укљученост и допринос у дигиталним заједницама.

Злостављање посредством визуелног садржаја укључује различите облике злоупотребе технологије у циљу сексуалног узнемиравања или злостављања жена. Перверзњачко фотографисање подразумева неовлашћено снимање жена у интимним ситуацијама без њиховог знања или сагласности, често с циљем понижавања или изнуђивања. Порнографија без сагласности односи се на дистрибуцију интимних слика или видео-материјала без дозволе жене која је на снимку, често са намером да се она осрамоти или уцени. Изнуђивање на сексуалној основи користи снимке као средство притиска, где злостављач прети да ће објавити садржај уколико жена-жртва не испуни одређене захтеве, најчешће сексуалне или финансијске природе (Cybersafe, 2021).

Грумовање (*grooming*) јесте процес кроз који одрасла особа успоставља поверење са женском особом путем интернета, како би је касније сексуално искористила (UNFPA, 2021). Међутим, важно је

напоменути да није неопходно да жртва буде дете или малолетна, већ се овај вид насиља може одвијати и уколико је злостављач више година старији и зрелији од жене-жртве, или уколико злостављач зна да је жена у неком од рањивих емотивних стања, или једноставно незрела и неискусна, без обзира на године. Овај процес обично укључује дуже временско раздобље током којег нападач манипулише женом-жртвом, прво градећи блискост и пријатељство, а затим прелазећи на сексуалне захтеве. Жене које су жртве овог вида родно заснованог насиља на друштвеним мрежама често нису свесне опасности, а манипулација се може протезати на дужи период, што отежава откривање овог облика злостављања (Amaral, Simoes, 2021).

Када је реч о електронски потпомогнутој трговини људима и врбовању, користе се дигиталне платформе за идентификацију и експлоатацију жена. Ова врста насиља често се одвија под „маском” безопасних прилика (попут пословних прилика за жене, огласа за посао и слично), док се жене заправо суочавају са озбиљним претњама и манипулацијама. Овај глобални проблем додатно се компликује употребом лажних идентитета и анонимности, што отежава идентификацију и правно гоњење починилаца (UNFPA, 2021).

Сајбер прогањање укључује континуирано узнемиравање, праћење и претње путем интернета или других дигиталних платформи, усмерено против жена. Прогонитељ може користити друштвене мреже, е-пошту или друге методе да непрестано прати, шпијунира и комуницира са женом која је жртва ове врсте родно заснованог насиља на друштвеним мрежама, стварајући јој осећај страха и нелагодности (Mckinlay, Lavis, 2020).

Дељење приватних садржаја сексуалне природе из освете још један је облик насиља над женама на друштвеним мрежама. Односи се на непристојно дељење интимних слика или видео-записа, често као облик освете или контроле. Истраживања показују да је 90% жртава ове врсте насиља на друштвеним мрежама женског рода (Mckinlay, Lavis, 2020).

Дигитално насиље у законодавству Србије

Законодавни оквир Републике Србије у области дигиталног насиља још увек није довољно развијен и специфичан. Иако директне одредбе о сајбер насиљу нису заступљене у домаћем законодавству, релевантни правни акти често се користе за кажњавање понашања које се може сматрати дигиталним насиљем. На пример, Кривични законик предвиђа казну затвора од шест месеци до пет година за лице које, суровим или нечовечним поступањем према особи у подређеном или зависном положају, изазове покушај или извршење самоубиства (члан 119 Кривични законик, 2019), што може бити извршено и путем дигиталних медија, мрежа и слично. Кривична дела против части и угледа налазе се у глави 17 Кривичног законика, где се кривичним делима сматрају увреда (члан 170), изношење личних и породичних прилика (члан 172), повреда увреда због расне, верске, националне или друге припадности (члан 174). Ова кривична дела такође могу бити извршена путем дигиталних канала и за то су предвиђене одговарајуће казне.

Неовлашћено објављивање туђих преписки, фотографија или снимака који нарушавају приватност појединца такође је кажњиво, при чему је максимална казна до две године затвора (члан 145 Кривични законик, 2019). Прогањање, које укључује радње које угрожавају лични живот друге особе, такође је санкционисано новчаном казном или казном затвора до три године. У ситуацијама где су радње починиоца довеле до опасности по живот оштећене особе или њој блиских лица, закон предвиђа казну затвора од три месеца до пет година, а у најтежим случајевима, када дође до смртог исхода, казна може бити од једне до десет година затвора (члан 138а Кривични законик, 2019).

Поседовање и ширење фотографија или видео-снимака са сексуалним садржајем на којима се налазе малолетна лица спада у кривично дело према члану 185 Кривичног законика, које је кажњиво затворском казном. Важно је напоменути да, иако је у Србији сајбер насиље препознато као феномен, оно се не сматра посебним кривичним делом. Ипак, постоји могућност санкционисања

увреда и претњи на друштвеним мрежама кроз пријаве за угрожавање сигурности, покретање парничног поступка због повреде части и угледа или кроз пријаве за прогањање (paragraf.rs, 2021). Адвокати истичу да постоји низ пријава које се могу поднети за претње и ширење мржње путем друштвених мрежа. На пример, кривична пријава за угрожавање сигурности подноси се када су у питању претње, док се за увреде може покренути парнични поступак за накнаду штете. У случајевима прогањања, које може укључивати упорни покушај контакта са особом која то не жели, предвиђена је казна затвора (paragraf.rs, 2021). Неовлашћено дељење интимних садржаја врста је насиља коју Кривични законик Србије не препознаје као посебно кривично дело, али судови га процесуирају према различитим члановима Кривичног законика. Ови предмети најчешће су просецуирани као полно узнемиравање, приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију и неовлашћено објављивање туђих слика. (BIRN, 2024).

Стандарди за заштиту података о личности константно се унапређују, а новине у овој области регулисане су кроз Општу уредбу о заштити података о личности Европске уније (познатију као *GDPR*). На основу те уредбе, у Републици Србији је 2018. Године донет Закон о заштити података о личности. Тај закон дефинише право на приватност као обухватан скуп права, међу којима је и заштита личних података. Лични подаци су дефинисани као подаци који се односе на појединца и на основу којих се та особа може идентификовати (Закон о заштити података о личности, 2018).

У земљама Европске уније правне институције су одлучне у борби против родно заснованог насиља и забрањују најраспрострањеније облике сајбер насиља, попут неовлашћеног дељења интимних слика (укључујући *deepfake* слике), сајбер ухођења и сајбер узнемиравања (укључујући сајбер *flashing*), а починиоци ових кривичних дела могу бити кажњени казном затвора у трајању од једне до пет година (Directive (EU) 2024/1385). Државе чланице Европске уније имају рок од три године да ову директиву имплементирају у своја национална законодавства и почну да примењу-

ју. Како Република Србија није чланица ЕУ, на њу се овај обавезан рок од три године за имплементацију у национално законодавство не односи. Међутим, Република Србија је 2012. године добила статус потенцијалног кандидата за чланство у ЕУ, па би у складу са наведеним требало да на основу ове директиве у наредном периоду такође прегледа постојеће законе, преиспита их и допуни, како би унапредила заштиту жена од насиља на друштвеним мрежама.

Претходна истраживања

Истраживање Светске здравствене организације показује да ће свака трећа жена током свог живота искусити неки облик насиља, а упркос релативно новом и растућем феномену глобалне повезаности путем интернета, процењује се да је свака десета жена већ искусила неки облик сајбер насиља од своје 15. године (European Institute For Gender Equality, 2017).

У истраживању под називом „Испред екрана – истраживање о родно заснованом насиљу у дигиталном простору”, које је спровело Удружење грађана за борбу против трговине људима и свих облика насиља над женама – АТИНА у сарадњи са Уједињеним нацијама, фокус је био усмерен на девојке из завршних разреда средњих школа у Београду, Нишу и Суботици. Истраживање је спроведено у првој половини 2022. године и имало је за циљ да испита колико често се девојке суочавају са родно заснованим насиљем у дигиталном простору, као и да идентификује његове облике. Посебан акценат стављен је на питање безбедности у дигиталном окружењу, с обзиром на то да су девојке изложене већем ризику од насиља на интернету у поређењу са младићима. Резултати истраживања показују да чак 78 процената девојака верује да нису подједнако заштићене у дигиталном простору као њихови мушки вршњаци (Радоичић-Недељковић, Глишић, 2022). Преко половине испитаница (53,2 процената) наводи да су искусиле насиље путем интернета или да познају вршњакињу која је прошла кроз такво искуство. Овај налаз потврђује став девојака да су оне чешће жртве дигиталног насиља у поређењу са мушкарцима. Забрињавајуће је

да иста пропорција испитаница (53,2 процената) сматра да девојке не сносе одговорност за насиље којем су изложене, без обзира на садржај који деле на мрежама. Насупрот томе, четвртина девојака сматра да треба пажљиво бирати садржај који се поставља онлајн, како би се избегле негативне последице (Радоичић-Недељковић, Глишић, 2022).

Како би се боље разумела природа и распрострањеност сајбер насиља над женама и девојкама, Европски институт за родну једнакост (*European Institute for Gender Equality*) спровео је 2017. године истраживање које је имало за циљ да дефинише одређене штетне облике сајбер насиља над женама и девојкама, идентификује и анализира постојећа истраживања и празнине у истраживањима, процени доступност података из анкета и административних извора о овом феномену и идентификује релевантне добре праксе у земљама чланицама ЕУ (*European Institute For Gender Equality, 2017*). У тренутку када је ово истраживање било спроведено, насиље над женама и девојкама на интернету није било у потпуности обухваћено ни законски ни концептуално на нивоу Европске уније. Ово истраживање наводи да се дигитално насиље над женама може манифестовати на разне начине, укључујући онлајн ухођење, објављивање интимног садржаја без пристанка жртве, родно мотивисано вређање, понижавање жена на основу њихове сексуалности, сексуалне уцене, претње силовањем или смрћу, објављивање приватних информација и трговину људима уз помоћ технологије (*European Institute For Gender Equality, 2017*). Такође, у овом истраживању се као резултат наводи да се психичке последице насиља на интернету не смеју занемарити, иако је неопходно спровести додатна истраживања како бисмо у потпуности разумели искуства жртава и свеобухватне ефекте оваквог насиља. Слично томе, истраживање спроведено у Немачкој међу особама старости од 10 до 50 година показује да жене знатно чешће бивају жртве сексуалног узнемиравања и прогањања на мрежи у поређењу с мушкарцима (*Staude-Muller, Voss, 2012*). Ови подаци су потврђени и истраживањем из Сједињених Америчких Држава, које показује да су жене између 18 и 24 године нарочито изложене оваквим облицима насиља (*Pew Research Center, 2014*).

Према истраживању Аутономног женског центра о дигиталном насиљу међу младима у Србији, свака десета средњошколка била је жртва неовлашћеног дељења фотографија или снимака које су првобитно биле послате приватно. Посебно су рањиве на уцене које подразумевају претње да ће њихов садржај бити објављен ако не испуне одређене сексуалне захтеве (Павловић, 2020).

У последњих неколико година забележени су бројни озбиљни случајеви насиља кроз неовлашћено дељење приватних и интимних фотографија или снимака жена. Ове злоупотребе најчешће су се одвијале путем популарних друштвених мрежа попут Инстаграма (*Instagram*) и Икса (*X*), али и преко апликације за размену порука Телеграм (*Telegram*) (Миливојевић, 2024). Апликација Телеграм постала је једно од главних средстава за овакве злоупотребе. Од 2021. године документовани су случајеви више Телеграм група – неке су имале неколико стотина чланова, док су највеће окупљале више од 50.000 људи – у којима су свакодневно дељене приватне слике и видео-снимци жена без њиховог знања и сагласности (Миливојевић, 2024). Почетком 2023. године откривено је 16 нових активних Телеграм група у којима су се неовлашћено делиле приватне фотографије и снимци жена из целе Србије. Након објављивања вести, Телеграм је угасио 13 од ових група, док су остале угашене касније. Ипак, администратори угашених група брзо су отворили нове, које су наставиле са истим активностима (Миливојевић, 2024). У последње време међу младима су постале популарне странице познате као Спотид (*Spotted – Уочен/Уочена си*), које функционишу на платформама Инстаграм и Снепчет (*Snapchat*). Те странице омогућавају корисницима да анонимно деле фотографије случајних пролазника из јавног превоза, улица или других локација, уз позив пратиоцима да открију њихов идентитет, број телефона, школу или адресу. Када неко достави такве информације, оне се потом јавно објављују. Често се уз слику означују и друштвени профил особе са фотографије, што додатно угрожава њену приватност. Оваква пракса изазвала је забринутост међу родитељима, који су више пута упозоравали на опасности које оваква дељења могу изазвати. Једна од најпознатијих страница, „Српски spotted (Bg Bar)”, угашена је након пријава корисника (Миливојевић, 2024).

Према истраживању БИРН-а, од јула 2023. године Тужилаштво за високотехнолошки криминал процесуирало је неколико случајева у којима су дигитални алати засновани на вештачкој интелигенцији коришћени за креирање сексуално експлицитног садржаја. У новембру исте године једна особа је ухапшена под оптужбом да је израдила такве материјале на основу фотографија шест жена, међу којима је била и једна малолетна особа. Против осумњиченог је покренут поступак због сексуалног узнемиравања, ухођења и угрожавања безбедности. (BIRN, 2024).

Наше истраживање

Овим истраживањем желели смо да утврдимо да ли је у Србији насиље на интернету и друштвеним мрежама у великој мери усмерено према женама због њиховог родног идентитета.

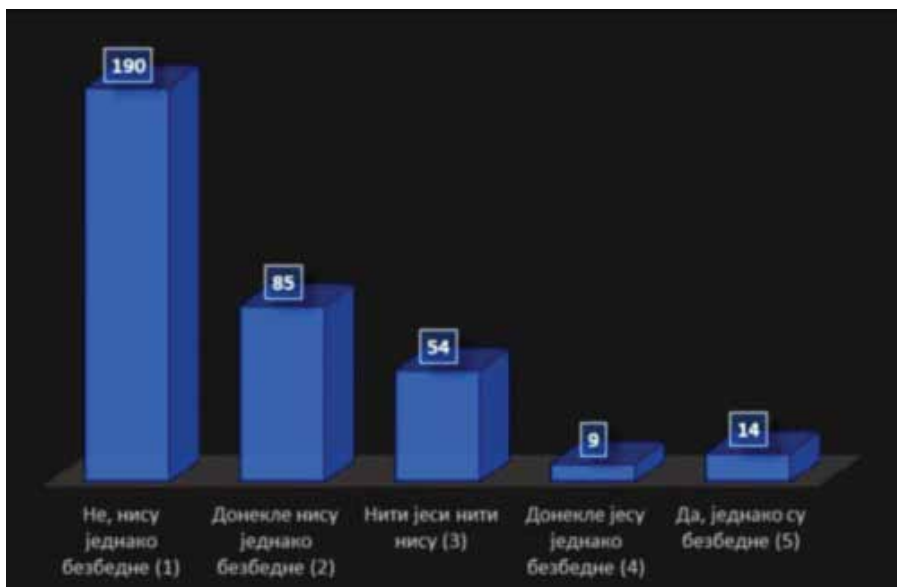
Просторно, предмет истраживања обухвата територију Републике Србије, фокусирајући се на искуства жена на друштвеним мрежама на интернету унутар националне границе. Према истраживању Републичког завода за статистику из 2020. године, 98,3% домаћинстава у Србији поседује телевизор, док 94,1% домаћинстава има мобилни телефон. Лаптоп је у 52,3% домаћинстава (Ковачевић и сар., 2020). Ова бројка је у 2021. Години порасла на 53,9%, што представља раст од 1,6% у односу на претходну годину, а 4,9% у односу на 2019. годину (Ковачевић и сар., 2021). Такође, извештај Ратела показује да 99,2% особа узраста од 16 до 24 године користи рачунаре и 98,2% користи интернет свакодневно или скоро свакодневно (CERT, 2022). Висока заступљеност дигиталних уређаја и употребе интернета међу становништвом Србије, према приказаним доступним статистичким подацима, потврђује релевантност испитивања родно заснованог насиља у овом контексту. Извештај Ратела указује да 99,2% особа узраста од 16 до 24 године редовно користи рачунаре, док 98,2% свакодневно или готово свакодневно користи интернет.

Узорак је био репрезентативан јер је верно одражавао све битне карактеристике истраживане популације, односно обухватио је све

варијабле које су утицале на исход мерења. У нашем истраживању те варијабле су женски пол, место становања у Републици Србији и коришћење интернета и друштвених мрежа. У нашем истраживању смо користили тзв. невероватносну методу, код које су чланови популације изабрани на мање или више пристрасан начин, тако да су неки од њих имали већу а неки мању вероватноћу да доспеју у узорак. Сматрамо да је репрезентативност узорка солидна јер се истраживање бави проблемом коришћења интернета и друштвених мрежа, али се ограђујемо код уопштавања закључака на целу популацију услед величине узорка. Разлози за примену невероватносне технике узорковања су били објективни и вођени намером да се истраживање обави на бржи, једноставнији и јефтинији начин. Наш узорак је пригодан узорак побољшан применом узорковања типа снежне грудве или ланчаног узорковања, јер се од почетно формиране групе испитаника тражило да регрутују нове испитанике. Узорак су чиниле 352 испитанице. Узорак је изабран из популације грађанки Републике Србије које су попуњавале онлајн упитник. Анкета је спроведена онлајн, у периоду од јуна до новембра 2024. године. Упитници су састављени на платформи Гугл формс (*Google Forms*), након чега су подељени онлајн, путем имејла и друштвених мрежа, како би га заинтересоване испитанице попуниле. Истраживање је спроведено у Србији, а заступљени региони у узорку су Београд (73,32%), Војводина (13,35%), Западна Србија (5,68%), Јужна Србија (2,84%), Источна Србија (2,56%) и Шумадија (2,27%). Дакле, највише испитаница у узорку је из Београда. Први део упитника су општи демографски подаци – старост, образовање, место боравишта (регион где живе), пол (пол је био дисквалификационо питање, упитник је подешен тако да се аутоматски прекине ако је одговор мушки пол); други део су питања о провођењу времена на друштвеним мрежама, која су структурисана питања, са понуђеним одговорима, од којих могу да одаберу само један. Трећи део су питања за самопроцену угрожености од насиља на друштвеним мрежама. Ту су постављена питања са петостепеном скалом Ликертовог типа, као и структурисана питања на која је био могуће одабрати један од понуђених одговора.

За анализу и обраду података коришћене су фреквенца и проценти и аритметичка средина. Поред наведеног, за обраду по-

датака у сврху утврђивања да ли су старост, образовање, социоекономски статус предиктори родно заснованог насиља на друштвеним мрежама коришћен је програм *SPSS*, у ком је коришћен *ANOVA* тест, са додељеном вредношћу од 0,05 за значај утицаја. Добијени резултати приказани су табеларно и графиконима, са пратећим коментарима.

Графикон 1. Одговори испитаница на питање „Да ли су особе женског пола једнако безбедне на друштвеним мрежама као особе мушког пола?“

На графикону 1 приказани су одговори испитаница на питање „Да ли су особе женског пола једнако безбедне на друштвеним мрежама као особе мушког пола?“ Ово питање је било у форми Ликертове скале, одговори су били од 1 (не, нису једнако безбедне) до 5 (да, једнако су безбедне), а испитанице су могле да изаберу одговор од 1 до 5. На основу овог графикона може се јасно закључити да испитанице перципирају да особе женског пола нису једнако безбедне на друштвеним мрежама као особе мушког пола, с обзиром на то да је 54% дало одговор 1, а 24,1% дало одговор 2.

Само 4% је дало одговор 5, односно сматра да су особе женског пола једнако безбедне на друштвеним мрежама као особе мушког пола. Доминација одговора 1 и 2 може се објаснити учесталošћу родно заснованог насиља на мрежама, што потврђују и бројна истраживања која су претходно приказана.

Графикон 2. Одговори испитаница на питање „Да ли се осећате безбедно на друштвеним мрежама?“

На графикону 2 приказани су одговори испитаница на питање „Да ли се осећате безбедно на друштвеним мрежама?“ Ово питање је такође било у форми Ликертове скале, одговори су били од 1 (не осећам се уопште безбедно) до 5 (у потпуности се осећам безбедно), а испитанице су могле да изаберу одговор од 1 до 5. На основу овог графикона може да се закључи да се већина испитаница осећа умерено безбедно – 38,6% је дало одговор 3. Поред тога, 21,9% је дало одговор 2, односно да се донекле не осећа безбедно, а 11,4% је изјавило да се уопште не осећа безбедно на друштвеним мрежама. С друге стране, само 8,5% је изјавило да се у потпуности осећа безбедно на друштвеним мрежама, а 19,6% да се донекле осећа безбедно. Доминација умереног одговора (3) сугерише да се већина испитаница осећа делимично сигурно, што може бити последица повремених негативних искустава. Релативно висок проценат

оних које се не осећају безбедно (одговори 1 и 2) додатно потврђује присутност дигиталног насиља и недостатак ефикасних механизма заштите.

Графикон 3. Одговори испитаница на питање „Да ли умете да препознате све врсте насиља над женама на друштвеним мрежама?“

На графикону 3 приказани су одговори испитаница на питање „Да ли умете да препознате све врсте насиља над женама на друштвеним мрежама?“ Ово питање је такође било у форми Ликертове скале, одговори су били од 1 (не, не знам које све врсте насиља над женама на друштвеним мрежама постоје) до 5 (да, умет да препознам све), а испитанице су могле да изаберу одговор од 1 до 5. На основу овог графикона може се закључити да већина испитаница сматра да уме да препозна већину, 39,5%, а 31,3% сматра да уме да препозна све врсте насиља над женама на друштвеним мрежама, односно дало је одговор 5. Само 4% је дало одговор 1 – не, не знам које све врсте насиља над женама на друштвеним мрежама постоје. Њих 6,8% сматра да не зна већину, док 18,5% сматра да зна понеке, односно дало је одговор 3. Ови резултати указују на висок ниво свести међу испитаницама о врстама насиља над женама на друштвеним мрежама. Изненађујуће је што чак 29,3% испитаница (одговори 1, 2

и 3) није сигурно да уме да препозна све или већину облика насиља над женама на друштвеним мрежама, што је забрињавајући податак. Ови резултати указују на то да, упркос расту информисаности о дигиталном насиљу, и даље постоји значајан број жена које нису довољно информисане о свим његовим облицима. Такав недостатак препознавања може довести до тога да жртве не буду свесне да су изложене насиљу или да не знају како да реагују и заштите се. То наглашава потребу за додатним едукацијама и кампањама које би омогућиле женама да препознају и пријаве онлајн насиље.

Табела 1. Дистрибуција одговора испитаника на питање „Да ли сте доживели родно засновано насиље на друштвеним мрежама?“

	Број испитаника	%
Да	98	27,8
Не	200	56,8
Нисам сигурна	54	15,3

Дистрибуција испитаница према одговору на питање „Да ли сте доживели родно засновано насиље на друштвеним мрежама?“ приказана је у табели 1. Ови подаци показују да је значајан проценат испитаница (27,8%) доживео родно засновано насиље на друштвеним мрежама, што потврђује распрострањеност овог проблема. Међутим, посебно забрињава податак да 15,3% испитаница није сигурно да ли је доживело такво насиље. То може указивати на недовољно разумевање и препознавање различитих облика дигиталног насиља, али и на нормализацију одређених облика узнемиравања у онлајн простору. С друге стране, иако је већина испитаница (56,8%) изјавила да није доживела насиље, важно је напоменути да ово не значи да нису биле изложене неком облику дигиталног узнемиравања, већ да га можда нису перципирале као насиље. Ови резултати наглашавају потребу за додатним образовањем о препознавању и реаговању на родно засновано насиље на мрежама.

Графикон 4. Одговори испитаница на питање „Да ли сте доживеле угроженост вербалним насиљем (вређање, омаловажавање, понижавање, остављање погрдних коментара, родни и сексистички говор мржње) на друштвеним мрежама од стране особа мушког пола?”

На Графикону 4 приказана је дистрибуција одговора испитаница на питање „Да ли сте доживеле угроженост вербалним насиљем (вређање, омаловажавање, понижавање, остављање погрдних коментара, родни и сексистички говор мржње) на друштвеним мрежама од стране особа мушког пола?”. Највише испитаница (39,8%) одговорило је да је доживело угроженост вербалним насиљем више од једног пута, а 38,6% одговорило је да никада није доживело такву угроженост. С друге стране, 7,1% није сигурно да ли ју је доживело, а 14,5% изјавило је да ју је доживело једном. Ови подаци указују на висок ниво присутности вербалног насиља над женама на друштвеним мрежама, с обзиром на то да је 54,3% испитаница (више пута или једном) доживело овакав облик угрожености. Доминација одговора „више пута” сугерише да вербално насиље није изолован инцидент, већ понављајући образац понашања. С друге стране, 7,1% испитаница није сигурно да ли је доживело вербално насиље, што може указивати на нормализацију

таквог понашања или на нејасно препознавање границе између оштрих коментара и стварног насиља.

Графикон 5. Одговори испитаница на питање „Да ли сте доживеле угроженост психичким насиљем (заstraшивање, оцесивно ухођење и праћење на друштвеним мрежама, ‘запиривање порукама’, претње, сајбер прогањање) на друштвеним мрежама од стране особа мушкој пола?“

Графикон 5 показује да, иако је психичко насиље присутно на друштвеним мрежама, већина испитаница (50,9%) није доживела овакав облик угрожености. Међутим, 25,6% испитаница је изјавило да је психичко насиље доживело више пута, што указује на то да овај облик насиља није реткост, али и да га је потенцијално теже препознати или пријавити због његове суптилности и дугорочних последица. Чињеница да 7,7% испитаница није сигурно да ли је доживело психичко насиље може указивати на то да овај облик насиља оставља мање видљиве трагове, због чега га је тешко препознати или у потпуности уочити. Такође, 15,9% испитаница које су доживеле насиље само једном указује на то да многе жене имају повремена искуства са претњама и заstraшивањима, што сугерише да такво насиље није константно, али може бити довољно озбиљно да изазове емоционалну и психичку штету.

Графикон 6. Одговори испитаница на питање „Да ли сте доживеле ујроженост сексуалним узнемиравањем (слање нејожељној и нежељеној садржаја – порука, коментара, фотографија, видеа сексуалне природе; нежељена порнографија и нежељене фотографије полне орјана) на друштвеним мрежама од стране особа мушкој пола?”

Графикон 6 показује висок ниво сексуалног узнемиравања на друштвеним мрежама, јер 59,9% испитаница пријављује да је барем једном доживело такво узнемиравање. Забрињавајуће је што је 36,1% испитаница доживеле ово насиље више пута, што указује на понављајуће насилне обрасце. Иако 44,3% испитаница тврди да никада нису доживеле сексуално узнемиравање, чињеница да само 2,8% није сигурно указује на то да је препознавање ових врста насиља још увек проблематично, или да нису сви облици узнемиравања јасно препознати.

Графикон 7. Одговори испитаница на питање „Да ли сте доживеле угроженост од уцењивања садржајем (постављање и дељење Ваших приватних порука, слика или видеа без дозволе, укључујући и оне експлицитне природе) на друштвеним мрежама од стране особа мушког пола?“

Графикон 7 показује да већина испитаница (81,5%) није доживела уцењивање садржајем, што може указивати на то да је овај облик насиља мање учесталости, али је и даље присутан. С обзиром на то да 6,3% испитаница тврди да је доживело уцењивање више пута, јасно је да је ово проблем који се може понављати и озбиљно утицати на жртве. Релативно мали проценат несигурних (5,1%) може значити да жене нису увек свесне озбиљности или граница у вези са дељењем приватних података, али и да је још увек тешко препознати све облике дигиталног уцењивања.

Када је реч о последицама претрпљеног насиља над женама на друштвеним мрежама, 29,8% је осетило психичке последице (страх, фобије, депресија, ниско самопоуздање и самовредновање) након преживљеног насиља на друштвеним мрежама; 28,4% је осетило емотивне последице (тешкоће у успостављању и одржа-

вању односа и поверења са људима); 14,5% је осетило последице на физичко здравље (проблеми са спавањем, са исхраном, последице стреса и обољења повезана са њим); 13,9% је осетило изолацију (промена места становања, престанак употребе интернета, брисање профила на друштвеним мрежама). Када је реч о мислима о суициду или покушају суицида након преживљеног насиља на друштвеним мрежама, 6,8% је имало мисли о суициду, 0,6% је покушало суицид, 0,9% је доживело оба. Ови резултати указују на озбиљне последице које претрпљено насиље на друштвеним мрежама има на жене. Психичке и емотивне последице, попут страха, депресије и проблема у односима, често прате искуства са насиљем, јер су жене у овом окружењу изложене сталној претњи и неизвесности. Изолација, промена понашања и проблеми са физичким здрављем додатно наглашавају проблеме које насиље оставља. Мањи, али забрињавајући број испитаница које су доживеле мисли о суициду или покушале суицид указује на то колико је овај облик насиља озбиљан и колико може утицати на ментално здравље.

Највећа старосна група су испитанице старости између 22 и 30 година (40,06%), док најмању чине особе старије од 61 године (0,85%). Овај резултат може указивати на то да су млађе жене, које су одрасле уз дигиталне технологије, најактивније на друштвеним мрежама и самим тим више изложене потенцијалним облицима родно заснованог насиља. Њихова присутност на друштвеним мрежама може бити већа због професионалних, друштвених или образовних активности, које се често одвијају путем тих платформи. Низак проценат у узорку особа старијих од 61 године може бити последица мање присутности старијих жена на друштвеним мрежама, мањег интересовања за тему истраживања или отежаног приступа дигиталним технологијама. Већина испитаница има завршену средњу школу (40,9%), док најмањи број има докторске академске студије (0,85%). Овај податак сугерише да су жене са средњошколским образовањем најзаступљеније у истраживању. То може одражавати општу образовну структуру у Србији или специфичност заинтересованости за тему истраживања међу овом старосном групом. Наиме, према резултатима пописа 2022.

године са сајта Републичког завода за статистику, 247.375 (8,38%) жена у Србији нема школску спрему или има непотпуно основно образовање, 562.523 (19,06%) жена има завршену само основну школу, 1.420.971 (48,14%) жена има завршену средњу школу, док више и високо образовање има 709.436 жена (24,03%) (РЗС, 2023). Дакле, наш узорак има карактеристике опште популације, као што се види из последњег пописа у Србији.

Највећи број испитаница је из Београда (73,32%), док су остали региони знатно мање заступљени. Доминантна заступљеност жена из главног града рефлектује слабију заступљеност руралних подручја и осталих региона у истраживању, што би могло бити последица слабијег интересовања за истраживање овог типа, евентуалног слабијег приступа интернету и мање ангажованости и заинтересованости жена из унутрашњости за друштвене мреже уопште (што би могло бити предмет посебног истраживања на територији Србије). Ови резултати су драгоцени и указују на демографске празнине (слабије су заступљене старије жене, жене са вишим нивоима образовања и оне из руралних средина и осталих региона Србије).

Резултати овог истраживања откривају сложену слику искуства жена с родно заснованим насиљем на друштвеним мрежама. Иако већина испитаница (56,8%) није директно доживела овај облик насиља, значајан проценат (27,8%) јесте, што потврђује постојање овог проблема у дигиталном простору. Ови налази су у складу с глобалним подацима који указују на широку распрострањеност сајбер насиља над женама (European Institute For Gender Equality, 2017). Такође, значајна свест испитаница о искуствима њихових познаница и пријатељица с насиљем на мрежама (61,9% и 52,6%) осветљава важност друштвеног контекста у разумевању овог проблема. То одговара налазима из истраживања АТИНА (Радоичић-Недељковић и Глишић, 2022), где је потврђено да девојке у Србији препознају дигитално насиље као проблем који се чешће дешава женама у њиховом окружењу. Анализа различитих облика насиља показује забрињавајуће тенденције. На пример, 39,8% испитаница је више пута доживело вербално насиље, док 52,9% испитаница бележи бар једно искуство сексуалног узнеми-

равања. Психичко насиље су испитанице доживеле нешто ређе, али 25,6% испитаница које су га доживеле више пута указују на потребу за даљим истраживањем његовог утицаја на ментално здравље. То подржава ставове Европског института за родну једнакост (European Institute For Gender Equality, 2017), према којима су психичке последице насиља на интернету често занемарене, иако су дубоко значајне.

Највећи број испитаница (59,9%) сматра да је за насиље над женама на друштвеним мрежама одговорно друштво, због подржавања мизогиних ставова. То указује на структурне проблеме који подржавају насиље. Значајан број испитаница (32,4%) кривицу приписује директно насилницима, односно починиоцима насиља, што показује свест о индивидуалној одговорности. Иако мали, проценат жена које криве жртву (4,3%) указује на присуство интернализованих стереотипа и културе окривљавања. Овај резултат указује на структурну природу проблема, где друштвене норме и системски фактори подржавају родно засновано насиље (Радоичић-Недељковић и Глишић, 2022).

Закључак

Родно засновано насиље на друштвеним мрежама представља комплексан и озбиљан проблем који осветљава дубоко укоренење мизогине ставове у друштву, који се пресликавају у дигиталном простору. Уочено је неколико кључних изазова. Прво, присутни су мизогини ставови и култура окривљавања жртава, што отежава борбу против родно заснованог насиља уопште, а посебно на друштвеним мрежама. Иако је охрабрујуће што велики број испитаница сматра друштво одговорним за насиље, то такође осветљава дубоко укоренење системске неправде које подржавају такво понашање. Друго, резултати показују релативно висок ниво поверења у неформалне мреже подршке, попут породице и пријатеља, али истовремено указују на потребу за додатним оснаживањем институција које се баве превенцијом и решавањем ових проб-

лема. Један од изазова у спречавању насиља над женама на друштвеним мрежама јесте недостатак одговорности. Друштвене мреже су критиковане због неадекватног одговора на онлајн насиље над женама, при чему многе жене пријављују да њихове жалбе нису озбиљно схваћене или су игнорисане. Насиље над женама на друштвеним мрежама изазива забринутост која захтева пажњу, јер наведени облици дигиталног насиља могу имати дубок утицај на живот жена.

Едукативни програми усмерени на деконструкцију мизогиних ставова и промовисање родне равноправности кључни су за смањење насиља. Посебно је важно радити са младима како би се створила култура ненасиља и поштовања у дигиталном простору. Потребно је унапредити законодавство које се бави дигиталним насиљем и осигурати доследну примену закона. Посебан акценат треба ставити на заштиту жртава и строже казне за починиоце. Институције попут тужилаштва, полиције, центара за социјални рад и невладиних организација морају бити опремљене и сензибилисане за рад са жртвама родно заснованог насиља на мрежама. Пружање бесплатних психолошких саветовалишта и правне помоћи требало би да буде стандард. Важно је и промовисати алате за пријављивање насиља на платформама. Такође, важно је оснажити жене да препознају насиље и да не оклевају да потраже помоћ. Потребно је радити на стварању дигиталног простора који је инклузиван и безбедан за све кориснике, посебно за жене. То захтева заједнички напор свих друштвених актера, од законодаваца и институција, до технолошких компанија и грађана.

Литература

1. Amaral, I., Simoes, R. B. (2021). Violence, misogyny, and racism: Young adults' perceptions of online hate speech. In J. S. Sanchez, A. Barrientos (Eds.), *Cosmovision de la comunicaci3n en redes sociales en la era postdigital* (pp. 869–881). McGraw-Hill.
2. БИРН. (2024). Неовлашћено дељење интимних садржаја: Како жене успевају да се изборе за правду пред судом.
3. Cybersafe. (2021). *Cyber Violence against Women, Girls – Report on Cyber VAWG and CYBERSAFE Framework. Final report on WP2 UL FDV*. Funded by the European Union's REC Programme (2014–2020)
4. European Institute for Gender Equality (2017). *Cyber violence against women and girls*. Luxemburg.
5. Ging, D., Siapera, E. (2018). Special issue on online misogyny. *Feminist Media Studies*, 18(4), 515–524.
6. Ковачевић, М., Шутић, В., Рајчевић, у Миланковић, А. (2020). *Уйојреба информационо–комуникационих технолојија у Републици Србији*, Република Србија Републички завод за статистику.
7. Ковачевић, М., Шутић, В., Рајчевић у Миланковић, А. (2021). *Уйојреба информационо–комуникационих технолојија у Републици Србији*. Публикације Републички завод за статистику Србије.
8. Mckinlay, T., Lavis, T. (2020). Why did she send it in the first place? Victim blame in the context of 'revenge porn'. *Psychiatry, Psychology and Law*, 27(3), 386–396
9. Миливојевић, А. (2024). Родно засновано дигитално насиље у Србији. *Преглед трендова*, Београд, Share фондација.
10. Papacharissi, Z. (2004). Democracy online: civility, politeness, and the democratic potential of online political discussion groups. *New Media and Society*, 6(2), 259–283.
11. Павловић, С. (2020). *Свесћ, искуства и стрављење средњошколци и средњошколаца за именовање проблема дигиталној сексуалној и*

родно засновано насиље - извештај за Србију, Аутономни женски центар, Београд.

12. Радоичић-Недељковић, А., Глишић, М. (2022). *Испред екрана. Испрживање о родно заснованом насиљу у дигиталном простору*, Удружење грађана за борбу против трговине људима и свих облика насиља над женама – АТИНА, Београд.
13. Staude-Muller, H. B., Voss, M. (2012). How stressful is online victimization? Effects of victim's personality and properties of the incident. *European Journal of Developmental Psychology*, 9(2), 260-274.
14. United Nations Population Fund (UNFPA). (2021). *Gender-Based Violence*. New York: UNFPA.
15. World Health Organization (2002). *World report on violence and health*. World Health Organization. Geneva.
16. World Health Organization (2013). *Responding to intimate partner violence and sexual violence against women*. WHO. Geneva.
17. World Health Organization (2023). *Technology-facilitated violence against women: Taking stock of evidence and data collection*. World Health Organization. Geneva
18. Directive (EU) 2024/1385 of the European Parliament and of the Council of 14 May 2024 on combating violence against women and domestic violence, <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2024/1385>, доступан 20.07.2024.
19. Кривични законик, „Службени гласник Републике Србије“, бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 и 35/2019
20. Закон о заштити података о личности, „Службени гласник Републике Србије“, бр. 87/201.
21. Аутономни женски центар (н.д.). Насиље у партнерским односима и породици, <http://www.womenngo.org.rs/konsultacije-za-zene/o-nasilju-nad-zenama/11-konsultacije-za-zene/30-nasilje-u-partnerskim-odnosima-i-u-porodici>, доступан 08.02.2025.
22. ЦЕРТ. (2022). Национални Цент Републике Србије. ЦЕРТ. РС, <https://www.cert.rs/> доступан 10.08.2024.

23. Параграф.рс (2021) Третман онлине насиља у домаћем законодавству, <https://www.paragraf.rs/dnevne-vesti/141221/141221-vest10.html>, доступан 21.08.2024.
24. Републички завод за статистику – РЗС (2023). Школска спрема, писменост и компјутерска писменост, <https://popis2022.stat.gov.rs/sr-latn/5-vestisaopstenja/news-events/20230731-skolska-sprema-pismenost/?a=0,s=0>, доступан 19.02.2025.
25. УНФПА. (2021) Појмовник родно заснованог насиља посредством технологије, https://serbia.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/pojmovnik_rodno_zasnovanog_nasilja_posredstvom_tehnologije.pdf, доступан 09.08.2024.

Violence against Women on Social Networks in Serbia

Abstract: *Violence against women on social networks is a growing social problem that reflects deeper gender inequalities in the modern digital age. This paper analyzes the phenomenon of gender-based violence on social networks from a theoretical, legislative and empirical perspective, pointing to specific forms of violence, their consequences and proposals for improving prevention and protection of victims. A special focus is on the perception of vulnerability, the frequency of different forms of violence, and the connection with socio-demographic characteristics. The aim is to identify the main forms of violence, assess their impact on victims, and analyze perceptions of violence against women on social networks. The sample consists of 352 women. The results indicate that the majority of respondents do not perceive social networks as equally safe for men and women. The conclusion proposes certain measures to improve the legislative framework, strengthen institutional capacities, educate the public, and create support networks for victims.*

Keywords: *gender-based violence, women, Internet, social networks, Serbia.*

Ненад НОВКОВИЋ¹, МА
докторанд на Факултету безбедности Универзитета у Београду

ДОИ: 10.5937/bezbednost2502179N

УДК: 343.85:[343.9.024:336.7(497.11)

Прегледни научни рад

Примљен: 3. 10. 2024. године

Ревизија 1. 7. 2025. године

Датум прихватања: 4. 7. 2025. године

Усклађеност нормативних и институционалних капацитета Србије са актуелним међународним стандардима за спречавање прања новца

Апстракт: Области спречавања прања новца и финансирања тероризма (СПНИФТ) у контексту светској финансијској систему изискује све јачу међународну сарадњу. Успостављање ефикасне система подразумева координацију глобалних активности, као и поштовање формалних уговорних обавеза држава да у свом националном праву инкриминишу и зајене приходе од криминала. Србија, као кандидат за чланство, прилази ка законодавству Европске уније на овај рад за циљ има анализу релевантних пројеката европској блока, као и докумената у којима су обавезе које из њих произишћу трансформоване у српско законодавство, ради извођења закључка о нормативној и институционалној спремној земље за наведену борбу. Истраживање је спроведено детаљним прегледом и уредном анализом актуелних регулатива и институционалних капацитета Европске уније и Србије. Закључује се да је српски режим у овој области у највећој мери усклађен са важећом регулативом Европске уније, будући да је прошао проверу Манивала кроз пет извештаја о узајамној евалуацији. Од успостављања на листу за појачано прање 2016. године, Србија је спровевши све препоруке ФАТФ-а, добила коначну оцену о испуњењу захтева и спровођењу препорука, што искључује потребу за даљим

¹ nenad011@yahoo.com

Усклађеност нормативних и институционалних капацитета Србије са актуелним међународним стандардима за спречавање прања новца

праћењем. Законска решења из ове области актуелна су у односу на важеће прописе Европске уније и омогућују ефективно учешћивање Србије у европским напорима за прањознавање и претњи из ове области и суочавање са њима.

Кључне речи: прање новца, директиве ЕУ, СПНИФТ, прањоруче ФАТФ-а, извештај узајамне евалуације.

Увод

Област спречавања прања новца и финансирања тероризма (СПНИФТ) у контексту глобалног финансијског система изискује све јачу међународну сарадњу. Иако су Сједињене Америчке Државе (САД) покренуле успостављање нормативног оквира за ову област, Европска унија (ЕУ), којој као кандидат тежи и Србија, успоставила је путем шест директива, транспонованих у национална законодавства, правни оквир са правилима и широким обимом обвезника. Успостављање транснационалног оквира у области спречавања прања новца и финансирања тероризма захтевало је учешће многих земаља и међународних организација, као што су Уједињене нације (УН), како би се делотворност система унапредила и резултирала еволуцијом европског законодавства од концепта директива до концепта обавезне регулативе. Постепеним грађењем инфраструктуре основане су финансијско-обавештајне службе (ФОС), које су одговорне за успостављање националних система и размену информација са својим еквивалентима широм света. Ратификацијом међународних конвенција и имплементацијом директива створен је ефикасан транснационални оквир.

Србија је тренутно у приступним преговорима са ЕУ, чије је законодавство у обавези да примени јер реформа институција у оквиру националног система и успостављање капацитета на нивоу региона имају суштински значај за сузбијање организованог криминала (Stanković & Otašević, 2024: 204). Стога, овај рад има за циљ да анализира како релевантне прописе и документе европског блока, тако и оне у којима су обавезе које произилазе из европске ре-

гулативе рефлектоване у српском законодавству, како би се извео закључак у којој мери су међународни прописи транспоновани, а Србија нормативно и институционално припремљена за СПНИФТ.

Теоријски оквир

Успостављање ефикасног система за борбу против прања новца подразумева координацију међународних активности и изискује поштовање формалних уговорних обавеза држава да у свом националном праву инкриминишу и заплене приходе од криминала, спроводећи регулативу над финансијским и нефинансијским институцијама (Ebike, 2023: 1). Прање новца је процес претварања криминалних прихода у имовину која се не може повезати са основним злочиним којим је стечена (Reuter & Truman, 2004: 1). У литератури и директивама ЕУ помиње се да процес прања новца чине два основна елемента: нелегалан извор средстава и процес легализације средстава (Cox, 2014: 63). Нелегалан извор се притом односи на кривична дела као што су разни облици крађе, трговина дрогом, подвођење, утаја пореза, корупција и проневера. С правне тачке гледишта препознате су четири групе активности: конверзија или пренос нелегално стечене имовине, прикривање њеног незаконитог порекла, стицање и експлоатација такве имовине и учешће у незаконитим активностима (UN, 1988). Многе међународне организације, између осталог и ЕУ, прихватиле су овај правни аспект као стандардну дефиницију прања новца која се често проналази и у националним законодавствима (EU, 2015; Levi & Soudijn, 2020: 7).

Темељ за доношење националних и међународних прописа и споразума о спречавању прања новца постављен је осамдесетих година 20. века, када је претња постала јасна током борбе против илегалне трговине наркотицима (Moscow, 2007: 111). Међународни нормативни оквир о финансијском криминалу зачет је у САД доношењем Закона о банкарској тајни 1970. године, а затим и Закона о контроли прања новца из 1986. године, који је прање новца прогласио кривичним делом (Takáts, 2007: 7). Након терористичких

напада 2001. године донет је Амерички патриотски закон (*USA Patriot Act*) (US Treasury, 2001), који је поред борбе против тероризма увео и нове процедуре упознавања клијента и боље стандарде извештавања (Muller, 2007: 7).

Даљи преокрет су представљала три споразума УН против дистрибуције опијата², од којих је Бечка конвенција из 1988. године (*19. United Nations Convention against Illicit Traffic in Narcotic Drugs and Psychotropic Substances*) (UN, 1988) први пут у фокус ставила проблематику прања новца (Sollier, 2007: 41). Самит Г7 у Паризу 1989. године остаће упамћен по оснивању Радне групе за финансијску акцију, познате као ФАТФ (*Financial Action Task Force – FATF*). Реч је о међувладиној организацији за СПНИФТ, која ће убрзо након оснивања објавити четрдесет препорука (FATF, 2023) са захтевима за усвајање закона у циљу инкриминације прања новца, омогућавања заплене тако стечене имовине, увођења провере клијената, пријављивања сумњивих трансакција и сарадње са другим земљама (FATF, 2023; Levi, 2001).

Европска унија је један од главних актера у овој области. У последње две деценије донела је шест директива и основала сопствено надзорно тело налик ФАТФ-у – Манивал (*Moneyval*). Прва директива је настала као одговор на споразум УН из 1988. и као претњу је, осим кријумчарења наркотика, препознала и тероризам и приходе од организованог криминала (*Directive 91/308/EEC*). Друга директива је проширила обухват институција и врста криминала на које се односила (*Directive 2001/97/EC*), док је Трећа директива применила и резултате ревизије препорука ФАТФ-а у вези са финансирањем тероризма из 2003. године (*Directive 2005/60/EC*). Четврта директива је применила препоруке из ревизије ФАТФ-а из 2012. године, снижавајући праг финансијских трансакција које подлежу извештавању (укључујући нове обвезнике као што су агенти некретнина, кладионице, промотери игара на

² Први споразум је Јединствена конвенција о опојним дрогама (*Single Convention on Narcotic Drugs*) из 1961. године која је измењена и допуњена 1972. године (UN, 1961; UN 1972). Други споразум је Конвенција о психотропним супстанцама (*Convention on Psychotropic Substances*) из 1971. године (UN 1971).

срећу и трговци уметнинама), стварајући регистре стварних власника и доносећи одређеније дефиниције политички изложених особа (ПИО) (Directive (EU)2015/849). Пета директива је објавила регистре стварног власништва, повећала транспарентност трастова, позабавила се виртуелним валутама и увела обавезу пријављивања власника претплатних картица изнад одређеног износа (Directive (EU)2018/843). Шеста директива и нови законски оквир уводе значајне новине, између осталог и оснивање Европске агенције за борбу против прања новца (Directive (EU)2024/1640; Regulation (EU)2024/1624).

Као део процеса сталног мониторинга, ФАТФ од 2000. Године објављује сиву листу држава које недовољно примењују препоруке. Иако се пажња у већини случајева усмерава на сиромашније земље и слабије јурисдикције, бројни аутори тврде да суштинску одговорност имају офшор центри у високоразвијеним земљама, и то због високог нивоа заштите тајности и лабилне провере клијената. Примери који то потврђују јесу америчке државе Делавер, Вајоминг и Невада (Tax Justice Network, 2020:5–7; van Duynе et al., 2018: 236), територије Велике Британије као што су Британска Девичанска Острва и Кајманска Острва (Garcia-Bernardo et al., 2017), затим Швајцарска, која се Споразуму о аутоматској размени информација придружила тек 2018. године (Swissinfo, 2019) и још увек нема јавни регистар стварног власништва (O'Donoghue, 2024), Кипар, који је привукао многе упитне инвеститоре из бившег Совјетског Савеза, па чак и Данска (Isolauri, Zettinig & Nummela, 2022: 393), која је дозволила прање преко двеста милијарди евра преко своје естонске подружнице (Milne & Binham, 2018).

Међународни споразуми и националне регулативе значајно су променили начин функционисања финансијског система па су, између осталог, оформљене финансијско-обавештајне службе. Уз снажну сарадњу и координацију владиних сектора, централне банке, пореске управе, полиције и правосуђа, оне имају кључну улогу у примени и спровођењу препорука у националном законодавству (Brewczyńska, 2021: 1). Ради побољшања система, у претходном периоду је представљено много новитета. Примери су уво-

ђење приступачних платних рачуна у ЕУ, додела значајније улоге финансијским посредницима у провери и праћењу клијената, праћење трансакција изнад одређеног прага (путем извештаја о трансакцијама валуте), праћење банкарских трансакција из земаља са црне листе ФАТФ-а, праћење других сумњивих трансакција (путем извештаја о сумњивим активностима) и пријављивање активности политички изложених особа (Villányi, 2021). Ефикасна припрема извештаја притом је од велике важности како би се избегло преплављивање небитним случајевима (Takáts, 2007: 4), али нејасна дефиниција сумњивих трансакција отежава овај процес (Cotos et al., 2021: 7) јер обвезници нису сигурни шта регулатива тачно захтева (Vogel & Maillart, 2020: 4). Како би се ресурси у финансијским институцијама и телима за надзор боље расподелили, препоруке ФАТФ-а из 2012. године прошириле су листу обвезника на осигуравајуће куће, пружаоце услуга трансфера новца, брокерске фирме и правне саветнике (Villányi, 2021).

Међународни правни оквир у области СПНИФТ – директиве и регулативе ЕУ

Област борбе против прања новца постала је обавезни део регулативе на националном и међународном нивоу, пре свега ради заштите финансијског система и сузбијања организованог криминала. Укључивање финансирања тероризма као новог предикативног злочина (Unger, 2013: 5) повезало је ову област са безбедносним аспектима држава и међународне заједнице, што се огледа у законским решењима и националним и међународним стратешким документима. Узимајући у обзир прекогранични карактер ове области, међународна регулатива из године у годину налаже све јачу сарадњу институција које се баве овом проблематиком (Eurojust, 2022: 2), што је евидентно и у директивама ЕУ и у српским законима и стратегијама. Као земља кандидат за чланство у ЕУ, Србија гравитира ка регулативи овог блока па ће пажња у овом поглављу бити усмерена на његове прописе (УСПН, 2020).

Директива 2015/849/EU (AMLD IV)

Четврта директива против прања новца (*Anti-Money Laundering Directive IV – AMLD IV*) јесте тренутно важећи пропис Европске уније и представља значајан искорак у ширењу капацитета СПНИФТ, доносећи низ новитета, као што су јаснија правила за спровођење анализе ризика. Директива је морала да буде имплементирана до јуна 2017. године од стране кредитних и финансијских институција и трастова. Уводи приступ заснован на ризику, при чему обвезници морају да предузму кораке у његовом препознавању, процени и отклањању. Обвезници морају да обезбеде тачну и ажурну информацију о стварном власништву својих клијената, која мора бити објављена у централном регистру доступном свим релевантним државним телима и законским обвезницима. Исто се односи и на трастове који подлежу опорезивању (члан 31(3а)). Транспарентност и приступ информацијама о стварном власништву кључни су елементи СПНИФТ оквира ЕУ. Прописи се, међутим, не односе на правна лица трећих земаља, са изузетком куповине непокретности и пословања преко подружница, што знатно отежава процену и истрагу стварне контроле код криминалних активности.

Четврта директива увела је значајне промене у процедуре за утврђивање да ли је клијент или стварни власник политички изложена особа, што важи и за домаћа и страна лица. Претходне препоруке ФАТФ-а на ову тему рефлектоване су у члановима 3(9), 3(10) и 3(11), као и у члану 20 о додатним процедурама провере клијената.

Унапредила је и међународну сарадњу – члан 65(1)(ц) захтева од Европске комисије (ЕК) да релевантним владиним телима и финансијско-обавештајним службама пружи увид у податке потребне за процедуре СПНИФТ, док члан 65(1)(д) прописује међународну сарадњу и размену информација између владиних представника и наведених служби. Иако члан 57а(5) налаже успостављање сарадње и са трећим земљама, директива ту сарадњу не регулише.

Члан 65(1)(г) захтева процену нивоа поштовања основних људских права и принципа ЕУ. У вези с виртуелним валутама, у члану

Усклађеност нормативних и институционалних капацитета Србије са актуелним међународним стандардима за спречавање прања новца

65(1) захтева се од Комисије да припреми предлог закона за оснивање и одржавање централног регистра идентитета и адреса виртуелних новчаника корисника.

*Директива 2018/843/EУ о изменама и дојунама
Директиве (EУ)2015/849 (AMLD V)*

Пета директива (AMLD V), имплементирана 2020. године, увећава транспарентност и уводи строжу контролу и шири обим обвезника режима СПНИФТ. Обавезала је чланице ЕУ да објаве регистре стварних власника дефинисане чланом 3, параграфом 6(а)(i), а обвезнике да обезбеде ажурну информацију (параграф 25 преамбуле).

Ова директива појачала је сарадњу и размену информација између финансијских регулаторних тела (параграф 16) и обавезала чланице да оснују централизоване регистре банковних рачуна и система за проналажење њихових власника. Увела је напредан процес провере при трансакцијама са високоризичним трећим земљама, при којима је потребно прикупити додатне податке о клијенту, стварном власништву и природи пословног односа, као и додатна одобрења менаџмента, и вршити појачани мониторинг.

Пета директива је провајдерима финансијских услуга смањила обавезни праг за пријаву трансакција претплатним картицама и увела ефикасније методе за идентификацију политички изложених особа путем објаве свеобухватних листа јавних функција чланица ЕУ и акредитованих међународних организација (параграф 23 преамбуле). Увела је, такође, рестрикције анонимног коришћења виртуелних валута и проширила примену на додатне обвезнике (члан 1, параграф 1).

Директива 2019/1153/EУ

Директива 2019/1153/EУ донела је правила за унапређење безбедности и кривичног гоњења финансијског криминала, као и за борбу против прања новца, налажући директан приступ подацима финансијско-обавештајних служби и јавних органа одгово-

рних за спречавање, откривање, истрагу и кривично гоњење тешког криминала, у складу са чланом 4(3) Споразума о ЕУ. Директива налаже и благовремени одговор на захтеве повезане са СПНИФТ, где су те информације, анализе и мере заштите при размени неопходне по члану 32(5) Четврте директиве. Директива такође даје Агенцији за спровођење закона специфичне надлежности и задатке утврђене уредбом (ЕУ)2016/794 у вези са прекограничним истрагама транснационалних криминалних организација.

Нови регулативни пакети 2024. године

Нова регулатива (ЕУ)2024/1620 Европског парламента и савета оснива Управу за борбу против прања новца и супротстављање финансирању тероризма (*The Authority for Anti-Money Laundering and Countering the Financing of Terrorism – AMLA*) и допуњује регулативе (ЕУ)1093/2010, (ЕУ)1094/2010 и (ЕУ)1095/2010. Важиће од 1. јула 2025. године, са изузетком чланова који су већ у примени, и представља највећи искорак у овој области.

Регулатива (ЕУ)2024/1624 о превенцији употребе финансијског система у сврхе прања новца или финансирања тероризма, као и директива (ЕУ)2024/1640 о механизмима које земље чланице треба да уведу ради превенције употребе финансијског система у сврхе прања новца (Шеста директива), примењиваће се од јула 2027. године, укидајући Четврту и Пету директиву, са изузетком члана 74 о приступу централним регистрима стварног власништва. Директива (ЕУ)2024/1654 о централизованим регистрима банковних рачуна треба да буде транспонована 2029. године, стварајући јединствену приступну тачку подацима из централизованих регистра банковних рачуна.

Нови пакет прелази са концепта директива на концепт обавезног законодавства и усклађује правила, затварајући тренутне недостатке у закону и проширујући обухват обвезника на сектор криптовалута, трговце луксузном робом, фудбалске клубове и спортске агенте. Такође се уводе строжи захтеви за темељну проверу, регулише стварно власништво и одређује лимит од десет хиљада

евра за готовинска плаћања.

Док су Четврта и Пета директива обавезивале чланице да ши-рој јавности осигурају приступ информацијама о стварном влас-ништву правних лица основаних на својој територији, Шеста ди-ректива прописује да поменути подаци, као и они о финансијским санкцијама, буду увек доступни и назначени према члану 10(9).

Један од најважнијих аспеката пакета јесте оснивање поме-нуте Управе за борбу против прања новца и супротстављање фи-нансирању тероризма, са овлашћењем за надзор над високоризи-чним субјектима у финансијском сектору, ради јачања капацитета режима СПНИФТ, стварањем интегрисаног механизма са нацио-налним супервизорима, вршењем координације и давањем подр-шке финансијско-обавештајним службама, контролисањем нефина-нсијског сектора и изрицањем неопходних санкција.

Шеста директива треба да унапреди националне системе и пропише правила за сарадњу финансијско-обавештајних служби и супервизора. Чланице су обавезне да својим службама обезбеде неопходне ресурсе и независност у обављању функција. Примера ради, члан 21 налаже приступ информацијама неопходним за ис-пуњавање задатака финансијско-обавештајне службе, што укључу-је и директан приступ регистрима предузећа и база политички из-ложених особа.

Како би се осигурао приступ подацима из централних реги-стара банковних рачуна путем једне приступне тачке, донета је и Директива (ЕУ)2024/1654, која налаже усклађивање формата бан-ковних извода. Директан приступ и универзални обрасци важни су за спречавање кривичних дела, како при улажењу у траг имови-ни стеченој путем криминала, тако и при њеној заплени. Члан 26 те директиве уводи и појачану контролу за земље високог ризика.

Директива инкриминише прање новца и захтева од држава чла-ница да обезбеде да обвезници сnose одговорност за кршење Ше-сте директиве и Директиве 2023/1113 о информацијама које прате пренос средстава и одређених криптосредстава. Стога се налаже успостављање правила за финансијске санкције и административне мере, које морају бити ефикасне и пропорционалне.

Правни оквир Републике Србије

Најзначајнији прописи из области СПНИФТ у српском законодавству јесу Закон о ограничавању располагања имовином у циљу спречавања тероризма и ширења оружја за масовно уништење и Закон о спречавању прања новца и финансирања тероризма – ЗСПНФТ (УСПН, 2020). Главни стратешки документ за испуњавање прописаних одредби у српском законодавству јесте Стратегија за борбу против прања новца и спречавање финансирања тероризма за период 2020–2024. године са акционим планом. Остали релевантни прописи јесу: важећа Стратегија националне безбедности Републике Србије, Стратегија за спречавање и борбу против тероризма за период 2017–2021. године, којој је важење престало, Стратегија за борбу против организованог криминала из 2009. године, чија је примена престала 2021. године (Вановић & Илић, 2023: 583), као и акциони планови за поглавља 4, 23, 24 и 31 у преговорима са ЕУ и Закон о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала, тероризма и корупције. У наредном делу рада биће анализирана област СПНИФТ у изабраним законским решењима и стратегијама.

Закон о спречавању прања новца и финансирања тероризма

Закон о спречавању прања новца и финансирања тероризма (*Службени гласник Републике Србије*, бр. 113/17 и 91/19) основни је превентивни закон за СПНИФТ, који наглашава прекогранични карактер ове области. Овај закон прањем новца сматра конверзију, пренос, прикривање или нетачно приказивање особености, као и стицање, држање или коришћење имовине стечене кривичним делом. Закон дефинише обвезнике, а неке од главних обавеза јесу:

- дужност да се изради и ажурира анализа ризика од прања новца и финансирања тероризма (члан 6),
- спровођење мера ради упознавања и праћења странака при успостављању пословног односа, вршењу трансакција и недостатку информација (члан 7),

Усклађеност нормативних и институционалних капацитета Србије са актуелним међународним стандардима за спречавање прања новца

- прибављање података о свим лицима која учествују у трансакцији са дигиталном имовином (члан 15а),
- утврђивање и провера идентитета лица повезаних са полисом животног осигурања (чланови 17, 19, 20, 21, 25, 26),
- прибављање података и документације код успостављања кореспондентског односа са респондентом са седиштем у иностранству (члан 36),
- одређивање поступка за утврђивање да ли је странка или стварни власник функционер (члан 38).

Закон налаже посебан опрез у трансакцијама са државама које не примењују стандарде за СПНИФТ (члан 41), као и забрану пружања услуга које омогућују прикривање идентитета странке (члан 44). Закон обавезном чини сарадњу органа при изради индикатора за препознавање основа сумње (члан 68), као и сарадњу надлежних органа при процени ризика и анализи делотворности система (члан 70). Закон такође формира Управу за спречавање прања новца (УСПН), која се оснива као орган управе у саставу министарства надлежног за послове финансија. Та управа обавља финансијско-информационе послове, тј. прикупља, обрађује, анализира и прослеђује надлежним органима податке и документацију и врши друге послове из области СПНИФТ (чланови 72–80). Остала овлашћења Управе јесу праћење финансијског пословања странке и покретање поступака. Као што је већ напоменуто, Закон налаже међународну сарадњу (члан 80) пре свега у области прикупљања и размене података о сумњивим трансакцијама (члан 81). Закон такође јасно налаже заштиту и чување података и вођење евиденција поступака за кривична дела финансијског криминала и корупције.

Закон о ограничавању располагања имовином у циљу спречавања тероризма и ширења оружја за масовно уништење

Закон о ограничавању располагања имовином у циљу спречавања тероризма и ширења оружја за масовно уништење (*Службени гласник Републике Србије*, бр. 29/15, 113/17 и 41/18) прописује радње и мере за ограничавање располагања имовином, надлеж-

ност државних органа за примену тих мера, као и права и обавезе обвезника. Његовим доношењем Управа је добила надлежности и у борби против тероризма, а Србија је испунила обавезу из главе VII Повеље Уједињених нација о спровођењу резолуција Савета безбедности УН. Закон је измењен и допуњен 2017. и 2018. Године ради усаглашавања са препорукама 6 и 7 ФАТФ-а, отклањања недостатака изнетих у извештају Манивала и увођења циљаних финансијских санкција (УСПН, 2023: 4).

Стратегија за борбу против прања новца и финансирања тероризма за период 2020–2024

Стратегија за борбу против прања новца и финансирања тероризма за период 2020–2024 (НСБППНФТ) треба да установи систем за СПНИФТ ради ефикасног суочавања са налазима процене ризика из 2018. године, примењујући мере које налаже ФАТФ (Marković & Stanojević, 2023: 609). Инкриминацијом прања новца и финансирања тероризма у Кривичном законнику РС (чл. 245 и 393) у складу са међународним стандардима, створен је темељ за ефикасну борбу против ових кривичних дела. Изменама Кривичног законика прописано је да имовина, предмет прања новца, не мора да потиче из предикатног кривичног дела већ из криминалне делатности. Такво решење преузето је из међународних конвенција и омогућава кривично гоњење без претходне осуде за предикатно кривично дело. Општи циљ је потпуна заштита привреде и финансијског система од опасности коју узрокују прање новца, финансирање тероризма и ширење оружја за масовно уништење, уз наглашавање сарадње јавног и приватног сектора и приступа заснованог на процени ризика ради јачања система и интегритета институција финансијског и нефинансијског сектора. Посебни циљеви Стратегије сумирани су у четири области:

1. смањење ризика од прања новца, финансирања тероризма и ширења оружја за масовно уништење кроз континуирано унапређење стратешког, законодавног и институционалног оквира, координацију свих учесника и међународну сарадњу;

Усклађеност нормативних и институционалних капацитета Србије са актуелним међународним стандардима за спречавање прања новца

2. спречавање уношења у финансијски и нефинансијски систем имовине за коју се сумња да је стечена кривичним делом или намењена илегалним активностима, као и ефикасније откривање те имовине ако је већ у систему;
3. ефикасно и делотворно кажњавање извршиоца кривичног дела прања новца и одузимање незаконито стечене имовине;
4. уочавање и отклањање претње од финансирања тероризма и кажњавање извршиоца овог кривичног дела (СБППНФТ, 2018).

Ради унапређења система и расподеле ресурса јавног и приватног сектора Стратегија налаже доношење јединственог међусекторског документа јавне политике са мерама за одговор на изазове из националне процене ризика. Успешном реализацијом њених циљева постиже се: повећање ефикасности истрага услед бољег разумевања ризика, бољи квалитет извештаја, боље познавање странака и стицање власништва искључиво уз испуњење свих услова, појачан надзор и регулисање рада обвезника, унапређење кривичног и доказног процеса, олакшана процедура одузимања имовине, унапређење протока информација и квалитета анализа Управе, побољшање сарадње и ефикасности ангажовања у превентивном и репресивном делу система, као и тешња сарадња јавног и приватног сектора.

Акциони план уз Стратегију за борбу против прања новца и финансирања тероризма 2020–2022, 2022–2024

Акциони план дефинише мере за постизање циљева Стратегије (УСПН, 2021):

- у оквиру циља 1: боље разумевање ризика, њихово смањивање и правовремено препознавање нових претњи, унапређење сарадње органа надлежних за надзор, финансијско-обавештајне послове, истраге, поступке за одузимање имовине и унапређење међународне сарадње, као и већа усклађеност са међународним стандардима;

- у оквиру циља 2: ефикаснији систем пријава обвезника, боље мере познавања и праћења странака, бољи рад надзорних органа у складу са утврђеним ризицима;
- у оквиру циља 3: унапређење делотворности надлежних органа у складу са препознатим ризицима и препорукама Манивала, побољшање кривичних санкција и делотворно одузимање незаконито стечене имовине;
- у оквиру циља 4: обезбеђење примене нормативног оквира и одрживости система истраживања и кривичног гоњења у случајевима финансирања тероризма, као и унапређење активности на праћењу прекограничних ризика и спречавање злоупотреба непрофитног сектора.

Закон о организацији и надлежностима државних органа у сузбијању организованог криминала, тероризма и корупције

Закон о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала, тероризма и корупције (*Службени гласник Републике Србије*, бр. 94/16 и 87/18 – др. закон) уређује оснивање, организацију, надлежност и овлашћења државних органа и посебних организационих јединица ради откривања, кривичног гоњења и суђења за одређена кривична дела, међу којима је и праће новца. Главну надлежност у овом случају имају државни органи за поступање у предметима из области организованог криминала и корупције: Тужилаштво за организовани криминал, Јединице за сузбијање организованог криминала МУП-а и посебна одељења Вишег и Апелационог суда у Београду за организовани криминал. Ово законско решење је одговор на циљеве зацртане у Стратегији истрага финансијског криминала РС, утемељеној на четири стуба: делотворни репресивни органи, унапређена сарадња између различитих државних органа, увођење финансијске форензике у тужилаштва и стална едукација и обука полиције, јавних тужилаца и судија (Мин. правде, 2015).

Анализа усклађености међународног и српског правног оквира

Србија је ратификовала Конвенцију УН против незаконитог промета опојних дрога и психотропних супстанци, потврдила Конвенцију Савета Европе о прању, тражењу, заплени и одузимању прихода стечених криминалом и о финансирању тероризма, као и Међународну конвенцију о сузбијању финансирања тероризма и Конвенцију УН против транснационалног организованог криминала (и допунске протоколе), и применила препоруке ФАТФ-а (УСПН, 2020).

Манивал је усклађеност српске регулативе СПНИФТ проценио у извештају о узајамној евалуацији (ИУЕ) из 2016. године, када је Србија стављена у статус појачаног праћења (Moneyval, 2023). Методологија коју Манивал примењује испитује техничку и делотворну усклађеност са препорукама ФАТФ-а из 2012. Године и методологијом из 2013. године (Moneyval, 2022: 32).

У области техничке усклађености, чланице су дужне да у року од три године од усвајања извештаја о узајамној евалуацији покажу усклађеност са већином препорука ФАТФ-а. У другом извештају о појачаном праћењу Србије из децембра 2018. године констатован је напредак и повећане су оцене десет претходно неусклађених или делимично усклађених препорука, док су у извештају из 2019. године повећане оцене које се тичу још три препоруке. Четвртим извештајем је узет у обзир напредак на имплементацији препорука у вези са одредбама ЗСПНФТ о адвокатима и јавним бележницима (препоруке 22 и 23 ФАТФ-а), одредбом о правилима стручности и подобности у нефинансијском сектору у више секторских закона (о играма на срећу, у промету непокретностима, рачуноводству) и одредбом о овлашћењима надзорних органа у међународној сарадњи и размени информација (НСБППНФТ, 2018: 8–9). Препорука 15 о провајдерима услуга и активностима везаним за виртуелну имовину у потпуности је примењена и као таква је оцењена у петом извештају Манивала из 2023. године (Moneyval, 2023: 3). Тиме је Србија применила свих четрдесет препорука ФАТФ-а на нивоу „усклађено”

или „усклађено у великој мери”, чиме је престала потреба за даљим праћењем (Moneyval, 2023: 4). Упркос томе, покренута је шеста рунда узајамне евалуације (Moneyval, 2024).

На пољу делотворности регистрован је напредак у више области идентификованих у извештају о узајамној евалуацији, посебно оних из Акционог плана ФАТФ-а за Србију (фебруар 2018 – јун 2019). Као одговор, Србија је спровела националну процену ризика (непосредни исход НИ 1), поправила надзор над адвокатима и јавним бележницима (НИ 3), успоставила централни регистар стварних власника (НИ 5), повећала број истрага, поступака и пресуда за праће новца (НИ 7), увела финансијске санкције за област ширења оружја за масовно уништење и увела надзор над непрофитним сектором у вези с финансирањем тероризма (НИ 10 и НИ 11) (НСБППНФТ, 2018: 10), унапредивши тако институционални оквир за СПНИФТ.

Претходно описане мере и активности предвиђене акционим планом уз националну стратегију спроведене су у потпуности, са изузетком нове процене ризика која је предвиђена за 2024. годину (УСПН, 2024). Правилник о унутрашњој организацији и класификацији радних места у Управи за спречавање прања новца измењен је у децембру 2022. године, како би одражавао унутрашње организационе промене, и то смањење броја запослених са 42 на 28 (European Commission, 2023: 103). Србија је похваљена и због смањеног броја случајева заплене имовине у односу на 2022. Годину, као и због „праћења новца” од стране истражних власти, али је критикована због смањеног броја пресуда и системског неспровођења проширене заплене имовине (European Commission, 2023: 5). Стратегија у вези са НИ 10 и 11 из методологије ФАТФ-а није предвидела активности по питању финансијских санкција и надзора над непрофитним сектором, али је овај међународни стандард испуњен (чак и са становишта делотворности система) доношењем Закона о ограничавању располагања имовином у циљу спречавања тероризма и ширења оружја за масовно уништење и увођењем надзора над непрофитним сектором ради спречавања злоупотребе непрофитних организација (УСПМ, 2020).

Према извештају Европске комисије из 2023. године, Србија је у обавези да унапреди техничке, финансијске и људске ресурсе Јавног тужилаштва за организовани криминал и да прихвати приступ базиран на процесуирању организованих група уместо индивидуа, као и да унапреди централни систем обраде случајева (European Commission, 2023: 56).

Закључак

У раду је дат преглед важећих прописа и стратешких решења која дефинишу оквир СПНИФТ у различитим законодавним оквирима – међународном, европском (ЕУ) и српском. Спроведена анализа доводи до закључка да међународна сарадња у овој области добија све већи значај у новијим прописима ЕУ и Србије, а да је ефикасна примена прописа водећих законодаваца за ову област напредовала, од чега ће зависити и делотворност националних система.

Српски режим СПНИФТ је у највећој мери усаглашен са важећом регулативом ЕУ, а српски нормативни оквир прошао је проверу Манивала у пет извештаја о узајамној евалуацији. Почевши од 2016. године, када је Србија стављена на листу за појачано праћење, спроведене су све препоруке ФАТФ-а и додељена је оцена о испуњењу захтева и спровођењу препорука, што искључује потребу за даљим праћењем. Доношењем закона о одузимању имовине стечене кривичним делом испуњене су препоруке о санкционисању починилаца, али постоји замерка да се казнена политика ретко примењује. Српске власти су почеле да се у истрагама руководе принципом праћења новца, који је одавно присутан у међународној пракси.

Прекогранична сарадња је једно од начела Управе за прање новца, а Србија је ратификовала све релевантне међународне конвенције, што указује на спремност да се суочи са изазовима у области СПНИФТ. Законска решења из ове области новијег су датума и актуелна су у односу на важећу регулативу ЕУ па омогућују активно и ефектно учествовање Србије у европским напорима за препознавање и суочавање са претњама. Инкриминацијом дела

прања новца у Кривичном законнику Републике Србије покренуто је доношење низа прописа ради успостављања ефикасног система, па је са стране институционалног, систематског и организационог аспекта Србија у доброј позицији да борбу даље унапреди.

Како би се међународна сарадња побољшала, Србија наставља да склапа билатералне уговоре са финансијско-обавештајним службама широм света ради размене података. Према извештају Европске комисије из 2023. године, Србија мора да унапреди техничке, финансијске и људске ресурсе Јавног тужилаштва за организовани криминал и почне да процесуира организоване групе уместо индивидуа, као и да унапреди централни систем обраде случајева тужилаштва. Препознате су актуелне припреме Србије за централизоване кривични обавештајни систем. Управа за спречавање прања новца представља добру базу свих домаћих и страних прописа и ратификованих конвенција и међународних споразума и препорука из области СПНИФТ. Овај податак олакшава информисање о историјским и актуелним збивањима, као и увид у будућа дешавања на овом пољу у српском нормативном и институционалном оквиру.

Услед значајних напора за унапређење међународне сарадње у области СПНИФТ Србија је приморана да систем држи ажурним, док континуирани мониторинг од стране организација као што су Манивал и ФАТФ, као и учествовање у активностима Егмонт групе, не дозвољавају одступања од примене светских прописа и добре праксе.

Литература

1. Banović, B., Ilić, A. (2023). Međunarodna krivičnopravna saradnja kao strateško opredeljenje u kontroli organizovanog kriminala i terorizma. *Medjunarodni problemi* 75(4): 573–594 <https://doi.org/10.2298/MEDJP2304573B>
2. Brewczyńska, M. (2021). Financial Intelligence Units: Reflections on the applicable data protection legal framework. *Computer Law & Security Review*, 43(105612), 1–14. <https://doi.org/10.1016/j.clsr.2021.105612>
3. Cotoc, C. N., Nițu, M., Șcheau, M. C., Cozma, A. C. (2021). Efficiency of money laundering countermeasures: case studies from European Union member states. *Risks*, 9(6), 120: 2–19. <https://doi.org/10.3390/risks9060120>
4. Council Directive 91/308/EEC of 10 June 1991 on prevention of the use of the financial system for the purpose of money laundering, *Official Journal*, L 166, 10. June 1991. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:31991L0308>
5. Cox, D. (2014). *Handbook of Anti Money Laundering*. Chichester: John Wiley & Sons, Ltd
6. Directive (EU) 2018/843 of the European Parliament and of the Council of 30 May 2018 amending Directive (EU) 2015/849 on the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financing and amending Directives 2009/138/EC and 2013/36/EU, *Official Journal of the European Union*, L 156/43, 30. May 2018. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32018L0843&qid=1720791866935>
7. Directive (EU) 2018/1673 of the European Parliament and of the Council of 23 October 2018 on combating money laundering by criminal law, *Official Journal of the European Union*, L 284/22, 23. October 2018. <https://eurlex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32018L1673>

8. Directive 2001/97/EC of the European Parliament and of the Council of 4 December 2001 amending Council Directive 91/308/EEC on prevention of the use of the financial system for the purpose of money laundering - Commission Declaration, Official Journal of the European Union, L 344, 4. December 2001. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32001L0097>
9. Directive 2005/60/EC of the European Parliament and of the Council of 26 October 2005 on the prevention of the use of the financial system for the purpose of money laundering and terrorist financing, Official Journal of the European Union, L 309/15, 26. October 2005. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32005L0060>
10. Directive (EU) 2015/849 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2015 on the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financing, amending Regulation (EU) No 648/2012 of the European Parliament and of the Council, and repealing Directive 2005/60/EC of the European Parliament and of the Council and Commission Directive 2006/70/EC, Official Journal of the European Union, L 141/73, 20. May 2015. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32015L0849&qid=1720791739380>
11. European Commission. (2023) Commission Staff Working Document – Serbia 2023 Report. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-11/SWD_2023_695_Serbia.pdf, доступан 16. 5. 2024.
12. Ebikake, E. (2023). International Anti-Money Laundering and Soft Law - Approaches to Regulation. London: Routledge
13. Egmont Group. (2024). About the Egmont Group. доступно на: <https://egmontgroup.org/about/>, доступан 16. 6. 2024.
14. Eurojust. (2023). Eurojust Report on Money Laundering. <https://www.eurojust.europa.eu/sites/default/files/assets/eurojust-report-money-laundering-2022.pdf>, доступан 2. 6. 2024.
15. [FATF] Financial Action Task Force (2023). International Standards on Combating Money Laundering and the Financing of Terrorism & Proliferation: The FATF Recommendations. <https://www.fatf-gafi.org/>

en/publications/Fatfrecommendations/Fatf-recommendations.html, доступан 19. 5. 2024.

16. Garcia-Bernardo, J., Fichtner, J., Takes, F., Heemskerk, E. (2017). Uncovering offshore financial centers: Conduits and sinks in the global corporate ownership network. *Scientific Reports*, 7(6246): 1–10.
17. Isolauri, E. A., Zetting, P., Nummela, N. (2022). Emerging international compliance: Policy implications of a money laundering case. *Journal of International Business Policy*, 5(3): 384–405. <https://doi.org/10.1057/s42214-021-00127-4>
18. Levi, M. (2001). Money laundering: Private banking becomes less private. У: Hodess, R. (yp.), *Global corruption report 2001*. Berlin: Transparency International, 204–213.
19. Levi, M., Soudijn, M. (2020). Understanding the laundering of organized crime money. *Crime and Justice*, 49(1): 579–631.
20. Marković, J., Stanojević, P. (2023) International efforts in suppressing the financing of terrorism in the context of legal harmonisation of the Republic of Serbia. *Medjunarodni problemi*, 75(4): 595–620, <https://doi.org/10.2298/MEDJP2304595M>
21. Milne, R., Binham, C. (2018) Inside Danske's €200bn "dirty money" scandal. *Financial Times*. <https://www.ft.com/content/712f995e-c57b-11e8-bc21-54264d1c4647>, доступан 15. 6. 2024.
22. Министарство правде РС. (2015) Стратегија истрага финансијског криминала за период од 2015. до 2016. године. доступно на: https://www.mpravde.gov.rs/files/strategija_istraga_finansijskog_kriminala_predlog_final.1.docx, доступан 19. 6. 2024.
23. Moneyval. (2022) Annual report for 2021. <https://edoc.coe.int/en/terrorism/11044-moneyval-annual-report-for-2021.html>, доступан 3. 6. 2024.
24. Moneyval. (2023) Anti-money laundering and counter-terrorist financing measures Serbia – 5th Enhanced Follow-up Report & Technical Compliance Re-Rating. <https://rm.coe.int/moneyval-2023-20sr-5thround-5thenhfur/1680ae98c7>, доступан 27. 5. 2024.
25. Moneyval. (2024) Moneyval launches the evaluation process of Serbia <https://www.coe.int/en/web/moneyval/-/moneyval-launches-the-evaluation-process-of-serbia-1>, доступан 9. 7. 2024.

26. Moscow, J.W. (2007) USA. У: Muller, W. H., Kälin, C. H., Goldsworth, J. G. (уп.) *Anti-Money Laundering: International Law and Practice*. Chichester: John Wiley & Sons, Ltd, 109–126.
27. Muller, W. H. (2007) *Anti-Money Laundering – A short history*. У: Muller, W.H., Kälin, C. H., Goldsworth, J. G. (уп.) *Anti-Money Laundering: International Law and Practice*. Chichester: John Wiley & Sons, Ltd, 1–12.
28. O’Donoghue, P. (2024) Switzerland will introduce a corporate beneficial ownership register – but it won’t be public. *AML Intelligence*, <https://www.amlintelligence.com/2024/05/switzerland-will-introduce-a-corporate-beneficial-ownership-register/>, доступан 23. 5. 2024
29. Reuter, P., Truman, E. M. (2004) *Chasing dirty money: The fight against money laundering*. Washington, DC: Peterson Institute for International Economics.
30. Sollier, J. (2007) The United Nations Security Council And the effort to combat money laundering and the financing of terrorism. У: Muller, W.H., Kälin, C.H. & Goldsworth, J.G. (уп.) *Anti-Money Laundering: International Law and Practice*. Chichester: John Wiley & Sons, Ltd, 37–48.
31. Stanković, V., Otašević, B. (2024). Inicijative Evropske unije za suzbijanje organizovanog kriminala na Zapadnom Balkanu. У: Forca, Božidar (ur.), Sekulović, Dragoljub (ur.). *Tematski zbornik radova. Evropa na raskrsnici – upravljanje krizama*. Beograd: Fakultet za poslovne studije i pravo, 185–209. Inicijative evropske unije za suzbijanje organizovanog kriminala na zapadnom balkanu. Available from: https://www.researchgate.net/publication/385447852_inicijative_evropske_unije_za_suzbijanje_organizovanog_kriminala_na_zapadnom_balkanu, доступан 24. 12. 2024.
32. Стратегија за борбу против прања новца и финансирања тероризма за период 2020–2024. године, Службени гласник Републике Србије, бр. 30/18.
33. Swissinfo (2019). Switzerland shares details of 3.1 million bank accounts held by foreigners. https://www.swissinfo.ch/eng/business/automatic-exchange-_switzerland-shares-details-of-3-1-million-bank-accounts-held-by-foreigners/45280918, доступан 17. 6. 2024.

34. Takáts, E. (2007). A theory of “crying wolf”: the economics of money laundering enforcement, IMF Working Paper 07/81. <http://ssrn.com/abstract=979035>
35. Tax Justice Network. (2020) Financial secrecy index 2020: Narrative report on United States of America. Chesham, UK: Tax Justice Network.
36. Unger, B., van der Linde, D. (2013). Research Handbook on Money Laundering. Cheltenham: Edward Elgar.
37. United Nations Treaty Collection (1988) United Nations Convention against Illicit Traffic in Narcotic Drugs and Psychotropic Substances. https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=VI-19&chapter=6#:~:text=The%20Convention%20was%20adopted%20by,November%20to%2020%20December%201988, доступан 15. 5.2024.
38. United Nations Treaty Collection. (1971) Convention on psychotropic substances. https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=VI-16&chapter=6&clang=_en, доступан 15. 5. 2024.
39. United Nations Treaty Collection (1972) Protocol amending the Single Convention on Narcotic Drugs, 1961. https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=VI-17&chapter=6&clang=_en, доступан 15. 5. 2024.
40. United Nations Treaty Collection (1961) Single Convention on Narcotic Drugs, 1961. https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=VI-15&chapter=6&clang=_en, доступан 15. 5. 2024.
41. Управа за спречавање прања новца (2024) Акциони план за спровођење Стратегије за борбу против прања новца и финансирања тероризма за период 2022–2024. године. <https://www.apml.gov.rs/latinica/akcioni-plan>, доступан 15. 5. 2024.
42. Управа за спречавање прања новца. (2023) Извештај о раду Управе за спречавање прања новца за 2022. годину. <https://www.apml.gov.rs/uploads/useruploads/Documents/GOD%20IZVEŠTAJ%20USPN%20ZA%202022.godinu%20ispravka%20za%20sajt%2018052023.pdf>, доступан 18. 5. 2024.

43. Управа за спречавање прања новца. (2020) Усклађивање са међународним стандардима и стандардима Европске уније. <https://www.apml.gov.rs/uskladjivanje-sa-medjunarodnim-standardima-i-standardima-eu>, доступан 15. 5. 2024.
44. US Treasury. (2001). US PATRIOT Act. <https://www.govinfo.gov/content/pkg/PLAW-107publ56/pdf/PLAW-107publ56.pdf>, доступан 19. 5. 2024.
45. Van Duynes, P., Harvey, J., Gelemerova, L. (2018). The critical handbook of money laundering: Policy, analysis and myths. London, UK: Palgrave Macmillan.
46. Villányi, B. (2021) Money laundering: History, regulations, and techniques. Oxford Research Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190264079.013.708>
47. Vogel, B., Maillart, J. B. (2020). National and international anti-money laundering law: developing the architecture of criminal justice, regulation and data protection. Cambridge: Intersentia.
48. Закон о спречавању прања новца и финансирања тероризма, Службени гласник Републике Србије, бр. 113/17, 91/19, 153/20 и 92/23.
49. Закон о одузимању имовине проистекле из кривичног дела, Службени гласник Републике Србије, бр. 32/13, 94/16 и 35/19.
50. Закон о ограничавању располагања имовином у циљу спречавања тероризма и ширења оружја за масовно уништење, Службени гласник Републике Србије, бр. 29/15, 113/17 и 41/18.
51. Закон о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала, тероризма и корупције, Службени гласник Републике Србије, бр. 94/16 и 87/18 – др. закон.

Compliance of Serbia's Normative and Institutional Capacities with Current International Standards for the Prevention of Money Laundering

Abstract: *The nature of the Anti-Money Laundering and Combating the Financing of Terrorism (AML/CFT) area in the context of global financial system requires augmented international cooperation. Establishing an effective system involves coordinating worldwide activities of countries and reflecting, in their national laws, formal treaty obligations to criminalize and seize the proceeds from crime. Serbia, as a candidate for membership, gravitates towards EU legislation, so this paper aims to analyze how the obligations arising from relevant EU regulation are transposed in Serbian legislation to assess the country's normative and institutional readiness. The research entailed a detailed review and comparative analysis of the current regulations and institutional capacities of the European Union and Serbia. It has been concluded that the Serbian AML/CFT regime is mostly in line with the EU regulations, having passed the excessive Moneyval check in five mutual evaluation reports. Being placed on the enhanced monitoring list in 2016, Serbia implemented all FATF recommendations and received a positive final assessment of compliance, which discontinues the need for further monitoring. Legal solutions in this area are up-to-date in relation to the applicable EU regulations and enable Serbia's effective participation in European efforts to identify and deal with AML/CFT threats.*

Keywords: *Money laundering, EU Directives, SPNIFT, FATF recommendations, mutual evaluation report.*

Докторанд Јасмина АНДРИЋ¹

Истраживачки центар за одбрану и безбедност, Београд

ДОИ: 10.5937/bezbednost2502205A

УДК: 355.40:005,311]:323.28

Прегледни научни рад

Примљен: 6. 9. 2024. године

Ревизија: 28. 5. 2025. године

Датум прихватања: 4. 7. 2025. године

Научне базе и ОСИНТ подаци као извори података безбедносне аналитике у супротстављању тероризму²

Апстракт: Тероризам је водећа претња безбедности у савременом добу. То се посебно односи на верски фундиран етно-сепаратистички тероризам, чије обресе и методе видимо и у савременим сукобима у Украјини и на Блиском истоку. За супротивљање тероризму значајна је улога обавештајног рада и аналитичког сектора обавештајних служби. Од кључне је важности открити податке који могу указати на оквире деловања терориста, као и на њихов просторни распоред, методе деловања и интенцијалне методе. Пракса је показала да се у процесу прикупљања података фокус често ставља на најно прикупљање и обавештајне податке, док се подаци из јавних и лако доступних извора занемарују. С обзиром да савремени начин живота и најредак технологије то омогућавају, потребно је скренути пажњу на могућности које овакви извори података нуде, посебно када је у питању супротивљање тероризму. У овом раду посебно ћемо се бавити научним и оперативним базама података и ОСИНТ подацима (подацима доступним из јавних извора).

Кључне речи: тероризам, безбедносна аналитика, ОСИНТ подаци, научне базе података.

¹ jasmina.andric@istrazivackicentarob.com

² Рад је настао у оквиру докторских студија на Војној академији Универзитета одбране.

Увод

Напад на куле близнакиње у Сједињеним Америчким Државама (САД), који се догодио у септембру 2001. године, означио је нову еру супротстављања савременом тероризму. Оно што су америчке службе безбедности тада евидентирале као пропуст, била је недовољна координација међу различитим државним органима у смислу размене битних информација. Прикупљање података и њихова размена представљали су један од кључних пропуста у спречавању терористичког акта који је означио почетак ере савременог тероризма (Collier, 2005: 27).

Као динамичан облик политичког насиља, тероризам из дана у дан поприма нове облике, методе и средства. Да би савремене државе и међународна заједница могле да се супротставе једној оваквој претњи, морају се ослањати на прикупљање података и обавештајни рад (Hughbank *et al.*, 2010: 31). Овде се намеће питање да ли је данас довољно да се у борби против овако сложене претње ослањамо на класичне обавештајне методе, или је потребно обухватити шири контекст података, као што су културолошке разлике и друштвено-економски контекст, па и еколошки аспекти који могу утицати на обликовање и функционисање једног терористе или терористичке организације.

Посебно је значајно преиспитати какви се подаци и из којих извора прикупљају када је реч о терористима, терористичким организацијама и центрима за регрутацију и радикализацију. Несумњиво је да обавештајни рад има значајну улогу. Међутим, службе које се њиме баве фокусирају се на откривање тајних података различитим опробаним методама. У међувремену могу пропустити податке који су им „пред носом”, а који у неким случајевима могу бити изузетно значајни. Да би се такви подаци могли систематизовати, потребно је користити базе података. Такве базе постоје у службама безбедности, али има и оних које су јавно доступне, попут научних база које су креирале и које редовно ажурирају научне институције.

Јавно доступни подаци и базе имају велики значај и зато се све више говори о ОСИНТ (*Open-Source Intelligence Tools*) подацима, који не укључују само научне податке већ све јавно доступне податке попут оних из медија, са друштвених мрежа и јавних догађаја. Оно што треба преиспитати јесте како овакве податке инкорпорирати у рад обавештајних служби кроз обавештајни циклус када је у питању супротстављање тероризму.

Безбедносна аналитика у супротстављању тероризму

За долажење до сазнања у аналитичким процедурама користе се, поред научних метода, и оперативне и све друге методе сазнања. Аналитика је делатност систематског и континуираног стицања (и употребе) истинитог и у одређене сврхе употребљивог сазнања, применом проверених, плодотворних, првенствено научних метода (Даниловић *et al.*, 2008).

Аналитика је постала интегрални и незаменљиви део обавештајних служби. Задатак стрпљивих аналитичара јесте да материјал сортирају и изуче, да поставе различите хипотезе и да, коначно, изведу одговарајуће закључке. Израда обавештајних информација и процена чине последњу фаза рада. Добра, правовремена, тачна и са свих аспеката обрађена информација „поплочава пут ка остварењу главног задатка” – постизању дефинитивног успеха политике и стратегије једне земље, што је посебно важно у рату (Бошковић, 1996: 119).

Обавештајна активност, као један од три кључна канала информисања и битан елемент националне моћи сваке савремене државе и њеног система безбедности, у најопштијем смислу подразумева целисходно, правовремено, планско, тајно и организовано прикупљање и обраду обавештајних информација, које се кроз процес анализе, обраде и интеграције претварају у завршно обавештајно знање о датом проблему, појави или догађају и, у форми завршних обавештајних докумената, уступају крајњим корисницима (Бајагић, 2010: 194).

Дакле, све што може бити значајно за безбедност једне државе може бити и предмет интересовања обавештајних или безбед-

носних служби. У савременим условима, међу глобалним изазовима, ризицима и претњама безбедности примат имају тероризам, транснационални организовани криминал и еколошка и енергетска безбедност.

Иако се углавном односи на сферу политике, тероризам је толико сложен феномен да, као флуидан облик политичког насиља, може користити сваки несклад или друштвени проблем као повод, изговор или оправдање за акцију. Да би савремене службе безбедности могле да се супротставе тероризму и да предвиде потенцијалне терористичке активности, оне се морају ослањати на безбедносну аналитику која има стандардизоване процесе, применљиве на широк спектар безбедносних изазова, ризика и претњи (Стевановић, 2016).

Иако сама обавештајна служба не може зауставити предстојећи терористички напад, њен рад представља критичан први корак у његовој идентификацији и евентуалном спречавању. Помоћу анализе и савремених софтверских решења могу се направити јасне и концизне процене обавештајних података везаних за тероризам. Такве процене могу олакшати идентификацију потенцијалних терористичких претњи или мета унутар одређене заједнице. У питању је функционална способност да се „предвиди” када и где би се будући терористички акти могли догодити и који би тактички циљеви могли да се покажу корисним за терористичку организацију (без обзира да ли је психолошке, економске или политичке природе), на основу обрађених података прикупљених из различитих извора. Таква способност поставља одбрану на боље офанзивне и одбрамбене положаје за спречавање и осујећивање следећег напада (Hughbank *et al.*, 2010: 31).

Дакле, да бисмо против тероризма деловали превентивно, морамо прикупљати податке који ће нам помоћи да предвидимо и спречимо будуће акције. Значајно је, међутим, анализирати и терористичке акте који су се већ догодили, како би се извукли закључци о терористичким групама, али и о безбедносним пропустима који су до тих аката довели, односно који су онемогућили њихово спречавање.

Обавештајна централа треба да прикупља и експлоатише све прикупљене информације, како би се по потреби могле проследити полицији. Полицајци на улици, заузврат, морају информације прикупљене из извора у окружењу благовремено пренети свом овлашћеном сакупљачу информација. Само тако обавештајна мисија може довести до идентификовања и евентуалног заустављања предстојећег терористичког напада (Hugbank *et al.*, 2010: 32).

Такође, поред података до којих долазе полицајци у свакодневном раду на терену, потребно је обратити пажњу и на медије, као и на друштвене мреже. О појави нових идеја и токовима њиховог развоја не пишу само научни и стручни часописи и листови, већ се њихове назнаке могу веома често наћи у сензационалистичкој (тзв. жутој) штампи (Алиспахић, 2011).

Разне фазе терористичких операција могу се одредити према најмањим показатељима до којих се долази током конкретног оперативног маневра. Ти показатељи нису нужно јасни сакупљачима података, али могу много говорити аналитичару који је проучавао одређену терористичку групу или појединца. Питање је како знати шта треба тражити. Интеракција аналитичара и сакупљача апсолутно је неопходна за цео овај процес (Hugbank *et al.*, 2010: 34).

Иако не постоји општеприхваћена дефиниција обавештајне активности, може се рећи да она у најопштијем смислу подразумева целисходно, правовремено, планско, тајно и организовано прикупљање и обраду обавештајних информација, које се кроз процес анализе, обраде и интеграције претварају у завршно обавештајно знање о датом проблему, појави или догађају и, у форми завршних обавештајних докумената, уступају крајњим корисницима (Бајагић, 2010).

Сви методи прикупљања података могу се начелно поделити у следеће категорије:

- обавештајно-оперативни рад;
- примена техничких средстава;
- коришћење отворених извора (Форца, 2018).

Обавештајно-оперативни рад на терену може бити изузетно захтеван, али и значајан када је у питању тероризам, с обзиром да се терористичке организације често и саме понашају као обавештајне службе. Иако нема атрибут институционализованости, обавештајно-безбедносна компонента терористичких организација примењује сличне методе као обавештајна и безбедносна служба. Разлози њеног постојања и деловања јесу пружање максималне „информационе и акционе логистике” специјализованим извршиоцима терористичких аката, односно безбедносна заштита терористичке организације од „проваљивања”, пресецања терористичких активности и хапшења њених припадника. (Мијалковић, 2010: 105).

С напретком технологије, посебно у области електронских комуникација, службе безбедности почеле су интензивно да се ослањају на прикупљање података пресретањем комуникација. Не прикупља се само садржај комуникација већ и читав низ других података (нпр. ко је с ким комуницирао и колико често, где и када је то чинио, колико је дуго трала комуникација), који се најчешће збирно називају метаподацима. У такве податке спадају и они који се односе на употребу интернета и друштвених мрежа (Петровић, 2020).

С обзиром да је тероризам изразито тајна активност, која рачуна на фактор изненађења, нема сумње да је значај обавештајног рада за његову превенцију веома велики. Супротстављање тероризму може се водити на два фронта – први је превентивно деловање, а други постаивно деловање. Оба начина реаговања заснивају се на поседовању информација. Дакле, обавештајни рад и безбедносна аналитика имају огромну улогу у супротстављању савременом тероризму и чине једну од најзначајнијих карика у том процесу.

Употреба ОСИНТ података у безбедносној аналитици

До обавештајних података може се доћи различитим методама и из различитих извора, чији избор зависи од тога каква је врста обавештајних података или информација потребна с обзиром на захтев који је постављен пред обавештајну службу или аналитичара.

Информација која је потребна може бити:

- отворена (мање или више доступна);
- полузатворена (није тајна, али је контролише онај на кога се односи);
- тајна (сматра се кључном по разним питањима у одређеној ситуацији) (Ронин, 2009).

Отворене информације, односно оне које потичу из јавних и отворених извора, често се занемарују и њихов значај се умањује јер до њих није тешко доћи. Међутим, иако се до њих долази једноставније него до тајних података, оне су потенцијално значајне и не смеју се запостављати. У ту категорију посебно спадају тзв. ОСИНТ подаци.

ОСИНТ је скраћеница која означава обавештајне информације до којих се дошло из отворених извора. Та врста података обухвата све информације које се могу прикупити легалним путем из отворених и углавном бесплатних извора. Дакле, у ту категорију могу спадати све јавно доступне информације – новински чланци, информације са интернета, књиге и уџбеници, памфлети, билтени, извештаји, саопштења за јавност и слично. Међутим, разни облици истовременог емитовања захтевају од аналитичара висок степен синтетизоване пажње, нарочито при проучавању снимљеног (филмског или телевизијског) материјала, који све време подстиче њено разбијање и једностраност (Термиз *et al.*, 2008).

Године 2001. ОСИНТ је представљен у приручнику Организације северноатлантског уговора (НАТО), где је препознат као важна компонента визије будућности те организације. Према дефиницији из приручника, ОСИНТ чине неклассификоване информације које су посебно идентификоване, одабране, пречишћене и дистрибуиране одабраној публици како би се постигао одређени циљ (Matvienko *et al.*, 2024: 49). У приручнику се наводи и да је ОСИНТ главна снага у савременим информационим операцијама, што смо могли видети и у сукобу који се одвија у Украјини.

Иако се отворене информације одувек користе, у доба дигиталних технологија долази до формирања умреженог друштва и новог начина социјализације путем интернета и друштвених мрежа, што отвара простор за нове видове прикупљања података. Нов начин интеракција међу људима ствара и нове информационе токове. Нема сумње да су ОСИНТ подаци веома значајни за безбедносну аналитику, посебно у борби против тероризма. Међутим, они пун значај добијају тек кад се укрсте са подацима из тајних извора. Могу послужити као допуна тајних података, или као индикатор да тајно прикупљање података треба усмерити у одређеном правцу, као на графичком приказу испод.

*Графички приказ односа ОСИНТ и обавештајних података
о тероризму (извор: обрада ауторке)*

У теорији постоје и становишта да се ОСИНТ подаци могу посматрати као самодовољан извор обавештајних информација. Међутим, када су у питању сложени облици политичког насиља какав је тероризам, то је тешко прихватљиво јер је у супротстављању оваквим претњама неопходно ослањати се не само на мулти-секторски и међународни приступ, већ и на све могуће изворе информација (Андрић *et al.*, 2023). У том смислу, корисно је упоредити отворене и затворене изворе података.

Табела 1. Кључне разлике између јавно доступних и обавештајних података (извор: обрада ауторке)

ОСИНТ ПОДАЦИ	ОБАВЕШТАЈНИ ПОДАЦИ
Лак приступ	Отежан приступ
Јефтин начин прикупљања	Прикупљање захтева улагања
Непотпуна поузданост	Поуздани подаци
Отворени	Затворени
Низак ризик у прикупљању података	Може постојати висок ризик у прикупљању
Нису структурисани	Структурисани су
Могу их прикупљати и различити појединци, организације	Прикупљају их обавештајне и безбедносне службе
Пристрасност	Непристрасност

Треба имати на уму да постоји огроман број јавно доступних података, посебно на интернету. Због тога, када се упустимо у претрагу јавно доступних података везаних за тероризам, морамо јасно одредити до каквих информација желимо да дођемо и у том правцу усмерити истрагу ОСИНТ података. Дакле, употреба тих података у борби против тероризма могућа је и корисна, али захтева одређено предзнање о тероризму, као и о софтверским алатима, како бисмо знали шта, где и како треба да тражимо.

Обавештајне службе у већини случајева користе отворене изворе како би дошле до података. Ова метода применљива је и када је у питању тероризам, јер се о потенцијалним терористима или осумњиченима за тероризам може доста сазнати и преко друштвених мрежа. Такође, отворени извори могу бити и различити верски и пропагандни сајтови који се користе за радикализацију становништва, док банкарски системи могу доћи до сумњивих трансакција које су повезане са финансирањем тероризма. Уз то, постоје научне базе података у којима су знања о тероризму систематизована и које такође могу бити значајан извор (Андрић *et al.*, 2023: 7).

Научне базе које су значајне за супротстављање тероризму

У савременом академском и истраживачком контексту, базе података су кључни алати за прикупљање, анализу и ширење знања о тероризму и с њим повезаним појавама. Коришћење адекватних база података омогућава истраживачима да приступе релевантним студијама, чланцима, књигама и извештајима који су кључни за разумевање комплексности тероризма и мера које се предузимају за његово сузбијање. У наставку наводимо неке базе које се фокусирају на тероризам, безбедност и међународне односе.

Глобални индекс тероризма

Једна од база које се често користе за различите извештаје јесте Глобални индекс тероризма Института за економију и мир из Њујорка (*The Institute for Economics & Peace – IEP*). Глобални индекс тероризма (*Global Terrorism Index – GTI*) представља свеобухватну студију о утицају тероризма на 163 земље које обухватају 99,7% светске популације. Захваљујући њему, обезбеђено је редовно рангирање земаља у погледу утицаја тероризма – свака земља оцењује се на скали од 0 до 10, где 10 представља највећи мерљиви утицај тероризма. (<https://www.visionofhumanity.org/maps/global-terrorism-index/#/>, доступан 29. 8. 2024)

База глобалног тероризма

База глобалног тероризма (*Global Terrorism Database – GTD*) јесте академска база Универзитета у Мериленду, у Колеџ Парку. Обухвата период од 1970. до 2018. године и специфична је по томе што, између осталог, садржи податке о томе како и зашто се формирају терористичке групе (Андрић *et al.*, 2021). Представља једну од најопсежнијих и најкомплетнијих база података о тероризму. Садржи детаљне информације о терористичким нападима широм света, укључујући датуме, локације, врсте напада и број жртава. Представља непроцењив ресурс за анализу образаца терори-

зма и оцењивање утицаја терористичких догађаја на различите регије (<https://www.start.umd.edu/gtd/>, доступан 29. 8. 2024). Податке из ове базе користили су, између осталих, и Ендерс (Enders), Сендлер (Sandler) и Гајбуљев (Gaibulloev) у свом истраживању тероризма (Enders *et al.*, 2001).

Базе података националног центра за борбу против тероризма

Национални центар за борбу против тероризма (*National Counterterrorism Center – NCTC*) основан је након терористичких напада 11. септембра 2001. године и постао је кључна компонента америчке инфраструктуре за националну безбедност. Његова примарна мисија јесте да осигура да обавештајни подаци који се односе на тероризам буду централизовани, анализирани и подељени са релевантним владиним агенцијама. То укључује идентификацију потенцијалних претњи, праћење терористичких активности, као и развој стратегија за превенцију терористичких напада. Центар користи више база података за складиштење и анализу информација о терористичким активностима. Неке од његових кључних база података јесу:

- ТИДЕ (*Terrorist Identities Datamart Environment – TIDE*) – централна база података, која садржи информације о идентитетима појединаца за које се сумња да су повезани са тероризмом; укључује податке као што су имена, псеудоними, биографски подаци, као и информације о активностима и удружењима тих особа;
- НЦТЦ онлајн (*NCTC Online*) – интранет портал који омогућава приступ обавештајним подацима и извештајима о тероризму; доступан је особљу Центра и партнерским удружењима и омогућава брз приступ најновијим информацијама и анализама;
- ВИТС (*Worldwide Incidents Tracking System – WITS*) – садржи информације о свим значајним терористичким инцидентима широм света; омогућава аналитичарима да прате трендове у

терористичким активностима, идентификују високоризичне географске тачке и проучавају методе које терористи користе (<https://www.dni.gov/index.php/nctc-who-we-are>, доступан 2. 9. 2024).

Поред ових база података, које су специјализоване за питања тероризма, треба поменути и друге научне базе, које се овим питањима баве индиректно:

- ЈСТОР (*JSTOR*) – једна од најпознатијих база података у академским круговима, нарочито у области друштвених и хуманистичких наука, која садржи богату колекцију радова везаних за политичке науке, социологију и студије безбедности, укључујући и студије о тероризму; истиче се по квалитету и кредибилитету извора, јер сви радови у бази пролазе строге рецензентске процесе; захтева претплату или приступ кроз академске институције, што може представљати ограничење за независне истраживаче (<https://www.jstor.org/> доступан 2. 9. 2024);
- Проквест централ (*Proquest Central*) – мултидисциплинарна база података која обухвата широк спектар области, укључујући и студије тероризма; нуди не само академске чланке већ и извештаје, дисертације и владине документе, пружајући истраживачима свеобухватан приступ релевантним информацијама; предност ове базе је у ширини и дубини садржаја, али приступ често захтева претплату или академску афилијацију, што може бити препрека за ширу публику (https://about.proquest.com/en/products-services/ProQuest_Central/, доступан 2. 9. 2024);
- Сејд џурналс (*Sage Journals*) – још једна кључна база података која нуди приступ високо ранжираним академским часописима из области друштвених наука и безбедности; доступни часописи често садрже најновија истраживања и анализе везане за тероризам, што ову базу података чини изузетно вредном за истраживаче који траже актуелне студије и иновативне приступе у борби против тероризма; главна

мана ове базе такође је захтев за претплату (<https://journals.sagepub.com/>, доступан 2. 9. 2024);

- Дигитална библиотека унутрашње безбедности (*Homeland Security Digital Library*) – специјализована база података која садржи документе и извештаје о националној безбедности, укључујући и тероризам; посебно је корисна за истраживаче који се баве практичним аспектима борбе против тероризма и политиком националне безбедности; предност ове базе је фокусираност на практичне изворе и примарне документе, док је главни недостатак ограничен приступ за јавност (<https://www.hsdl.org/c/>, доступан 2. 9. 2024).

Све ове базе података заједно доприносе развоју обухватнијег и дубљег разумевања тероризма. Истраживачи који користе ове изворе могу развити ефикасније мере за борбу против тероризма и допринети глобалним напорима за очување безбедности. Разумевање како се тероризам развија и мења у различитим контекстима омогућава бољу припремљеност и бољи одговор на глобалне претње, чиме се унапређују сигурност и стабилност у међународним односима.

Закључак

Прикупљање обавештајних података показало се непроцењивим за успех у супротстављању тероризму, али морамо научити да ово важно средство правилно користимо на стратешком, оперативном и тактичком нивоу. Тај процес обухвата све могуће врсте доступних података.

ОСИНТ обухвата информације прикупљене из јавно доступних извора. Ти подаци могу укључивати комуникацију међу терористима, пропагандни материјал, финансијске трансакције и друге индикаторе терористичке активности. С друге стране, научне базе пружају верификоване, рецензиране студије, анализе и податке о тероризму и безбедности. Садрже академске радове, извештаје и податке из истраживања који могу пружити дубинске увиде у терористичке мреже, тактике и стратегије.

Комбиновањем ОСИНТ података са информацијама из научних база, истраживачи и аналитичари могу добити потпунију слику о терористичким претњама. На пример, ОСИНТ подаци могу указати на тренутне активности терориста, док научне базе могу пружити контекст у виду дугорочних тенденција и образаца понашања. Такође, подаци из научних база могу се користити за валидацију и верификацију информација прикупљених путем ОСИНТ-а. То може помоћи у разликовању тачних информација од дезинформација или пропаганде.

Поменути ресурси могу се користити за идентификацију и праћење терористичких активности. ОСИНТ омогућава праћење комуникације терористичких група на друштвеним мрежама и другим јавним платформама. Те информације могу се упоредити са историјским подацима из научних база како би се идентификовали обрасци и предвидели будући потези. Информације прикупљене путем ОСИНТ-а, као што су фотографије или видео-снимци објављени на интернету, могу се анализирати и упоредити са географским и демографским подацима из научних база како би се идентификовале кључне локације и оперативне области терористичких група.

Комбиновањем ОСИНТ података са историјским подацима из научних база могуће је развити напредне алгоритме за предвиђање терористичких активности, који за анализу великих количина података и идентификацију потенцијалних претњи могу користити вештачку интелигенцију. ОСИНТ може пружити знакове за рано упозоравање на могуће нападе, док се научне базе користе за контекстуализацију тих информација и разумевање потенцијалног утицаја и опсега претње.

Интеграција ОСИНТ-а и научних база података представља моћан алат у борби против тероризма. Док ОСИНТ омогућава прикупљање актуелних и оперативних информација, научне базе пружају дубинску анализу и контекст, који су неопходни за формулисање ефективних стратегија и политика.

Литература

1. Алиспахић, Б. (2011). *Основи методике рада обавештајно-сијурносних служби*, ТКД Шахинпашић / БТЦ Шахинпашић, Загреб.
2. Андрић, Ј., Ковач, М. (2021). Савремени тероризам као претња безбедности. *Безбедност*, 63(2):107-118.
3. Андрић, Ј. & Терзић, М. (2023). Intelligence cycle in the fight against terrorism with usage of osint data. *Journal of Information Systems & Operations Management*, 17(1):1-16.
4. Бајагић, М. (2010). Криминалистичко обавештајне активности. *Ревизја за криминологију и кривично право*, 210(3): 193-212.
5. Бошковић, М.В. (1996). Аналитика у савременим обавештајно-безбедносним системима. *Војно дело* 48(3):119-134.
6. Collier M., W. (2005). A Pragmatic Approach to Developing Intelligence Analysts. *Defence Intelligence Journal*, 14(2): 17-35.
7. Даниловић Н., Милосављевић, С. (2008). *Основе безбедносне анализе*, ЈП „Службени гласник Републике Србије“, Београд.
8. Enders, W., Sandler, T., & Gaibulloev, K. (2001). Domestic versus Transnational Terrorism: Data, Decomposition, and Dynamics. *Journal of Peace Research*, 48 (3): 319–337.
9. Форца, Б., Анчић, Б. (2018). *Безбедносна анализа*, Универзитет Унион „Никола Тесла“ – Факултет за пословне студије и право, Београд.
10. Highbank, R.J., & Githens, D. (2010). Intelligence and Its Role in Protecting Against Terrorism. *Journal of Strategic Security*, 3(1): 31-38.
11. Matvienko, O., & Tsyvin, M. (2024). “Osint” and “consolidated information” in the terminological field of information and analytical activity. *Library Science. Record Studies. Informology*, 20(1): 47-51.
12. Мијалковић, С. (2010). Обавештајне структуре терористичких и криминалних организација. *НБП: Наука, безбедност, полиција - Журнал за криминалистику и право*, 15(2): 101-114.

13. Петровић, П. (2020). *Реформа служби безбедности у Србији 2000-2017*. Универзитет у Београду, Факултет политичких наука, Београд.
14. Ронин, Р. (2009). *Обавештајни рад*. Универзитет у Београду - Факултет безбедности.
15. Стевановић, О. (2016). Системска својства тероризма као политички мотивисаног насиља. *Српска политичка мисао*, 52(2): 231–246.
16. Термиз, Ц., Милосављевић, С. (2008). *Аналитика*, НИК ГРАФИТ, Лукавац.
17. <https://www.visionofhumanity.org/maps/global-terrorism-index/#/>. доступан 29.08.2024.
18. <https://www.start.umd.edu/gtd/>. доступан 29.08.2024.
19. <https://www.dni.gov/index.php/nctc-who-we-are> доступан 2.09.2024. (<https://www.jstor.org/>. доступан 2.09.2024.)
21. https://about.proquest.com/en/products-services/ProQuest_Central/. доступан 2.09.2024.)
22. <https://www.hsdl.org/c/>. доступан 2.09.2024.

Scientific Databases and OSINT Data as Sources for Security Analytics in the Fight against Terrorism

Abstract: *Terrorism is a leading security threat in the modern era, particularly religiously motivated ethno-separatist terrorism, which is evident in contemporary conflicts in Ukraine and the Middle East. Intelligence work and the analytical sector in intelligence agencies play a significant role in the fight against terrorism. It is crucial to obtain data that can indicate terrorist operational frameworks, spatial distribution, methods of operation, and potential targets. Practice has shown that the data collection process often focuses on covert collection and intelligence data, while information from public and easily accessible sources is often neglected. Given that modern lifestyle and technological advancements make this possible, attention must be drawn to the opportunities provided by such data sources, especially in the fight against terrorism. This paper specifically addresses scientific databases and OSINT data (data available from public sources).*

Terrorist organizations rely on secrecy and the anonymity of their members to execute programs and achieve political and other goals. The collection of intelligence data has proven invaluable for success in combating terrorism, but we must learn how to use this important tool effectively at the strategic, operational, and tactical levels. This process includes all possible types of available data: newspaper articles, information from the Internet, books and textbooks, pamphlets, bulletins, reports, press releases, and similar materials.

OSINT (open-source intelligence) and scientific databases play a complementary role in the fight against terrorism, providing a broad range of information that can be crucial for preventing, identifying, monitoring, and countering terrorist activities. Both resources can be integrated and used together. The integration of OSINT and scientific databases can represent a powerful tool in the fight against terrorism. Using OSINT data and scientific databases in the fight against terrorism can be a tool for modern states to further develop, which certainly leaves room for future research in these areas.

Keywords: *terrorism, security analytics, OSINT data, scientific databases.*

Упутство ауторима

Часопис Министарства унутрашњих послова Републике Србије „Безбедност“ објављује научне радове из подручја права, наука о безбедности, полицијских наука и криминалистике на српском и енглеском језику, који претходно нису објављивани.

Часопис излази три пута годишње. PDF верзија часописа доступна је на адреси: <http://www.mup.gov.rs> у поднаслову **Публикације**.

Рукописи се достављају преко система за online уређивање часописа, посредством платформе Assistant - Српски цитатни индекс (SCIndex), путем опције „Пријави рукопис“, за који је потребно регистровати налог, уколико сте нови корисник, путем линка: <https://aseestant.ceon.rs/index.php/bezbednost/login>

Текст рукописа треба да буде урађен на рачунару (фонт Times New Roman, ћирилично писмо, величина слова 14 pt за наслов – bold, 12 pt за основни текст, 65 словних знакова у једном реду, од 26 до 30 редова на једној страници, стандардне маргине). Научни и стручни радови могу да буду обима до 16 страна (30.000 знакова укључујући размаке).

На самом почетку писања текста обавезно укључити аутоматску хифенацију текста (Page Layout, Hyphenation, Automatic), а како не би долазило до непотребног размака између речи у реченици.

Рад треба да садржи: апстракт, кључне речи, текст чланка, закључак, литературу и резиме на енглеском језику. Код оригиналних научних радова апстракт садржи циљ истраживања, методе, кључни резултат и закључак (од 100 до 250 речи које читаоцу омогућавају да брзо и тачно оцени релевантност чланка кроз кратак информативни приказ). Апстракт на српском језику треба да стоји између заглавља

(име аутора и наслов рада) и кључних речи. После апстракта налазе се кључне речи (до пет).

Након апстракта следи текст чланка чију структуру за оригиналне научне радове чини: увод, материјал и методи, резултати, дискусија и закључак.

Код прегледних радова структуру текста чини увод, поднаслови, закључак и литература. Називи подналова у раду пишу се фонтом величине 12 pt, bold, центрирано на средини и без коришћења редних бројева.

Резиме на енглеском језику поставља се на крају текста, после одељка Литература, са називом рада (величина фонта текст 12 pt – italic). Резиме на енглеском језику даје се у проширеном облику (300-400 речи) са детаљнијим презентовањем резултата истраживања.

Назив и број пројекта, односно назив програма у оквиру којег је чланак настао, као и назив институције која је финансирала пројекат или програм наводи се у посебној назнаци при дну прве стране чланка.

Табеларни и графички прикази треба да буду дати на једнообразан начин, с тим што се називи табела пишу изнад, а називи графичких приказа испод. Прикази се могу дати и у виду посебног прилога на крају чланка, с тим што је потребно у тексту нагласити позивање на њихов садржај (Прилог 1, Прилог 2, ...). Пожељно је да наслови свих приказа буду дати двојезично, на српском и на енглеском језику (величина фонта 11 pt, italic), у формату JPEG или EPS, и да њихова резолуција износи минимум 300 dpi. За графичке прилоге урађене у Excel-у и другим апликативним софтверима треба користити различите растерске тонове црне боје.

Фусноте (напомене) користити само за суштинска запажања, нужне пропратне коментаре, упућивање на корисну литературу (Више о томе ...) и назнаке о коришћеним помоћним изворима (на пример, о научној грађи, законској регулативи, приручницима, документима, извештајима итд.), али не могу бити замена за цитирану литературу.

Цитате (навођење) у тексту не обележавати фуснотама, већ на крају цитата или при позивању на нечије дело (Мијалковић, 2006). Обавеза је аутора да се приликом позивања на изворе у оквиру чланка, тј. цитирања других аутора, њихова имена пишу у оригиналу, са годином објављеног рада и бројем странице у загради, која је одвојена једним табулатором након знака интерпункције – две тачке (Мијалковић, 2009: 147), а уколико се цитира више од два аутора, тада се у тексту помиње само први уз скраћеницу: *et all.* (Урошевић *et all.*, 2009: 92). Зарезом се одваја аутор од године издања, а тачка-зарезом (;) различити аутори различитих дела (Симоновић, 2012; Ђорђевић, 2013), при чему се низ референци даје абecedним редом у оквиру једног пара заграда. Број стране се од године издања одваја двотачком (:). Ако се наводи исти аутор са више радова у једној години, тада се уз наредне радове додају абecedна слова поред године, као на пример: (Милојковић, 2013а), (Милојковић, 2013б) итд. Страна имена у тексту би требало транскрибовати на српски језик, с тим што се у загради наведе име у оригиналу. Референце у заградама би требало писати у оригиналу.

Ако је аутор институција или се ради о колективном носиоцу ауторских права, наводи се минимум података неопходан за идентификацију (Републички завод за статистику, 2009).

Приликом цитирања извора са Интернета наводи се Интернет адреса, на пример: (<http://www...> , доступан 10. 1. 2010. године). Због сталне измене *www* окружења, наводи се датум када је текст скинут са мреже. За референце у електронском облику потребно је нагласити да се ради о електронском извору – Електронска верзија и/или Интернет адреса.

Од суштинске је важности да се цитати у тексту и листа библиографских јединица на крају текста у потпуности слажу. Сваки цитат из текста мора да се нађе на листи библиографских јединица и обрнуто. Такође, само цитати из текста је потребно да буду на листи библиографских јединица.

У списку литературе радови се наводе у оригиналу (референце се не преводе на језик рада), са нумерацијом, абecedним редом по презименима аутора и то на следећи начин:

Врста рада	Референце
Часопис	Симоновић, Б. (2009). Стандардизација и акредитација као један од начина професионализације полиције и криминалистичке службе. <i>Безбедност</i> , 51(1-2): 236-253.
Монографија	Мијалковић, С. (2009). <i>Национална безбедност</i> . Криминалистичко-полицијска академија, Београд.
Зборник радова	Бановић, Б., Маринковић, Д., (2005). <i>Специјалне истражне радње и нове тенденције у савременој науци кривичног права</i> , У Зборник радова „Нове тенденције у савременој науци кривичног права и наше кривично законодавство“, XLII Саветовање Удружења за кривично право и криминологију СЦГ, Златибор-Београд, стр. 509-543.
Законски прописи	<i>Закон о полицији</i> , Службени гласник Републике Србије, бр. 101/2005, 63/2009 - Одлука УС 92/2011 и 64/2015.
Е-извор	Witkowski, J., (2002). <i>Can Juries Really Believe What They See? New Foundational Requirements for the Authentication of Digital Images</i> , <i>Journal of Law & Policy</i> , 10: 267, http://law.wustl.edu/Journal/10/p267_Witkowski_book_pages.pdf . доступан 10. 1. 2010.

Наслови цитираних домаћих часописа, монографија, уџбеника и зборника радова дају се у оригиналном, пуном облику, али никако у преведеном облику.

Рукописи подлежу анонимној рецензији два рецензента из земље или иностранства. Рецензенти не могу бити из исте институције у којој су запослени аутори чланака.

Уредништво задржава уређивачко право да на основу рецензије, актуелности рада, увида у рад и вођене евиденције одлучи да ли ће, када и у ком обиму рад бити објављен. Могуће примедбе и сугестије рецензента и/или уредника достављају се ауторима ради исправке.

Објављени радови се хонораришу, а необјављени се не враћају ауторима. Аутори би требало Уредништву да доставе: пуно име и презиме, адресу, e-mail, број телефона, фотокопију личне карте и банковне картице, на адресу: Уредништво часописа „Безбедност“, Булевар Зорана Ђинђића 104, 11070 Нови Београд, телефон: 011/3148-734, телефакс: 011/3148-749, e-mail: uobr@mup.gov.rs.

Позивамо све досадашње и нове ауторе да својим стручним, научним прилозима обогате садржај нашег, у научној и стручној јавности већ афирмисаног часописа са дугогодишњом традицијом, а у заједничком циљу да се унапреди полицијска пракса, подигне ниво безбедносне културе, и обезбеди праћење савремених научних и стручних достигнућа у безбедносној проблематици. Такође, напомињемо да је могућ заједнички – коауторски наступ страних и домаћих аутора.

**ГЛАВНИ И ОДГОВОРНИ
УРЕДНИК ЧАСОПИСА
„БЕЗБЕДНОСТ“**

Проф. др Божидар Оџашевић

PDF верзија часописа доступна је на адреси: <http://www.mup.gov.rs> у поднаслову Публикације

БЕЛЕШКЕ:

БЕЛЕШКЕ:

БЕЛЕШКЕ:

www.mup.gov.rs